

Міністерство освіти та науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА У СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ СІМ'ЯХ З ДІТЬМИ**

Спеціальність – 231 «Соціальна робота»

студентки II курсу

групи СРм-1-24-1.4з

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Мальцевої Тетяни Василівни

Науковий керівник: Швед О. В.,

кандидат соціологічних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Сучасні моделі соціальної роботи в аспекті профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми

Проблема домашнього насильства є однією з найбільш гострих соціальних проблем сучасного світу та залишається надзвичайно актуальною для України, особливо в умовах повномасштабної війни. Домашнє насильство становить серйозне порушення прав людини і прав дитини та охоплює не лише фізичне, а й психологічне, економічне та сексуальне насильство. Водночас у суспільній свідомості це явище часто сприймається спрощено або нормалізується, зокрема у формі жорстоких методів виховання дітей.

Актуальність дослідження підтверджується статистичними даними Офісу Генерального прокурора України, згідно з якими кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, зросла майже на 80 %, а серед постраждалих переважають жінки та діти. Воєнний контекст посилює соціально-психологічні ризики, що зумовлює необхідність удосконалення системи профілактики та протидії домашньому насильству, зокрема серед вразливих сімей з дітьми.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників широко висвітлено причини, форми та наслідки домашнього насильства, однак питання соціальної профілактики та практичних технологій соціальної роботи з вразливими сім'ями потребують подальшого ґрунтовного вивчення та емпіричної перевірки.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування змісту та специфіки профілактики і протидії домашньому насильству, а також визначення й експериментальна перевірка ефективності форм і методів профілактичної роботи з вразливими сім'ями з дітьми.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати сутність і види домашнього насильства; окреслити

особливості проблеми в Україні в умовах війни; дослідити законодавчу базу у сфері протидії домашньому насильству; охарактеризувати сучасні технології соціальної роботи з профілактики та подолання насильства; розкрити соціальну профілактику як форму надання соціальної допомоги; розробити методичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій сімей з дітьми.

У дослідженні використано теоретичні та емпіричні методи. Теоретична частина базується на аналізі філософських, соціологічних, соціально-педагогічних і психологічних наукових джерел. Емпірична частина передбачає розробку анкет та проведення інтерв'ю з метою оцінки ефективності профілактичних заходів у міських і віддалених громадах.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна профілактика, домашнє насильство, вразливі групи населення, гендерно зумовлене насильство, ромські громади

ABSTRACT

Modern Models of Social Work in the Context of Preventing Domestic Violence in Vulnerable Families with Children

The problem of domestic violence is one of the most acute social issues in the modern world and remains extremely relevant for Ukraine, especially in the context of the full-scale war. Domestic violence constitutes a serious violation of human rights and children's rights and includes not only physical but also psychological, economic, and sexual violence. At the same time, in public consciousness this phenomenon is often perceived in a simplified manner or normalized, in particular in the form of cruel child-rearing practices.

The relevance of this research is confirmed by statistical data from the Office of the Prosecutor General of Ukraine, according to which the number of registered criminal offenses related to domestic violence has increased by almost 80 percent,

with women and children comprising the majority of victims. The wartime context intensifies socio-psychological risks, which necessitates the improvement of systems for the prevention of and response to domestic violence, particularly among vulnerable families with children.

The causes, forms, and consequences of domestic violence have been widely examined in the scholarly works of Ukrainian and international researchers. However, issues related to social prevention and practical social work technologies for supporting vulnerable families require further in-depth study and empirical validation.

The purpose of this master's thesis is to theoretically substantiate the content and specific features of domestic violence prevention and response, as well as to identify and experimentally verify the effectiveness of forms and methods of preventive work with vulnerable families with children.

To achieve this purpose, the following objectives were defined: to analyze the essence and types of domestic violence; to outline the specific features of the problem in Ukraine in the context of war; to examine the legislative framework for combating domestic violence; to characterize modern social work technologies aimed at preventing and overcoming violence; to conceptualize social prevention as a form of social assistance; and to develop methodological recommendations for preventing domestic violence among vulnerable categories of families with children.

The study employs both theoretical and empirical research methods. The theoretical component is based on an analysis of philosophical, sociological, socio-pedagogical, and psychological scholarly sources. The empirical component involves the development of questionnaires and the conduct of interviews to assess the effectiveness of preventive interventions in urban and remote communities.

Keywords: social work, social prevention, domestic violence, vulnerable population groups, gender-based violence, Roma community

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ	6
1.1 Поняття домашнього насильства, види та прояви	6
1.2 Вразливі сім'ї як об'єкт соціальної роботи	13
1.3 Соціальна профілактика як ключовий метод соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству	20
1.4 Аналіз проблем щодо профілактики домашнього насильства на рівні громади	27
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ	35
2.1 Інструменти профілактики домашнього насильства на рівні громади	35
2.2 Результати дослідження	42
2.3 Рекомендації щодо покращення надання послуги з профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади	51
Висновки до другого розділу	67
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема домашнього насильства залишається гострою у всьому світі й, безумовно, є надзвичайно актуальною для нашої країни. Це явище розглядається як одна з найпоширеніших форм порушення прав людини та дитини. Однак поняття «домашнє насильство» часто сприймається поверхово – більшість людей ототожнює його виключно з фізичними проявами агресії між членами сім'ї. Нерідко насильницькі дії сприймаються як допустимі чи навіть нормальні. Так, жорстоке поводження з дитиною у процесі виховання є типовим прикладом домашнього насильства, хоча деякі вважають це звичайною практикою.

За інформацією начальниці відділу протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора Ірини Шурхно, протягом останнього року кількість зафіксованих випадків домашнього насильства в Україні зросла майже на 80%. Вона повідомила, що наразі зареєстровано 8185 кримінальних правопорушень, пов'язаних із цим явищем, від яких постраждало понад п'ять тисяч осіб, переважно жінки та діти. В Офісі Генерального прокурора наголошують, що в умовах воєнного стану ризики проявів домашнього насильства мають тенденцію до посилення [19]. Збільшення кількості звернень до правоохоронних органів свідчить про те, що українське суспільство поступово перестає замовчувати проблему домашнього насильства. Це дає підстави стверджувати, що громадяни починають усвідомлювати її серйозність і визнавати як соціально значущу проблему, яка потребує уваги та реагування.

Для ефективного запобігання та подолання явища домашнього насильства необхідно глибоко дослідити його причини, прояви та наслідки. Ретельний аналіз характеристик і поведінкових ознак потенційних жертв дозволяє вчасно виявляти ризики та зменшувати кількість таких випадків. Питання причин і наслідків домашнього насильства висвітлено у працях

численних українських і зарубіжних учених, серед яких Н. Абель-Хаді, Г. Єфремова, І. Зверєва, С. Максимова, Н. Філімошкіна, Я. Юрків тощо. Значний внесок у дослідження цього феномена та розроблення шляхів його попередження зробили такі сучасні науковці, як А. Бабенко, К. Босак, О. Безпалько, Л. Войтова, Б. Головкін, Н. Головко, Т. Журавель, А. Замула, М. Захарченко, О. Коломоєць, Н. Максимова, К. Мінакова, Л. Романовська, Т. Циганчук та інші. Є причини вважати, що, незважаючи на значну кількість досліджень з цієї тематики, питання удосконалення сучасних моделей профілактики насильства у соціально вразливих сім'ях з дітьми залишається недостатньо розробленим і потребує подальших емпіричних та практикоорієнтованих досліджень.

Об'єкт дослідження – процес соціальної профілактики насильства вразливих сімей з дітьми.

Предмет дослідження – зміст, специфіка та форми профілактики та протидії домашнього насильства вразливих сімей з дітьми.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати зміст і специфіку профілактики та протидії домашнього насильства; визначити та експериментально перевірити ефективність змісту, специфіки та форм профілактики насильства вразливих сімей з дітьми;

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і види насильства.
2. Виділити проблематику домашнього насильства в Україні та реагування в умовах війни.
3. Проаналізувати законодавчу базу в сфері домашнього насильства.
4. Висвітлити різні технології соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства.
5. Охарактеризувати соціальну профілактику як форму надання допомоги.
6. Розробити методичні рекомендації щодо профілактики домашнього

насильства серед вразливих категорій сімей з дітьми.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукових джерел, спостереження, опитування, анкетування, бесіда, методи соціальної діагностики, узагальнення результатів практичної діяльності соціальних служб.

База проведення дослідно-експериментальної роботи: ЦСС Одеської міської ради; ЦСС Миколаївської міської ради; ЦНСП громад Одеської та Миколаївської області; Ромські громади у 8 ОТГ Одеської та Миколаївської області.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

1.1. Поняття домашнього насильства, види та прояви

Домашнє насильство – це складне соціально-психологічне явище, що охоплює будь-які умисні дії, які вчиняються в сімейних або близьких відносинах і призводять до порушення прав, свобод та гідності людини. У науковій літературі підкреслюється, що домашнє насильство є не лише особистою проблемою окремої сім'ї, а й суспільно значущим чинником, який впливає на соціальну стабільність, морально-психологічний клімат у суспільстві та розвиток особистості [29; 35].

Проблема домашнього насильства є однією з найактуальніших у сучасному суспільстві, оскільки вона безпосередньо впливає на фізичне та психічне здоров'я людини, порушує її права, гідність і соціальне благополуччя. Наукові підходи до визначення поняття «домашнє насильство» відрізняються залежно від культурного, правового та дослідницького контексту, проте більшість авторів підкреслюють його системний, повторюваний та владно-контрольний характер (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення домашнього насильства

Джерело	Визначення домашнього насильства
Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) [14]	Домашнє насильство – це «фізичне, сексуальне, емоційне, економічне чи психологічне насильство, яке спричиняється однією особою, яка знаходиться у сімейному чи подружньому стосунку, внаслідок якого інша особа стає жертвою насильства».
О. Епель, Т. Лях [1]	Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими

	особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.
Національна коаліція проти домашнього насильства (NCADV) [84]	Домашнє насильство – це навмисне залякування, фізичний напад, побиття, сексуальний примус чи інша образлива поведінка, що є частиною системи влади та контролю одного партнера над іншим.
Європейський інститут гендерної рівності (EIGE) [82]	Домашнє насильство – це будь-який акт фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, який відбувається в межах родини або побутових стосунків, незалежно від спільного проживання.
Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [52]	Домашнє насильство – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, колишнім чи теперішнім подружжям, або іншими особами, які спільно проживають чи проживали однією сім'єю, незалежно від факту спільного проживання на момент вчинення таких дій».
І. Ботнаренко, О. Гриньків [8]	Домашнє насильство охоплює фізичні, сексуальні та психологічні дії насильства, а також поведінку контролю й примусу, що порушує безпеку, свободу та гідність жертви.
Т. Малиновська [43]	Домашнє насильство – це соціально негативне явище, що проявляється у формі умисних дій або бездіяльності членів сім'ї, спрямованих на завдання шкоди іншому члену сім'ї з метою самоствердження або домінування.
М. Козирєв [29]	Домашнє насильство – це систематичний прояв агресивної поведінки в родині, який порушує психологічну рівновагу, емоційну стабільність і відчуття безпеки постраждалого.
В. Нестерчук [47]	Домашнє насильство – це форма девіантної поведінки, що характеризується порушенням особистісних меж, приниженням, контролем та домінуванням над членами сім'ї.

Аналіз наведених визначень домашнього насильства свідчить про

багатовимірність цього явища. Так, Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує комплексне визначення домашнього насильства, яке охоплює різні його форми та підкреслює, що вони можуть бути вчинені особою, з якою постраждалу людину поєднують особисті стосунки. Це визначення є важливим кроком до розуміння насильства як багатогранного й багатфакторного явища. ВООЗ наголошує, що насильство може проявлятися у фізичній формі (побиття, нанесення травм), сексуальній (примус чи сексуальні посягання), економічній (контроль фінансів, обмеження доступу до матеріальних ресурсів) та психологічній (погрози, приниження, образи, залякування, емоційний тиск). У цьому визначенні також підкреслюється, що насильство може виходити від особи, яка перебуває з постраждалою у сімейних або подружніх стосунках. Це акцентує увагу на персональній відповідальності кривдника, незалежно від характеру взаємин. Таке комплексне трактування враховує різні форми прояву та причини виникнення домашнього насильства, створюючи підґрунтя для формування ефективних механізмів протидії та систем підтримки постраждалих [14].

Визначення, запропоноване ООН, має важливе значення для міжнародних ініціатив у сфері протидії домашньому насильству та захисту прав людини, адже воно встановлює базові стандарти й поглиблює розуміння цього складного соціального явища. У документі підкреслюється, що насильство здатне викликати у постраждалої особи почуття страху та негативно впливати на її фізичний і психологічний стан [87].

Американська психологічна асоціація (АРА) підкреслює повторюваний характер насильства та його спрямованість на досягнення влади й контролю над партнером [1]. Національна коаліція проти домашнього насильства (NCADV) розширює фокус на системність і включає залякування, фізичні напади та сексуальний примус як складові поведінки контролю [84].

Європейський інститут гендерної рівності (EIGE) звертає увагу на будь-які форми фізичного, сексуального, психологічного та економічного

наси́льства в сім'ї або побутових відносинах, незалежно від спільного проживання, що підкреслює ширший соціальний контекст явища [82]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018) детально визначає суб'єктів і контекст, включаючи родичів, співмешканців, теперішнє чи колишнє подружжя, і підкреслює, що насильство може проявлятися як діями, так і бездіяльністю [52].

Наукові підходи окремих дослідників додають психологічний та соціальний вимір. Так, І. Ботнаренко та О. Гриньків підкреслюють, що насильство включає контроль і примус, що порушує безпеку, свободу та гідність жертви [8]. Т. Малиновська визначає його як соціально негативне явище, спрямоване на завдання шкоди з метою самоствердження або домінування [43]. М. Козирєв акцентує на систематичності проявів агресивної поведінки, яка порушує психологічну рівновагу та емоційну стабільність [29]. В. Нестерчук розглядає домашнє насильство як форму девіантної поведінки, що включає приниження, контроль та порушення особистісних меж [47].

З огляду на спільні риси всіх джерел, домашнє насильство можна розглядати як систематичне, навмисне і шкідливе явище, що проявляється у різних формах і супроводжується контролем, домінуванням та порушенням гідності й безпеки жертви. Отже, на основі аналізу наукових підходів було сформульовано таке визначення: домашнє насильство – це систематичне та навмисне проявлення фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства у межах сімейних, побутових або інтимних стосунків, спрямоване на заподіяння шкоди, приниження, контроль або домінування над іншою особою, що порушує її фізичне та психологічне благополуччя, свободу і гідність.

Таким чином, домашнє насильство класифікується за формами впливу на постраждалу особу. У законодавстві та психологічних дослідженнях виділяють чотири основні види домашнього насильства (рис. 1.1) [63; 77; 80]:

- Фізичне насильство полягає у навмисному заподіянні тілесних

ушкоджень або болю іншій особі. Воно може проявлятися у вигляді ударів, штовхань, побиття, утримування, позбавлення сну, їжі чи медичної допомоги. Такі дії спрямовані не лише на заподіяння шкоди здоров'ю, а й на демонстрацію влади та контролю над жертвою. Фізичне насильство часто супроводжується загрозами, що підтримують стан страху у постраждалої особи. Важливо зазначити, що навіть одноразовий фізичний напад може бути кваліфікований як акт домашнього насильства, якщо він відбувається у системі сімейних стосунків [63; 77; 80].

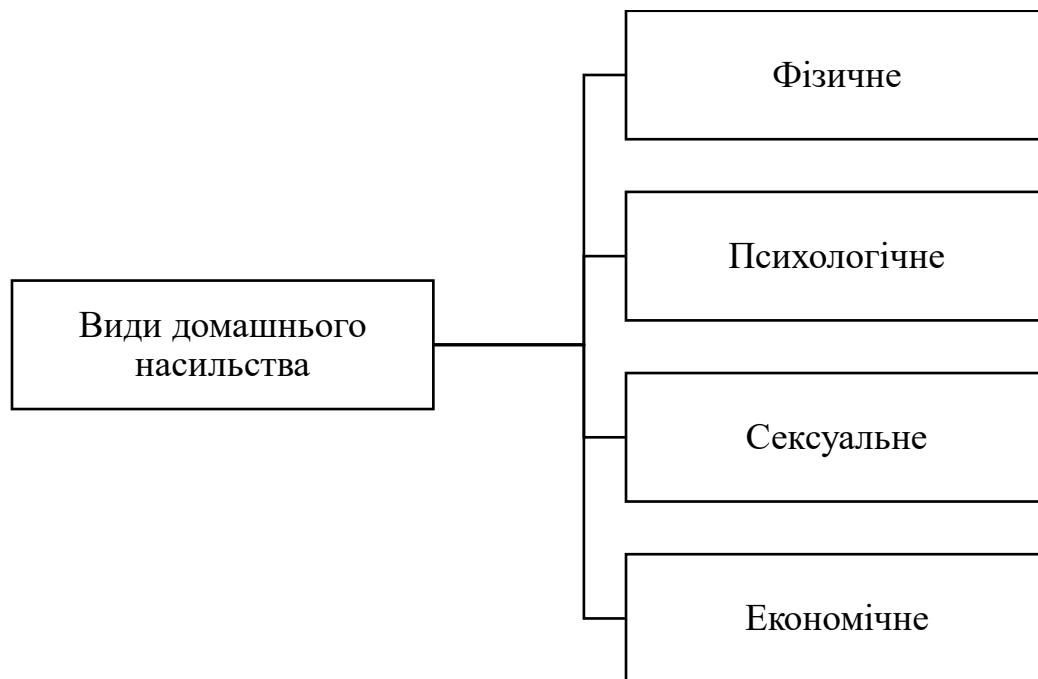

Рис. 1.1. Види домашнього насильства

- Психологічне насильство – це форма емоційного впливу, спрямована на підрив внутрішньої стабільності, самоповаги та впевненості особи. Воно може проявлятися у вигляді постійних принижень, образ, криків, погроз, а також у спробах повністю контролювати поведінку чи коло спілкування жертви. Частими формами такого насильства є ізоляція від близьких людей, обмеження спілкування з друзями, контроль листування, телефонних дзвінків або активності в соціальних мережах. Особливо небезпечними є маніпуляції почуттями провини, сорому чи страху, які поступово призводять до залежності від кривдника та втрати особистісних меж. Психологічне насильство є

найпоширенішим, але водночас найменш помітним видом домашнього насильства, адже часто не залишає фізичних слідів. Його наслідки можуть бути надзвичайно руйнівними – від розвитку депресивних і тривожних розладів до зниження самооцінки, емоційного виснаження та виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Тривалий вплив такого насильства руйнує емоційну сферу, спотворює сприйняття реальності й може призвести до соціальної ізоляції чи навіть суїцидальних думок. Саме тому виявлення та попередження психологічного насильства є важливою складовою системи захисту прав людини [63; 77; 80].

- Сексуальне насильство – це будь-які дії сексуального характеру, вчинені без згоди постраждалої особи. Воно може включати примус до статевого акту, небажаних дотиків, приниження сексуального характеру, заборону контрацепції або примус до перегляду порнографічних матеріалів. Особливо небезпечними є випадки сексуального насильства щодо дітей або неповнолітніх, оскільки вони призводять до глибоких психологічних травм, що впливають на подальший розвиток особистості. Сексуальне насильство часто супроводжується фізичним чи психологічним примусом, залякуванням або використанням залежності. Важливо усвідомлювати, що навіть у шлюбі примус до сексуальних контактів є формою насильства [63; 77; 80].

- Економічне насильство проявляється у контролі над фінансовими ресурсами, забороні працювати або навчатися, примусі віддавати заробіток, позбавленні житла чи майна. Таке насильство часто поєднується з психологічним тиском і є способом утримання жертви у матеріальній залежності, що унеможливорює її самостійність і здатність залишити кривдника. Економічне насильство може набувати форм «фінансового шантажу», коли кривдник карає відмовою у грошах, або «фінансового контролю», коли жертва має звітувати за кожну витрачену суму [63; 77; 80].

Домашнє насильство має як індивідуальний, так і суспільний вимір. На індивідуальному рівні воно проявляється через емоційні, поведінкові та

когнітивні зміни у постраждалих. На соціальному – через порушення міжособистісних відносин, деградацію сімейних цінностей, зростання рівня тривожності та агресії в суспільстві.

У своїй роботі «Соціальна робота з постраждалими від гендерно зумовленого та/або домашнього насильства» В. Суліцький та І. Заярнюк підкреслюють, що проблема гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства залишається надзвичайно актуальною для всього цивілізованого світу. Автори нагадують, що «гендерна рівність» визначена як одна з 17 Цілей сталого розвитку ООН, ухвалених у вересні 2015 року під час Саміту сталого розвитку в межах 70-ї Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку. Досягнення гендерної рівності неможливе без подолання негативних проявів патріархальної системи, зокрема соціальних явищ, які найбільшою мірою зачіпають жінок. Серед них – різні форми насильства (домашнє, сексуальні домагання, приниження, газлайтинг, слатшеймінг тощо), а також порушення харчової поведінки, що виникають через неприйняття власного тіла та нав'язані суспільні стандарти [69].

Тема гендерно зумовленого насильства набуває особливої актуальності в умовах воєнних дій, що розпочалися в Україні у 2014 році та ескалували у повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Під час бойових дій міста, села та селища, окуповані військовими, стають місцями скоєння воєнних злочинів, серед яких трапляються всі форми насильства, включно з сексуальним. Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини неодноразово фіксував випадки зґвалтувань жінок, дітей та чоловіків.

Отже, соціальні працівники стикаються зі складним завданням – розробити та впровадити сучасні форми соціальної роботи з населенням, які б сприяли усуненню причин агресивної поведінки у агресора та заміні її на навички ненасильницької комунікації, а також зменшували негативні наслідки і допомагали постраждалим пережити травматичний досвід гендерно зумовленого насильства. Досягти цього можна за допомогою організації груп

самопідтримки та взаємодопомоги, що є ефективним підходом у роботі з цією категорією населення.

Таким чином, домашнє насильство є багатогранним соціально-психологічним явищем, що порушує основи безпеки, гідності та прав людини. Його характерною рисою є системність, контроль і підпорядкування однієї особи іншій. У сучасному суспільстві боротьба з домашнім насильством вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує правові, психологічні, соціальні та освітні заходи. Ефективна профілактика можлива лише за умови формування культури ненасильницької поведінки, гендерної рівності та психологічної грамотності як серед населення, так і серед фахівців, що працюють із сім'ями.

1.2. Вразливі сім'ї як об'єкт соціальної роботи

Сім'я є основним соціальним інститутом, який виконує ключові функції соціалізації, виховання дітей, економічної підтримки та емоційного забезпечення своїх членів. Проте не всі сім'ї можуть ефективно виконувати ці функції. У сучасному суспільстві існує значна група сімей, що характеризуються уразливістю і потребують системної соціальної підтримки. Вразливі сім'ї – це сімейні спільноти, в яких через різні фактори порушується нормальне функціонування, що призводить до ризику для здоров'я та розвитку дітей, а також до загострення соціальних проблем [67; 83].

У таблиці 1.2 наведено різні визначення поняття «вразлива сім'я». Кожне з цих визначень розглядає вразливість сім'ї через призму різних соціальних, психологічних та економічних аспектів.

Таблиця 1.2

Поняття вразливих сімей

Джерело	Визначення вразливої сім'ї
Британський інститут соціальної роботи [81]	Вразлива сім'я – це сім'я, яка знаходиться в ситуації соціальної, економічної або емоційної нестабільності, де зростає ймовірність виникнення насильства, нехтування або психологічних травм серед її членів, особливо дітей.

Європейський інститут гендерної рівності (EIGE) [82]	Вразливі сім'ї визначаються як такі, в яких існує підвищений ризик насильства, дискримінації або маргіналізації, особливо в контексті гендерної нерівності та відсутності рівного доступу до соціальних ресурсів і підтримки.
Закон України «Про соціальні послуги» [58]	Вразлива сім'я – це сім'я, що стикається із проблемною ситуацією, з якою не може справитись власними силами
Н. Кучумова, Н. Білик [37]	Вразлива сім'я – це сім'я, яка перебуває в умовах соціальної, економічної або психологічної нестабільності, що підвищує ризик насильства, конфліктів та інших деструктивних явищ серед її членів.
Г. Кучер [36]	Вразлива сім'я – це сім'я, в якій існують значні труднощі у задоволенні базових потреб її членів, що призводить до розвитку соціальної ізоляції та підвищеного ризику для здоров'я і благополуччя.
З. Кияниця, Ж. Петрович [65]	Вразлива сім'я – це сім'я, де через низький рівень доходів, хронічні проблеми зі здоров'ям або інші обставини створюються умови для психоемоційної напруги, що може порушувати стабільність сімейних стосунків та призводити до соціальної ізоляції.
А. Аносова, О. Безпалько, Т. Цюман та ін. [66]	Вразлива сім'я – це сім'я, в якій присутні значні соціально-економічні проблеми, такі як безробіття, бідність, відсутність доступу до підтримки, що може призводити до емоційного чи фізичного насильства серед її членів.
О. Кузьмук [34]	Вразлива сім'я – це сім'я, в якій є певні психологічні чи соціальні труднощі, зокрема через стрес, хвороби, соціальну ізоляцію чи бідність, що обумовлюють проблеми у функціонуванні родини та взаємодії між її членами.

Як видно з таблиці, наведені визначення мають спільні елементи, що описують сім'ї, які перебувають у складних соціальних, економічних та психологічних умовах. Вразливі сім'ї часто стикаються з проблемами, які можуть порушувати стабільність їхнього функціонування та взаємодії. Одним з найпоширеніших аспектів є підвищений ризик насильства та соціальної ізоляції. Більшість визначень вказують, що в таких сім'ях зростає ймовірність виникнення конфліктів, насильства чи психологічних травм, зокрема серед дітей. Крім того, вразливі сім'ї, як правило, не можуть самотійно подолати ці

труднощі, тому потребують зовнішньої підтримки, зокрема від соціальних працівників.

Згідно із сучасними дослідженнями, існують такі ключові ознаки вразливих сімей (рис. 1.2) [11; 17; 51]:

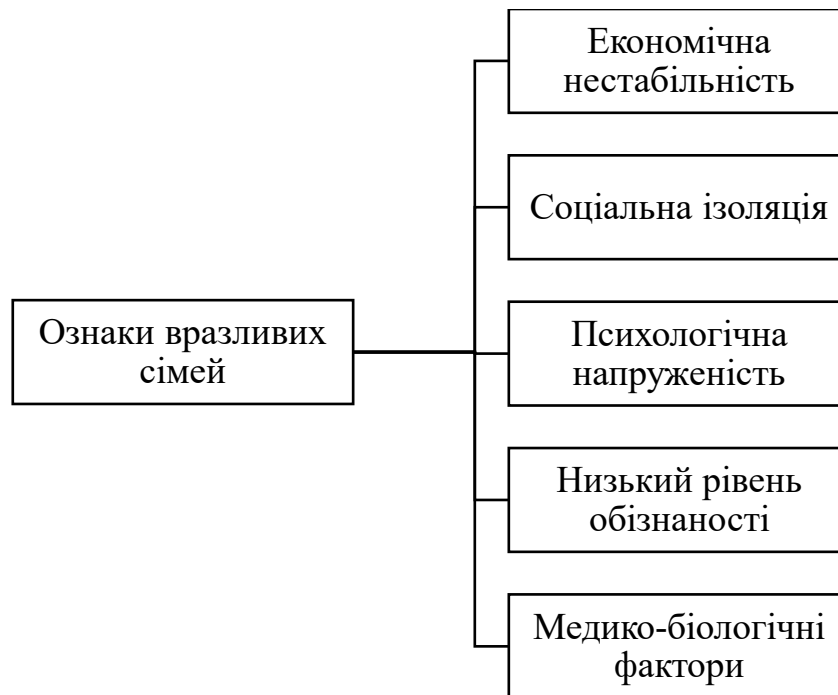

Рис. 1.2. Ознаки вразливих сімей

1. Економічна нестабільність – низький рівень доходу, безробіття, нестача ресурсів для задоволення базових потреб.
2. Соціальна ізоляція – обмежена участь у громадському житті, слабкі соціальні зв'язки, відсутність підтримки родини або сусідів.
3. Психологічна напруженість – конфлікти між членами сім'ї, агресивна поведінка, домашнє насильство.
4. Низький рівень освітньої та правової обізнаності – відсутність знань про права, доступ до соціальних послуг або освіти.
5. Медико-біологічні фактори – хронічні хвороби, психічні розлади, інвалідність одного або кількох членів сім'ї [11; 17; 61].

Важливо підкреслити, що будь-яка вразливість не є статичною; сім'я може стати вразливою тимчасово через кризові обставини (втрата роботи,

хвороба, розлучення) або тривало через системні соціальні фактори. На основі зазначених ознак сучасні дослідники пропонують різні підходи до класифікації вразливих сімей (рис. 1.3) [51; 60]:

Рис. 1.3. Класифікація вразливих сімей

1. Економічно вразливі сім'ї – сім'ї з низьким доходом, безробіттям або нестачею матеріальних ресурсів для задоволення базових потреб.

2. Соціально вразливі сім'ї – сім'ї з обмеженими соціальними зв'язками, включаючи родичів, друзів та громаду, а також сім'ї, що піддаються стигматизації.

3. Психологічно вразливі сім'ї – сім'ї, де присутні конфлікти, домашнє насильство, залежності або психологічні проблеми членів сім'ї.

4. Сім'ї з медико-біологічними проблемами – сім'ї з дітьми або дорослими з інвалідністю, хронічними хворобами чи психічними розладами [51; 60].

Отже, на основі проведеного аналізу наукової літератури можна сформулювати таке визначення: вразлива сім'я – це сім'я, що перебуває в умовах соціальної, економічної або психологічної нестабільності, де відсутність належної підтримки та ресурсів збільшує ризик виникнення

насилюства, конфліктів та соціальної ізоляції. Для вирішення цих проблем необхідна активна участь соціальних служб і допомога з боку держави та громадських організацій. Тобто соціальна робота із вразливими сім'ями спрямована на виявлення та мінімізацію ризиків, підвищення життєвого рівня, забезпечення психоемоційної стабільності та інтеграції в суспільство.

Серед сучасних науковців досі немає єдиної точки зору щодо визначення соціальної роботи як наукової дисципліни. Так, у колективній монографії «Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики» під загальною редакцією В. Петровича, С. Чернети та ін. зазначається, що соціальна робота охоплює комплекс діяльності людини, основною метою якої є вироблення та систематизація об'єктивних знань про соціальну сферу та специфічну соціальну діяльність, спрямовану на підтримку сімей у складних життєвих обставинах [67].

Згідно з визначенням Європейської Асоціації Шкіл соціальної роботи, соціальна робота є академічною дисципліною та професійною діяльністю, яка спрямована на сприяння соціальним змінам і розвитку, зміцнення соціальної єдності та забезпечення незалежності людей. Вона залучає окремих осіб, групи та суспільні структури до вирішення проблем людей або сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, покращує якість їхнього життя та добробут, базуючись на принципах соціальної справедливості, поваги до прав людини та колективної відповідальності, а також протидіє соціальному виключенню [82].

Питання співвідношення та відмінностей між поняттями «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» є предметом активних наукових дискусій серед українських дослідників. Зокрема, соціальні педагоги Л. Коваль, О. Комлик, Л. Дорош, Я. Юрків та ін. наголошують, що для розвитку соціальної роботи в Україні, починаючи з моменту її становлення й до сьогодення, характерною є провідна роль соціальної педагогіки та соціального виховання. При цьому вони підкреслюють, що термін «соціальна педагогіка» не слід ототожнювати з поняттям «шкільна соціальна робота». Соціальна

педагогіка, або соціально-педагогічна служба (педагогіка взаємин у суспільстві), розглядається як фундаментальна інтегративна складова системи соціальної допомоги населенню. Вона забезпечує можливість своєчасної діагностики, виявлення проблем і педагогічно обґрунтованого впливу на соціальні взаємини, сприяє розвитку громадських ініціатив, формуванню ціннісних орієнтацій особистості, її ставлення до себе, власного фізичного та морального здоров'я, а також до навколишнього середовища [30; 79].

М. Фірсов, О. Балухтіна, Д. Махніборода тощо зазначають, що, за твердженням Дж. Бернала, наукова парадигма може розглядатися стосовно певної галузі як інститут, метод, система накопичених знань і традицій, а також як чинник, що формує світогляд і ставлення людини до навколишнього світу. Виходячи з цього, механістична парадигма науки розглядалася щодо соціальної роботи як макрорівнева умова, яка визначила логіку її наукового мислення та принципи функціонування у взаємозв'язку з іншими галузями знань [4; 18].

Соціальній роботі цього періоду були притаманні такі риси, як редукціонізм, лінійність, детермінізм, перевага матеріального над свідомим, залежність від часово-просторових умов і прагнення до виявлення універсальних закономірностей у межах власної системи знань. Усі ці характеристики загальнонаукової парадигми знайшли своє специфічне відображення в понятійному апараті соціальної роботи.

Науковець В. Нікітіна підкреслює, що соціальна робота як нова галузь наукового знання лише починає утверджуватися серед інших наук, а останнє десятиліття XX століття можна вважати періодом становлення нової дисципліни – теорії соціальної роботи [48]. Подібної позиції дотримуються й автори підручника «Соціальна робота з сім'ями», які розглядають соціальну роботу як сферу практичної діяльності, що має наукове підґрунтя та власну теоретичну базу [67].

Таким чином, на основі наведених підходів було сформульоване

узагальнене визначення соціальної роботи як міждисциплінарної науки та практичної діяльності, спрямованої на вивчення, прогнозування та оптимізацію соціальних процесів, взаємодії людини й суспільства з метою забезпечення соціальної справедливості, добробуту, розвитку та інтеграції особистості.

Соціальна робота із вразливими сім'ями передбачає системний підхід і комплекс дій, спрямованих на підтримку сім'ї та запобігання негативним наслідкам (рис. 1.4) [61; 76]:

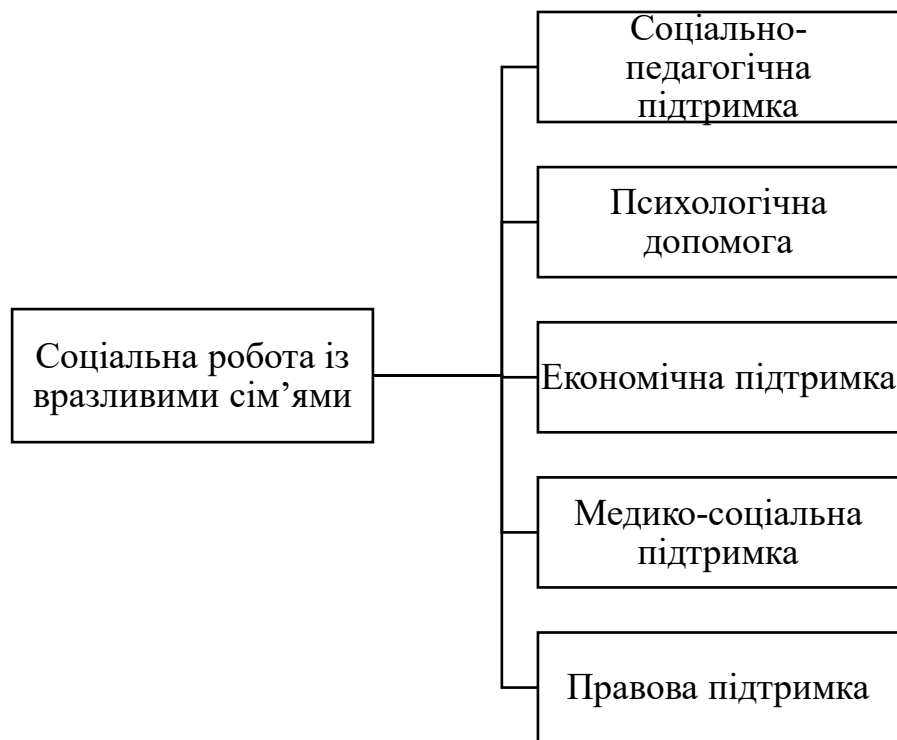

Рис. 1.4. Соціальна робота із вразливими сім'ями

1. Соціально-педагогічна підтримка – консультування, навчання батьків навичкам виховання та побудови ефективних комунікацій у сім'ї.
2. Психологічна допомога – робота з травмами, конфліктами, розвиток стресостійкості та емоційної стабільності.
3. Економічна підтримка – допомога в отриманні соціальних виплат, працевлаштуванні, навчанні фінансової грамотності.
4. Медико-соціальна підтримка – забезпечення доступу до медичних та реабілітаційних послуг [61; 76].

5. Правова підтримка – захист від домашнього насильства, допомога у вирішенні юридичних питань, оформленні документів та соціальних пільг.

Особливу увагу соціальні працівники приділяють профілактиці ризиків, зокрема випадків домашнього насильства, соціального сирітства, злочинності серед підлітків та маргіналізації членів сім'ї. Ефективність соціальної роботи залежить від індивідуалізації підходів, взаємодії з державними та громадськими структурами і залучення громади.

Отже, вразливі сім'ї є важливою категорією соціальної роботи, оскільки їхній стан безпосередньо впливає на розвиток дітей, соціальну стабільність і благополуччя громади. Соціальна робота з такими сім'ями потребує комплексного, системного та міждисциплінарного підходу. Ефективне втручання передбачає не лише реагування на кризові ситуації, але й профілактичні дії, спрямовані на зміцнення функціонування сім'ї, підвищення її стійкості та інтеграції в соціальне середовище. Таким чином, робота з вразливими сім'ями є ключовим елементом соціальної політики та суспільного розвитку, спрямованого на забезпечення захисту прав і добробуту всіх членів родини.

1.3. Соціальна профілактика як ключовий метод соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству

Як було сказано вище, соціальна робота у сфері протидії домашньому насильству спрямована на виявлення, підтримку постраждалих, захист їхніх прав і відновлення життєстійкості. Ключовим елементом цієї діяльності є соціальна профілактика, яка дозволяє не лише реагувати на факти насильства, але й попереджувати їх появу, зміцнювати соціальні та психологічні ресурси сімей і формувати безпечне середовище. Профілактичні заходи є фундаментальною складовою сучасних стратегій соціальної роботи, оскільки вони спрямовані на усунення причин та факторів ризику насильницької поведінки в сім'ї [2; 13].

Формування профілактики як діяльності, спрямованої на запобігання захворюванням шляхом дотримання гігієнічних норм, раціонального харчування та занять спортом, посідало важливе місце в медицині ще з часів давнини. Водночас наукове обґрунтування профілактичних заходів почало розроблятися лише у XIX столітті. Вирішальну роль у становленні наукового підходу до профілактики відіграли дослідження впливу зовнішнього середовища на виникнення хвороб, а також досягнення в галузях епідеміології, гігієни та фізіології [23]. Одним із перших словників періоду Російської імперії, де з'явився термін «профілактика», став Словник іноземних термінів, укладений у 1910 році. У ньому термін «профілактика» визначався як «наука, що вивчає умови запобігання хворобам і забезпечення захисту людей від них».

Таким чином, поняття «профілактика» спочатку увійшло у професійний обіг переважно в контексті медицини, охорони здоров'я та збереження життя людини. У медичній сфері під профілактикою розуміють систему заходів, спрямованих на підтримання високого рівня здоров'я населення, продовження активного довголіття, усунення чинників, що спричиняють захворювання, а також на поліпшення умов праці, побуту, відпочинку та стану довкілля.

У психіатрії та психології профілактику зазвичай тлумачать подібно до медичного підходу – як комплекс заходів, спрямованих на запобігання психічним і поведінковим розладам, підтримання психічного здоров'я, а також недопущення розвитку чи повторення захворювань. Вона охоплює дії, спрямовані на усунення впливу чинників, що можуть спричинити хворобу, раннє виявлення та лікування порушень, а також запобігання їх переходу в хронічні форми [27; 41].

У соціологічному контексті профілактику здебільшого трактують як систему заходів, спрямованих на збереження здоров'я, поліпшення фізичного стану населення, продовження тривалості життя, а також запобігання виникненню асоціальних явищ і процесів. З юридичної точки зору цей термін означає комплекс дій, спрямованих на виявлення, обмеження або усунення

чинників, що спричиняють появу протиправних явищ загалом або їх окремих форм.

Дослідники у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи трактують профілактику як систему заходів, спрямованих на запобігання появі та розвитку відхилень у розвитку, навчанні й вихованні особистості, а також як комплекс превентивних дій, що здійснюються через організацію доступної медико-психологічної та соціально-педагогічної підтримки. За визначенням А. Багатко, соціальна профілактика являє собою напрям соціально-педагогічної діяльності, що охоплює комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних та психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження та локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [3].

Отже, соціальна профілактика – це сукупність заходів, які виконуються фахівцями з соціальної роботи і спрямовані на запобігання, обмеження та усунення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі. Вона реалізується з використанням різноманітних методів і засобів соціального, правового, педагогічного та психологічного впливу.

У контексті домашнього насильства профілактика має такі основні цілі [25; 26]:

1. Запобігання насильству через підвищення соціальної та правової обізнаності громадян.
2. Підвищення психологічної стійкості членів сім'ї, розвиток навичок ефективної комунікації та управління конфліктами.
3. Зменшення ризику рецидиву насильницької поведінки, як серед кривдників, так і потенційних постраждалих.
4. Зміцнення соціальних зв'язків і ресурсів сім'ї, забезпечення доступу до соціальних, медичних та освітніх послуг.

Ефективна профілактика покликана створити умови, за яких насильство

у сім'ї не буде повторюватися або взагалі виникати, а постраждалі зможуть безпечно жити та розвиватися.

Соціальна профілактика домашнього насильства реалізується у різних формах, до яких належать такі (рис. 1.5) [46; 75]:

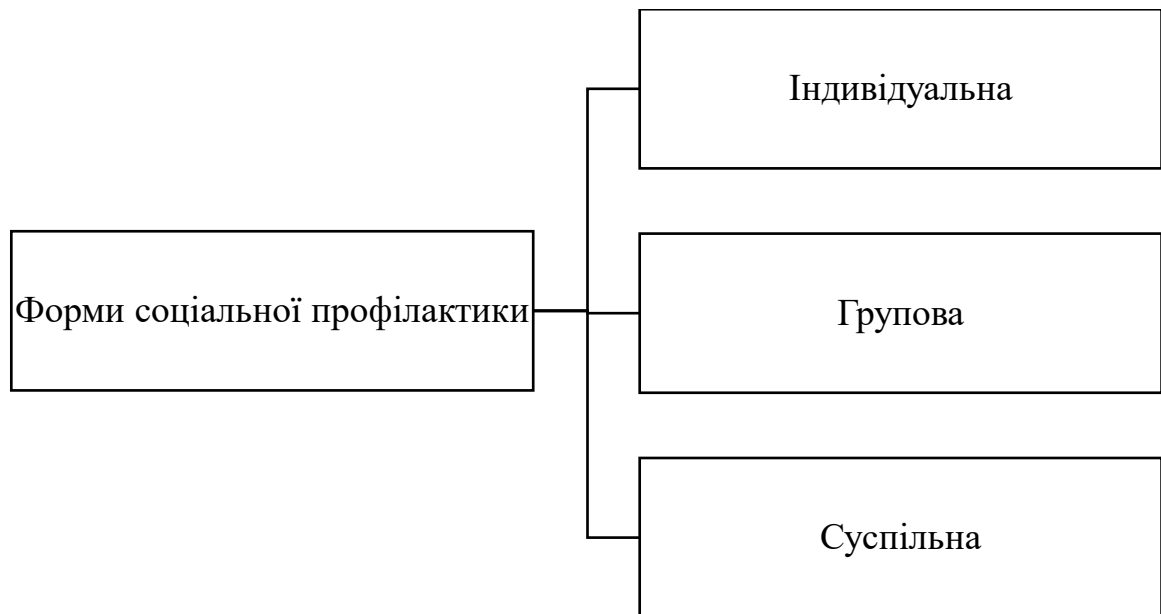

Рис. 1.5. Форми соціальної профілактики

1. Індивідуальна профілактика – робота соціального працівника або психолога з конкретним членом сім'ї, що включає консультування, навчання навичкам управління агресією, розвиток стресостійкості та адаптивної поведінки.

2. Групова профілактика – організація тренінгів, психолого-педагогічних занять, підтримувальних груп для батьків, дітей та подружніх пар, що сприяє розвитку комунікаційних навичок, самоконтролю та емпатії.

3. Спільнотна (суспільна) профілактика – проведення інформаційних кампаній, лекцій, семінарів та просвітницьких заходів, спрямованих на формування у громадян знань про права людини, ознаки насильства та способи отримання допомоги [46; 75].

Таким чином, профілактика охоплює одночасно особистісний, соціальний та інституційний рівні впливу, що дозволяє комплексно підходити до проблеми домашнього насильства.

У системі запобігання домашньому насильству важливе місце посідають методи соціальної профілактики, спрямовані на усунення причин і умов, що сприяють його виникненню. У таблиці 1.3 подано основні методи соціальної профілактики, які довели свою ефективність у практиці соціальної роботи [10; 85].

Таблиця 1.3

Методи соціальної профілактики

Метод соціальної профілактики	Зміст і основна мета застосування
Освітні та просвітницькі програми	Проведення тренінгів, лекцій, інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності громадян щодо ознак домашнього насильства, їхніх прав та можливостей отримання допомоги.
Консультування та психотерапевтична підтримка	Надання психологічної допомоги постраждалим і робота з кривдниками з метою корекції поведінкових моделей, формування емоційної стабільності та подолання травматичних наслідків.
Медіація та посередництво	Використання мирних способів урегулювання сімейних конфліктів за участю нейтрального посередника для запобігання ескалації насильства.
Інтегровані соціальні програми	Комплексна взаємодія соціальних, медичних, правових і освітніх установ з метою підтримки сімей у кризових ситуаціях, попередження насильства та забезпечення безпеки постраждалих.

Наведені методи соціальної профілактики свідчать про необхідність комплексного підходу до запобігання домашньому насильству. Кожен із наведених методів підбирається індивідуально, залежно від специфіки сімейної ситуації та ступеня ризику насильства. Ефективність соціальної роботи у цій сфері забезпечується поєднанням освітніх, психологічних, правових і соціальних заходів, спрямованих як на підтримку постраждалих, так і на корекцію поведінки кривдників. Важливу роль відіграє міжвідомча

взаємодія, що дозволяє своєчасно виявляти випадки насильства та надавати всебічну допомогу сім'ям, які опинилися у кризових ситуаціях [10; 85].

Аналіз наукових досліджень показав, що профілактична робота у сфері домашнього насильства включає три основні напрями (рис. 1.6) [12; 50]:

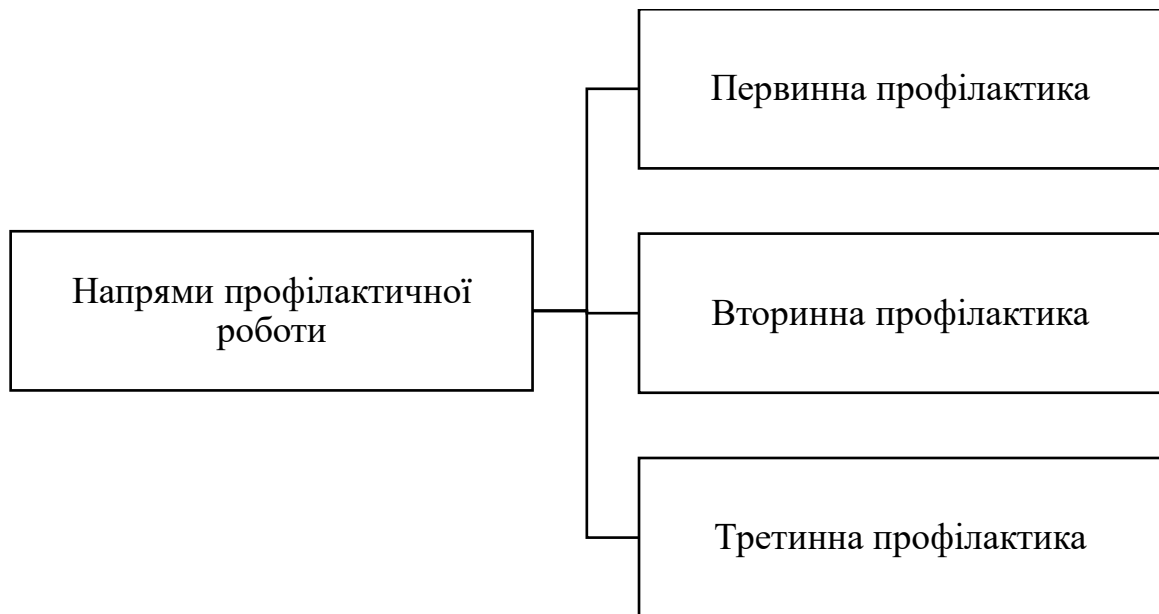

Рис. 1.6. Напрями профілактичної роботи

1. Первинна профілактика – спрямована на широке коло населення та орієнтована на попередження появи насильницької поведінки. Наприклад: соціальна реклама, навчальні семінари, формування культурних норм ненасильницької поведінки.

2. Вторинна профілактика – робота з групами ризику або сім'ями, де вже спостерігаються перші прояви насильства: консультування постраждалих, тренінги для кривдників, групи підтримки для дітей.

3. Третинна профілактика – спрямована на запобігання повторним випадкам насильства та реабілітацію постраждалих (психологічна та соціальна реабілітація, медична допомога, правова підтримка) [12; 50].

Таке розділення дозволяє систематизувати роботу соціальних працівників та підвищити ефективність профілактичних заходів.

Отже, соціальні працівники відіграють вирішальну роль у профілактиці домашнього насильства, адже саме вони забезпечують комплексний підхід до

виявлення, запобігання та подолання наслідків насильницьких ситуацій. У першу чергу, вони здійснюють оцінку сімейного середовища та визначають фактори ризику і вразливості окремих осіб, що дозволяє своєчасно реагувати на потенційні загрози. Крім того, соціальні працівники проводять освітні та психологічні заходи, спрямовані на підвищення правової та соціальної обізнаності громадян, формування здорових моделей поведінки, розвиток навичок ефективної комунікації та управління конфліктами. Важливою складовою їх роботи є організація доступу до ресурсів соціальної, медичної та правової підтримки, що дозволяє сім'ям і постраждалим отримати необхідну допомогу у складних життєвих обставинах. Соціальні працівники також забезпечують супровід осіб, які зазнали насильства, протягом процесу відновлення та реабілітації, сприяючи їх соціальній інтеграції та зміцненню психоемоційного стану. Ефективність профілактичної діяльності значною мірою залежить від професійної компетентності соціального працівника, його здатності до міждисциплінарної взаємодії та індивідуального підходу до кожного випадку, що дозволяє максимально врахувати особливості конкретної сім'ї чи особи.

Таким чином, соціальна профілактика є ключовим методом соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству, оскільки дозволяє комплексно запобігати негативним проявам у сім'ї, зміцнювати її ресурсну базу та підтримувати постраждалих. Вона охоплює індивідуальні, групові та суспільні заходи, включаючи освітню, психологічну, соціальну та правову складові. Системне застосування профілактичних методів дозволяє не лише знижувати ризик насильства, а й формувати у громаді культуру ненасильницьких стосунків, забезпечуючи безпечне середовище для розвитку дітей та підтримки членів сім'ї. Таким чином, профілактична робота виступає фундаментом ефективної соціальної підтримки та захисту прав людини у сфері домашнього насильства.

Важливо зазначити, що значну роль у реалізації профілактичних заходів

щодо запобігання домашньому насильству відіграють саме недержавні організації. Вони часто працюють із категоріями населення, якими держава з об'єктивних причин не займається належним чином, або ж державні структури не мають достатніх фінансових ресурсів, кадрового потенціалу чи спеціалізованих знань для ефективної роботи з такими групами. Завдяки гнучкості, партнерству з місцевими громадами та здатності швидко реагувати на потреби людей, недержавні організації забезпечують адресну допомогу соціально вразливим сім'ям, зокрема ромським, сприяючи формуванню ефективних моделей соціальної профілактики насильства.

1.4. Аналіз проблем щодо профілактики домашнього насильства на рівні громади

В сучасних умовах соціальна робота все частіше зосереджується на профілактиці насильства не лише на індивідуальному рівні, а й на рівні громади, що дозволяє створювати безпечне середовище для всіх її членів. Громада виступає як ключовий елемент соціальної підтримки, адже її ресурси, інституційна структура та соціальні мережі можуть впливати на зниження ризику домашнього насильства та допомагати постраждалим у пошуку підтримки. Аналіз проблем профілактики домашнього насильства на рівні громади дозволяє визначити основні перешкоди, виклики та напрями удосконалення соціальної політики.

Громада – це соціальна спільнота людей, об'єднана певними спільними інтересами, потребами, територією проживання та взаємними соціальними зв'язками. Вона виступає основною одиницею соціальної організації, яка забезпечує задоволення колективних потреб, соціальну підтримку та взаємодопомогу її членів. Сутність громади проявляється у поєднанні індивідуальних та колективних інтересів, формуванні спільних норм, цінностей і правил поведінки, що забезпечують стабільність і розвиток соціального середовища [16; 54].

Громада виконує функції соціальної інтеграції, сприяє формуванню громадянської відповідальності, підтримує соціальні й культурні зв'язки, а також виступає середовищем реалізації локальних ініціатив і самоврядування. В сучасних умовах вона розглядається як активний соціальний суб'єкт, здатний реагувати на виклики розвитку, формувати локальні ресурси та забезпечувати безпечне й комфортне життя своїх членів.

У контексті домашнього насильства громада виконує такі функції (рис. 1.7) [16; 64]:

1. Соціальний контроль – формування норм поведінки, підтримка культури ненасильства та реагування на факти насильства.

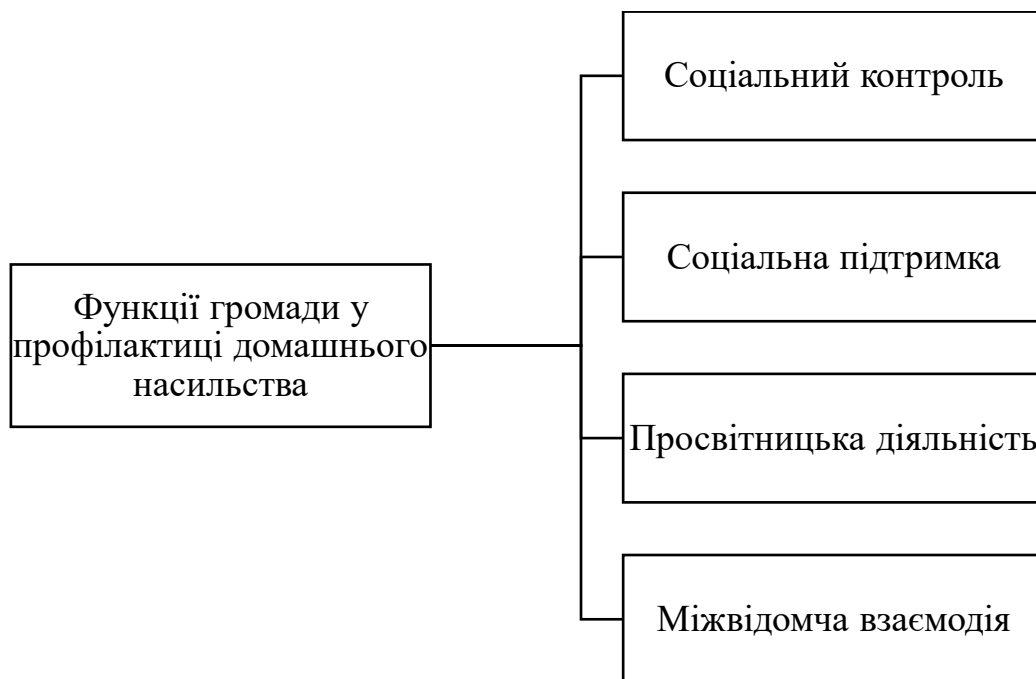

Рис. 1.7. Функції громади у профілактиці домашнього насильства

2. Соціальна підтримка – надання допомоги постраждалим через органи місцевого самоврядування, громадські організації, волонтерські ініціативи.

3. Просвітницька діяльність – проведення інформаційних кампаній, семінарів та тренінгів щодо прав людини, насильства та способів звернення за допомогою.

4. Міжвідомча взаємодія – координація дій поліції, соціальних

служб, медичних закладів та освітніх установ у вирішенні проблем домашнього насильства [16; 64].

Таким чином, громада виступає не лише як спостерігач, а як активний учасник процесу профілактики та реагування на домашнє насильство.

У процесі соціальної профілактики домашнього насильства на рівні громади існує низка проблем, які суттєво обмежують ефективність заходів. На рис. 1.8 наведено основні проблеми профілактики домашнього насильства [38; 64]:

1. Однією з головних проблем є низький рівень обізнаності мешканців щодо проявів насильства, доступних ресурсів допомоги та правових механізмів захисту. Часто жертви не повідомляють про насильство через страх осуду, стигматизації або відсутності довіри до інституцій.

Рис. 1.8. Основні проблеми профілактики домашнього насильства на рівні громади

2. Місцеві громади нерідко стикаються з браком фінансових і кадрових ресурсів для реалізації комплексних профілактичних програм. Це обмежує

можливості для проведення тренінгів, організації кризових центрів або груп підтримки.

3. Соціальні працівники, поліцейські, медики та педагоги потребують спеціальної підготовки для ефективної роботи з жертвами та кривдниками. Часто відсутність навичок та знань призводить до неефективного втручання або навіть шкоди постраждалим.

4. У багатьох громадах досі присутні упередження щодо домашнього насильства, що ускладнює роботу з постраждалими. Крім того, частина мешканців не бажає втручатися у «сімейні справи», що обмежує ефективність профілактики [38; 64].

5. Ефективна профілактика домашнього насильства потребує координації дій різних структур: соціальних служб, поліції, медичних установ, освітніх закладів та громадських організацій. Часто такі структури працюють ізольовано, що знижує ефективність заходів [38; 64].

Отже, попри наявність законодавчої бази, наукових рекомендацій та методичних матеріалів для соціальних працівників, громади продовжують стикатися з низкою викликів у реалізації профілактичних заходів проти домашнього насильства:

- Одним із ключових викликів є недосконалість моніторингу та оцінки ефективності профілактичної роботи. Більшість громад не мають систематизованих механізмів збору даних про випадки насильства, рівень залученості мешканців до профілактичних програм або результати психологічної та соціальної підтримки. Це ускладнює оцінку дієвості заходів, визначення слабких ланок у діяльності служб та оптимізацію ресурсів для більш ефективного впливу.

- Ще однією проблемою є обмежена взаємодія з населенням, що проявляється у низькій участі мешканців у спільних заходах, тренінгах, групах підтримки та просвітницьких програмах. Часто громадяни не знають про наявні ресурси допомоги, а також про права та механізми захисту, що зменшує

їхню здатність ефективно реагувати на випадки насильства. Внаслідок цього соціальні працівники та інші фахівці працюють переважно у закритому середовищі, без активного залучення громади, що обмежує потенціал профілактичної роботи.

- Ключовим викликом залишаються соціально-культурні бар'єри. У багатьох громадах існує стереотип, що сімейні конфлікти не повинні виноситися за межі домівки. Це створює атмосферу замовчування насильства, стигматизації постраждалих та опору суспільства до активного втручання. Подолання цих бар'єрів потребує системної просвітницької роботи, спрямованої на формування у громаді культури ненасильницьких стосунків та розуміння необхідності раннього реагування на прояви насильства.

Попри зазначені виклики, існують перспективи розвитку профілактичної роботи, які можуть значно підвищити її ефективність [74; 78].

- По-перше, це комплексний підхід, що поєднує індивідуальні, групові та суспільні заходи, враховує соціальні, психологічні та правові аспекти та інтегрує роботу різних структур, включно із соціальними службами, поліцією, медичними установами та освітніми закладами.

- По-друге, перспективним напрямом є залучення громадянського суспільства, що передбачає активну участь волонтерських організацій, ініціативних груп, навчальних закладів та бізнесу у реалізації профілактичних програм. Це сприяє підвищенню обізнаності населення, розвитку соціальної солідарності та створенню підтримувальної мережі для постраждалих.

- По-третє, важливим є посилення міжвідомчої взаємодії, що забезпечує координацію дій усіх суб'єктів профілактики, оперативне реагування на випадки насильства та ефективне використання ресурсів громади. Системний підхід до обміну інформацією та спільного планування заходів дозволяє запобігати повторним випадкам насильства та підвищує загальну безпеку громадян.

- Нарешті, значний потенціал мають сучасні освітні та технологічні

рішення, такі як онлайн-консультування, мобільні додатки для анонімного повідомлення про випадки насильства, дистанційні тренінги та інтерактивні платформи для навчання навичкам управління конфліктами. Використання таких інструментів дозволяє подолати обмеження у доступі до послуг, знизити бар'єри для участі у профілактичних програмах та оперативно реагувати на кризові ситуації.

Отже, аналіз проблем профілактики домашнього насильства на рівні громади демонструє, що ефективна робота потребує комплексного та системного підходу. Основними проблемами є недостатня поінформованість населення, обмежені ресурси, соціальна стигматизація, відсутність підготовки фахівців та недостатня координація між структурами. Подолання цих проблем можливе через підвищення кваліфікації соціальних працівників, залучення громади до просвітницьких та підтримувальних заходів, інтеграцію міжвідомчих структур і впровадження сучасних технологій.

Таким чином, громада виступає ключовим елементом у системі профілактики домашнього насильства, а її активна участь, ресурсна підтримка та просвітницька діяльність є визначальними чинниками зниження рівня насильства та забезпечення безпечного середовища для всіх членів суспільства.

Висновки до першого розділу

Дослідження показало, що домашнє насильство є серйозною соціально-психологічною проблемою, яка негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих, а також порушує їхні права та гідність. Воно проявляється в різних формах, таких як фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, і має системний характер, що включає контроль та домінування однієї особи над іншою. Проблема домашнього насильства є актуальною на міжнародному рівні, вимагаючи комплексного підходу для її подолання, який поєднує правові, психологічні та соціальні заходи. Ефективна боротьба з цим явищем потребує формування культури ненасильницької

поведінки та просвітницької роботи серед населення і фахівців.

Соціальна профілактика охоплює три взаємопов'язані рівні: первинний — спрямований на запобігання виникненню соціальних проблем у суспільстві; вторинний — на раннє виявлення ризиків і своєчасне втручання у ситуаціях, коли проблема вже проявляється; і третинний — на попередження рецидивів та ускладнень уже існуючих проблем. Хоча всі три рівні є необхідними, найефективнішою є робота саме на первинному та вторинному етапах, адже вона дозволяє запобігти тяжчим наслідкам, що потребують третинного втручання.

Аналіз наукової літератури дав змогу зробити висновок, що вразливі сім'ї становлять одну з найважливіших категорій об'єктів соціальної роботи, оскільки саме в них найчастіше виникають ризики соціальної дезадаптації, насильства та ізоляції. Їх підтримка потребує комплексного, міждисциплінарного підходу, який поєднує соціально-педагогічні, психологічні, економічні та правові заходи. Ефективна соціальна робота з такими сім'ями має бути спрямована не лише на подолання наслідків кризових ситуацій, а й на зміцнення їхнього потенціалу, підвищення життєстійкості та інтеграцію в суспільство. Таким чином, соціальна підтримка вразливих сімей є важливою складовою системи забезпечення соціальної стабільності та добробуту.

Соціальна профілактика у сфері домашнього насильства є невід'ємним компонентом сучасної соціальної роботи, оскільки дозволяє запобігати виникненню насильницької поведінки, знижувати ризик рецидиву та підтримувати постраждалих. Вона охоплює різні рівні впливу — від індивідуальної роботи з конкретними особами до проведення групових та суспільних заходів, що сприяють формуванню безпечного соціального середовища. Ефективність профілактичних заходів забезпечується комплексним поєднанням освітніх, психологічних, соціальних і правових інструментів, а також міжвідомчою взаємодією. Таким чином, соціальна

профілактика виступає ключовим механізмом захисту прав і добробуту членів сім'ї та зміцнення соціальної стабільності в суспільстві.

Аналіз проблем профілактики домашнього насильства на рівні громади показав, що основними викликами є недостатня поінформованість мешканців, брак ресурсів та фінансування, низька професійна підготовка фахівців, соціально-культурні бар'єри та відсутність інтегрованого підходу. Незважаючи на наявність законодавчих та методичних засад, ефективність заходів значною мірою залежить від активної участі громади, міжвідомчої взаємодії та використання сучасних технологій і освітніх інструментів. Перспективи розвитку профілактики пов'язані з комплексним підходом, залученням громадянського суспільства та посиленням координації дій соціальних служб, що дозволяє створити безпечне та підтримувальне середовище для всіх членів громади. Таким чином, громада виступає ключовим суб'єктом у запобіганні насильству та формуванні культури ненасильницьких стосунків.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ

2.1. Інструменти профілактики домашнього насильства на рівні громади

Профілактика домашнього насильства на рівні громади є ключовим аспектом сучасної соціальної політики, оскільки вона сприяє не лише зменшенню кількості випадків насильства, а й формуванню безпечного соціального середовища, підвищенню соціальної згуртованості та розвитку культури нетерпимості до насильницьких практик. Усвідомлюючи важливість системного підходу до профілактики домашнього насильства серед вразливих груп населення, у тому числі сімей з дітьми з ромської громади, було реалізовано дослідницький проєкт «Вразливі спільноти та доступ до послуг: аналіз досвіду, потреб і стратегій».

Проєкт здійснювався за підтримки команди БО «БФ Вітри Змін» у партнерстві з UNICEF протягом періоду з червня по серпень 2025 року як частина більш широкої ініціативи у рамках проєкту «Посилення психосоціальної підтримки на рівні громад: зміцнення захисту, підтримки психічного здоров'я та доступу до освіти для маргіналізованих і вразливих спільнот, зокрема для ромів» [6; 87].

Основними бенефіціарами проєкту є ромські жінки, діти та родини, а також інші соціально вразливі групи населення: внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, багатодітні та малозабезпечені домогосподарства. Водночас важливими непрямыми отримувачами підтримки виступають соціальні працівники та працівниці, освітяни та інші фахівці, фахівчині, які надають послуги у громадах.

Мета проєкту – проаналізувати досвід реалізації проєкту та підходів у

наданні послуг для соціально вразливих спільнот, зокрема для ромської, у цільових громадах проєкту (поточних і запланованих для розширення проєкту). Виявити ключові потреби та бар'єри з боку як отримувачів, так і надавачів послуг, а також напрацювати рекомендації щодо стратегій та підходів для підвищення ефективності та сталості послуг у наступному проєктному циклі.

Завдання проєкту включали:

- аналіз практик та підходів, що застосовуються у роботі з ромськими громадами та іншими соціально вразливими групами населення;
- виявлення ключових бар'єрів і вразливостей, що обмежують доступ до послуг;
- оцінку ефективності мобільних та культурно чутливих підходів;
- узагальнення інноваційних практик і сильних сторін проєкту;
- формування та перевірку гіпотез для інформованого дизайну подальших досліджень і програмних рішень;
- напрацювання практичних рекомендацій для майбутніх програм та проєктних інтервенцій.

Дослідницький проєкт застосовував комбіновану методологію, що поєднує якісні та кількісні методи збору та аналізу даних. Такий підхід дозволив комплексно дослідити досвід реалізації проєкту, перевірити сформульовані гіпотези та напрацювати рекомендації для подальшого розвитку послуг.

Дослідження реалізовано у три послідовні етапи із застосуванням комбінованого підходу. Така структура дозволила поетапно сформувати гіпотези, перевірити їх у польовій фазі та досягти максимальної глибини й достовірності результатів завдяки тріангуляції даних з різних джерел – проєктної документації, експертних інтерв'ю, фокус-групових дискусій та онлайн-опитування.

З огляду на цілі дослідження, інструменти профілактики домашнього

насильства аналізувалися з використанням комбінованих якісних і кількісних методів. Методологія дослідження ґрунтувалася на таких принципах (рис. 2.1):

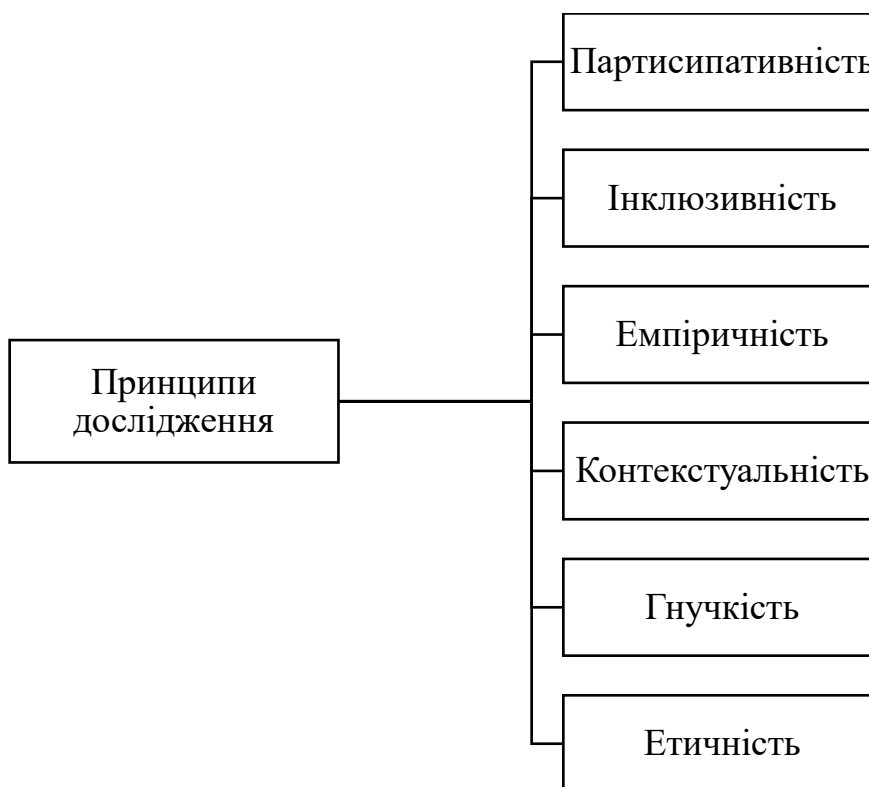

Рис. 2.1. Принципи дослідження

- партисипативність – залучення представників різних цільових груп, місцевих громад, надавачів послуг і стейкхолдерів до процесу збору та інтерпретації даних;
- інклюзивність – врахування різних соціальних ідентичностей (гендер, вік, інвалідність, етнічність, статус ВПО тощо);
- емпіричність – висновки базувалися на фактичних даних, а не припущеннях;
- контекстуальність – дослідження враховувало умови війни, культурні особливості та локальні реалії громад;
- гнучкість – адаптація інструментарію залежно від нових викликів і динаміки польового етапу;
- етичність – добровільна участь, усвідомлена згода, конфіденційність і безпека учасників.

Аналітичний підхід був побудований навколо таких категорій: контекст реалізації проєкту; цільові групи та їхні вразливості; підходи до надання послуг; сильні сторони та інновації; бар'єри й виклики; рекомендації та висновки.

Дослідження складалося з наступних етапів:

Етап 1. Документальний та контент-аналіз:

- Аналіз технічного опису проєкту, описових звітів, гендерного аналізу, дорожніх карт і моніторингових матеріалів.
- Використано матрицю контент-аналізу з кодами за попередньо визначеними категоріями (контекст, цільові групи, бар'єри, підходи, сильні сторони, інновації).
- Сформульовано попередні гіпотези та аналітичні категорії (контекст, цільові групи, бар'єри, підходи, інновації, сталість) для перевірки у польових дослідженнях.

Етап 2. Збір первинних даних.

2.1. Якісний етап:

- Напівструктуровані інтерв'ю з 8 ключовими інформантками (4 інформант(к)и безпосередньо пов'язані з проєктною діяльністю) та інформантами (4 інформант(к)и зовнішні, але з високим рівнем експертизи у сфері соціального захисту та роботи з ромськими громадами) (Додаток А).
- Фокус-групи (ФГ): 12 ФГ дискусій у трьох областях, 107 учасників (99 жінки, 8 чоловіків), серед них: надавачі послуг (працівники та працівниці БФ «Вітри змін», соціальні працівники, мобільні та польові команди, освітяни, психологи, юристи), стейкхолдери (представники органів місцевої влади, державних і недержавних організацій), бенефіціарки (70% ромської спільноти, з яких в більшості ромські жінки та дівчата, ВПО, люди з інвалідністю, інші вразливі групи), які є прямими отримувачами послуг (Додаток Б).

Для проведення фокус групових дискусій (ФГД) був спеціально розроблений гайд для польових команд, який:

- окреслював мету, гіпотези та методологічні принципи;
- визначав категорії учасників (стейкхолдери, працівники фонду, місцеві надавачі послуг, прямі та потенційні отримувачі);
- містив рекомендації для модераторок (створення довіри, уникнення навідних запитань, баланс у висловлюваннях, уточнення прикладами);
- описував структуру проведення ФГД (вступ та інформована згода, представлення, основна частина, підсумок, заключне відкрите питання);
- передбачав єдині формати збору даних (нотатки, аудіозапис за згодою, Excel-таблиця для тріангуляції результатів).

Крім того, до гайду були розроблені окремі набори питань для різних цільових груп. Тематичні блоки фокус-групових дискусій були сформовані на основі дослідницьких гіпотез і охоплювали ключові рівні аналізу – індивідуальний, громадський та інституційний. Водночас структура запитань була адаптована під різні аудиторії, щоб врахувати їхній досвід, роль у проєкті та очікування:

- для працівників та працівниць БФ «Вітри Змін» (мобільних і польових команд) – акцент на практиках взаємодії з ромськими громадами, ефективності мобільного підходу, викликах у роботі та потребі професійної підтримки;
- для місцевих надавачів послуг – бар'єри у роботі з ромською спільнотою, досвід реагування на випадки насильства й дискримінації, механізми співпраці, сталість і роль влади;
- для стейкхолдерів і представників влади/партнерських організацій – інституційна взаємодія, мапування послуг, сталість та інтеграція результатів у політику і практику (Додаток В);
- для прямих бенефіціарів / бенефіціарок – доступність і зручність послуг, довіра до надавачів, гендерна чутливість та очікування щодо сталості підтримки (Додаток Г);
- для потенційних отримувачів – потреби у послугах, бар'єри доступу,

довіра до мобільних форматів і очікування від майбутніх програм (Додаток Д).

Усі групи завершувались блоком з відкритими рекомендаціями та побажаннями, щоб зафіксувати пропозиції учасників і учасниць щодо покращення доступності, ефективності та сталості соціальних послуг.

2.2 Кількісний етап (онлайн-опитування): після якісного етапу було розроблено анкету для верифікації гіпотез та масштабування результатів (https://docs.google.com/document/d/10JQSD-4TD5lxdhDHd51uR1-I_fcLGw74JEq91gf10nll/edit?usp=drive_link). В онлайн-опитуванні взяло участь 23 респонденти (20 жінок, 3 чоловіки) з державних, комунальних та неурядових інституцій Миколаївської та Одеської областей.

Опитування дозволило підтвердити тенденції, виявлені під час інтерв'ю та фокус-груп, і розширити коло респондентів(ок).

Етап 3. Тріангуляція даних:

- Зіставлення висновків контент-аналізу з результатами інтерв'ю, ФГД та опитування.
- Тематичний аналіз за ключовими категоріями, виявлення узгоджених тенденцій і уточнення суперечливих даних.
- Узгодження результатів з командою БФ «Вітри Змін» для уточнення інтерпретацій і формування спільних висновків.
- Синтез результатів для формування підсумкових висновків та рекомендацій.

Отже, для дослідження було застосовано комбінований дизайн, що поєднав якісні та кількісні методи збору даних. Загалом у дослідженні взяли участь 138 респондентів, з яких 126 жінок (91%) і 12 чоловіків (9%) із трьох південних областей України та двоє ключових інформантів національного рівня (рис. 2.2).

За віковими групами респонденти були представлені двома основними віковими групами:

- майже 51% – дорослі люди віком 25–44 роки;

- майже 38% – дорослі віком 45–64 роки;
- інші респонденти – молодь 18–24 роки та люди старші за 65 років.

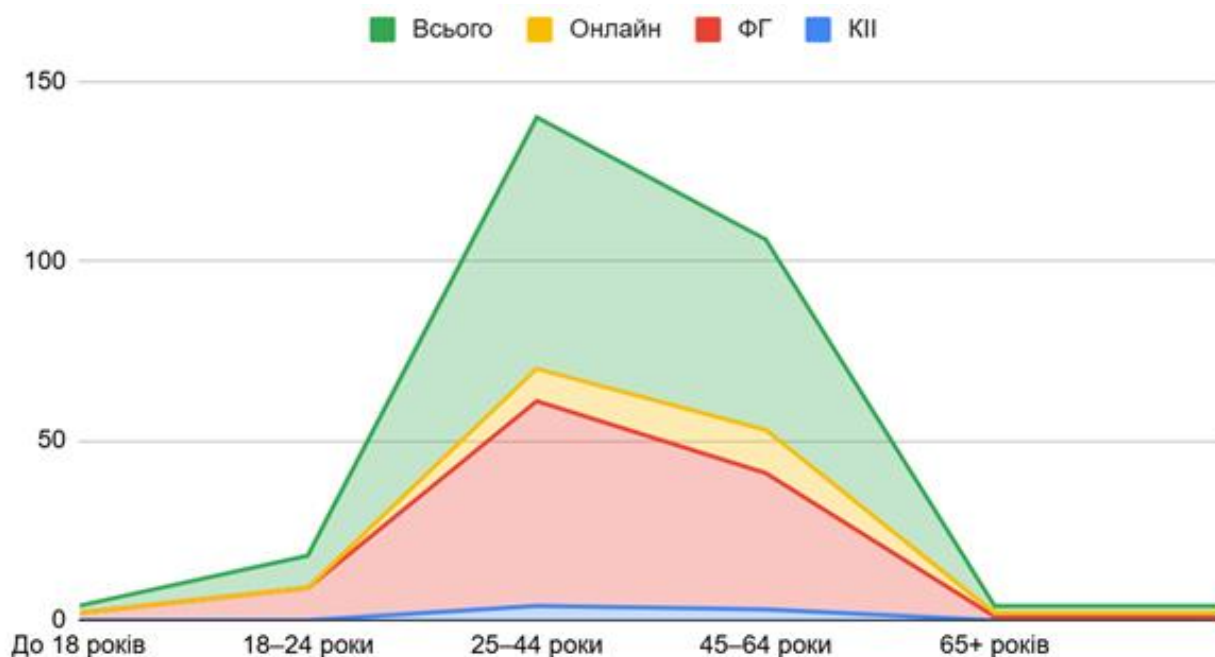

Рис. 2.2. Учасники дослідження

Такий розподіл демонструє, що основну частину вибірки становлять дорослі працездатного віку, які найчастіше взаємодіють із системою соціальних послуг і водночас мають одну з основних ролей – піклування про родину.

Жінки склали 91% вибірки. Це пояснюється як структурою бенефіціарських груп (серед прямих отримувачів соціальних послуг переважають жінки), так і професійним складом соціальної сфери, де більшість фахівців – жінки (соціальні працівниці, психологині, педагогині, медиків). Серед учасниць бенефіціарок вирізняються дві основні групи:

- матері та бабусі, які традиційно відповідають за добробут дітей і родин та найчастіше взаємодіють із системою соціальних послуг;
- молоді жінки та дівчата, які займають більш активну соціальну позицію, прагнуть змін у громадах, виступають мобілізаторками та рольовими моделями для інших.

Гендерний аспект у більшості зумовлений:

- воєнним контекстом: чоловіки меншою мірою представлені серед учасників через високий ризик мобілізації та участі у воєнних діях, що зменшує їхню доступність для залучення в соціальні програми та дослідження.
- патріархальними нормами – у багатьох громадах соціальна допомога та звернення по послуги вважаються «жіночою справою», тоді як чоловіки дистанціюються від цих питань, що ще більше знижує їхню представленість у дослідженні.

Таким чином, вибірка носить цільовий характер і не може бути інтерпретована як репрезентативна ані для надавачів допомоги, ані для отримувачів послуг; результати мають індикативний характер і відображають досвід конкретних груп учасників та учасниць.

Отже, застосовані у дослідженні методи – поєднання кількісних та якісних підходів, глибинних інтерв'ю, фокус-групових дискусій і контент-аналізу – дали змогу не лише визначити масштаби та специфіку проблеми домашнього насильства у громадах, а й виявити ефективні інструменти його профілактики. Зокрема, результати підтвердили доцільність мобільних команд соціально-психологічної підтримки, які забезпечують оперативне реагування у віддалених громадах; використання культурно чутливих форматів роботи з представниками різних етнічних груп; проведення системних освітніх програм для підвищення обізнаності населення щодо механізмів захисту; а також інтеграцію соціальних, правових і медичних послуг у межах міжсекторальної взаємодії. Такий комплексний підхід довів свою ефективність у формуванні стійкої системи профілактики домашнього насильства на рівні громади, що поєднує превентивні, освітні та інституційні механізми.

2.2. Результати дослідження

Реалізація проєкту відбувалася у складному соціально-економічному та безпековому середовищі південних регіонів України. Війна та пов'язані з нею

ризика формували високий рівень нестабільності, тоді як економічна криза та зростання бідності посилювали соціальні потреби населення. Одночасно на перебіг діяльності впливали інституційні обмеження системи соціального захисту, недоступність окремих послуг, цифровий розрив і дискримінаційні практики. Фокус-групові дискусії з командами, надавачами послуг і громадами підтвердили, що поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів стало як викликом, так і полем для пошуку нових рішень.

Проект був спрямований на підтримку різних категорій населення, серед яких ключову роль відігравали ромські громади, а також жінки, діти, внутрішньо переміщені особи та інші вразливі групи. Для кожної з цільових груп були ідентифіковані особливі вразливості: від бар'єрів доступу до освіти і ризиків насильства – до нестачі базових послуг та соціальної ізоляції. Окрему увагу приділено також надавачам послуг, громадам і представникам місцевої влади, які одночасно виступали і партнерами, і бенефіціарами змін.

Ромські спільноти були ключовою цільовою групою. Серед них особливо вразливими визначено:

- ромських жінок і дівчат (постраждалі від різних форм насильства, ризик ранніх шлюбів, дискримінація);
- ромських дітей (з урахуванням ризиків насильства, експлуатації, освітніх бар'єрів);
- підлітків і молодь (ризик адикцій, небезпечної праці, обмеженого доступу до програм);
- сім'ї у складних життєвих обставинах.

Учасники ФГД наголошували, що саме жінки залишаються найбільш вразливою групою в ромських громадах. Вони стикаються з множинною дискримінацією – за ознакою статі, етнічності та економічного становища, тощо. Особливо гострою є проблема ранніх шлюбів (часто у 13–14 років), залежності від чоловіків та економічної незахищеності. Водночас жінки поступово стають рушійною силою змін: завдяки прикладам самозарадності й

участі у жіночих ініціативах зростає їхня роль у житті громади.

Також фіксуються приклади, коли жінки проявляють активність у захисті власних прав і створюють жіночі групи підтримки, що сприймається стейкхолдерами як «новий ресурс розвитку громад». Бенефіціарки підтвердили, що зростає роль жіночих груп як простору для спілкування, навчання грамотності й психологічної підтримки. Стейкхолдери підкреслюють, що спеціальних сервісів «окремо для ромок» зазвичай немає – підтримка надається через універсальні соцпослуги, але потребує більшої гендерної чутливості.

Соціалізація ромських дітей залишається серйозним викликом: у школах вони часто стикаються зі стигмою, браком підтримки та освітніми бар'єрами. Висока концентрація ромських дітей у школах може створювати напруження, але водночас стимулює інтеграційні практики (спільні заходи, «теплі перенаправлення», робота шкільних психологів).

Молодь, особливо дівчата-підлітки, проявляє готовність до змін та навчання, проте стикається з опором традиційних норм у родині. Для дівчат-підлітків важливими є можливості професійного навчання та короткі курси (швейна справа, цифрова грамотність).

Надавачі послуг підтвердили, що ключовим бар'єром для дітей та підлітків є не лише стигма, а й низька мотивація батьків до залучення дітей у шкільні та позашкільні програми. Часто дівчата-підлітки прагнуть продовжити навчання, але зіштовхуються з протидією родин. У деяких громадах відзначали випадки, коли діти після початкової школи залишаються вдома і виконують хатні чи трудові обов'язки.

У громадах відзначено також явище раннього залучення до дорослої відповідальності – підлітки змушені виконувати функції батьків, зокрема заповнювати документи чи вирішувати адміністративні питання. Додатковим бар'єром стає стигматизація з боку однолітків, що підсилює ризики ізоляції й небезпечних стратегій самозарадності, може підштовхнути до ризикованих

стратегій заробітку.

До найуразливіших категорій віднесено багатодітні родини, саодиких матерів, внутрішньо переміщених осіб ромського походження, а також сім'ї, де є особи з інвалідністю. Вони потребують як психосоціальної підтримки, так і базових ресурсів (житло, харчування, доступ до медицини).

Представниці соцслужб підкреслюють, що домінуючі внутрішньосімейні обмеження (контроль з боку чоловіків, домашнє насильство, ізоляція жінок) посилюють уразливість. Фіксуються приклади, коли матері не можуть саомітійно звернутися по допомогу або залишити громаду без дозволу чоловіка. На фокус-групах (ФГ) прями бенефіціарки зазначали, що часто підтримка обмежується консультаціями психолога; шелтери у громадах відсутні. Але на всіх ФГ зазначали, що дуже рідко, коли є саомозвернення, щодо допомоги у випадках домашнього насильства.

За результатами ФГ зі стейкхолдерами особливим викликом названо інвалідність у сім'ях: діти з інвалідністю практично виключені з освітніх та реабілітаційних програм. Бенефіціари підтвердили, що особи без документів та діти з інвалідністю найчастіше «випадають» із системи.

Стейкхолдери в Миколаївській та Херсонській областях підкреслювали, що найбільше страждають багатодітні родини та саодикі матері, особливо ті, хто перемістився через війну. У Миколаєві після початку повномасштабної війни прибуло багато ромських ВПО з розбитим житлом; ключові потреби – житло, медицина, гуманітарна й правова допомога. Практикуються «теплі перенаправлення» між школами, центрами й мобільними командами, щоб жодна родина «не загубилась» у системі. Важливим сегментом стали внутрішньо переміщені особи ромського походження (ВПО), які через війну опинилися у ще складніших умовах: проживання у тимчасових поселеннях, відсутність безпечного житла та високий рівень психологічного навантаження.

Низький рівень грамотності серед ромських родин виявився окремим

чинником вразливості. Дорослі жінки визнавали свою неграмотність. У багатьох випадках підлітки змушені виконувати роль посередників між батьками й установами, заповнюючи документи та здійснюючи комунікацію від імені дорослих. Неграмотність дорослих жінок та чоловіків суттєво обмежує їхній доступ до соціальних послуг, юридичної допомоги та програм підтримки. Це також підсилює залежність від інших членів сім'ї та ризик подальшої ізоляції. Фокус-групи підтвердили, що команди мобільних фахівців змушені адаптовувати роботу – застосовувати візуальні матеріали, інтерактивні методи та спрощені завдання, аби компенсувати брак базових освітніх навичок.

Дослідження та результати фокус-груп підтвердили, що значна частина ромського населення залишається поза увагою офіційних структур. Це, зокрема: особи без громадянства або без реєстрації, люди та діти з інвалідністю у ромських громадах, а також ромські чоловіки, чий потреби часто ігноруються через домінуючі гендерні стереотипи.

За відсутності цільового обліку/мапування ці групи ризикують не потрапляти до системних програм підтримки. Їхня ситуація ускладнюється перехресними формами дискримінації та соціального виключення: поєднання етнічної дискримінації з бар'єрами за ознакою статі, віку, інвалідності чи хвороби створює додаткові ризики маргіналізації. У результаті такі групи ще більше віддаляються від інституційної підтримки й опиняються поза системою захисту, що потребує особливої уваги в діяльності як державних, так і недержавних надавачів послуг.

Окрему групу становили фахівці «першої лінії» – фахівці та фахівчині соціальної сфери, зокрема фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники(ці), кейс-менеджери та педагоги, психологи, медики, які працюють із ромськими сім'ями. У фокус-групах підкреслювалась роль ромських жінок-мобілізаторок як провідниць, що відкривають доступ до закритих спільнот і забезпечують довіру. Всі вони також потребують

підтримки, адже їхня робота супроводжується культурними бар'єрами, недовірою з боку ромських родин, браком ресурсів і високим ризиком професійного вигорання. Надавачі послуг зазначають, що є потреба у спеціалізованому навчанні (міжкультурна взаємодія, медіація) та психологічній підтримці/супервізії.

Додатковими викликами стають безпекові ризики (наприклад, агресивна поведінка чоловіків у громадах під час виїздів) та відсутність достатніх ресурсів, що обмежує сталість їхньої діяльності. На думку стейкхолдерів, саме мобільні команди фонду «Вітри Змін» у Миколаївській і Херсонській областях фактично компенсують слабкість державних сервісів. Водночас вони працюють у надзвичайно складних умовах: кадровий дефіцит, агресивна поведінка у громадах, вигорання. У Херсоні додатковим фактором є безпекові ризики через близькість до фронту.

У дослідженні простежується і значення громадських та жіночих організацій ромських громад, які, хоч і мають обмежені ресурси, виступають провідниками змін, створюючи групи взаємопідтримки та ініціативи на рівні громад. Водночас респонденти відзначали роль місцевої влади та муніципальних служб, які мають офіційний мандат на надання соціальних послуг, але часто діють формально, з обмеженими кадровими та фінансовими можливостями, що негативно впливає на сталість результатів. Стейкхолдери підтвердили, що органи місцевого самоврядування формально визнають потреби ромів, але рідко виділяють ресурси. Часто ініціативи зводяться до культурних заходів, тоді як соціальний захист, освіта й медицина залишаються «поза пріоритетом».

У Миколаївських громадах наголошувалося, що лише партнерство з БФ дозволяє привернути увагу чиновників до проблем ромів. Освітняни, соцслужби й медики визнають, що співпраця з БФ «Вітри Змін» фактично компенсує слабкі сторони державної системи: фонд надає транспорт, спеціалістів, приміщення для заходів. Механізм перенаправлення клієнтів

працює, але здебільшого у формі неформальних контактів, що створює ризик втрати випадків у системі.

Таким чином, регіональні відмінності визначають не лише масштаби проблем (ізоляція, дискримінація, доступ до послуг), але й характер взаємодії з громадами, тоді як гендерні ролі формують різний фокус переживань і стратегій адаптації серед чоловіків і жінок.

Серйозним науковим результатом проведеного дослідження став розроблений «Портрет ромської спільноти», підготовлений на основі напівструктурованих інтерв'ю (Додаток Ж). Цей документ надає дезагреговану характеристику ромської громади, з урахуванням гендерних, вікових та соціальних відмінностей, і може використовуватися як база для планування подальших програм.

Отже, респонденти під час фокус-групових дискусій зазначають, що реалізація проєкту «Вітри Змін» стала важливим поштовхом для позитивних трансформацій у громадах, насамперед у ставленні до ромського населення. Водночас бачення масштабів і характеру цих змін різняться залежно від позиції інформантів: представники місцевої влади акцентують на підвищенні інституційної уваги до потреб ромських родин, тоді як члени громад і представники благодійного фонду наголошують на зростанні довіри та взаємодії між сторонами.

Представниці команди БФ «Вітри Змін» та UNICEF підкреслюють, що у громадах, де впроваджується ініціатива, органи місцевого самоврядування почали активніше реагувати на проблеми ромських сімей, які раніше залишалися поза увагою або вважалися «традиційно відокремленими». Відбулася переоцінка підходів до роботи з цими групами: якщо раніше допомога обмежувалася гуманітарними роздачами, то нині зростає розуміння потреби у виявленні системних бар'єрів і створенні довгострокових рішень.

Проєкт став своєрідним каталізатором змін – він допоміг ініціювати діалог між владою та ромськими громадами, а також сформував нові запити

на співпрацю, навчання і залучення ромських активістів до розроблення місцевих програм. У результаті підвищилася видимість ромських родин у соціальному просторі, зміцнилася довіра між представниками громад і соціальними службами, а самі громади почали усвідомлювати, що інтеграція ромів є не лише гуманітарним, а й стратегічним завданням розвитку.

Останні дні показали позитивні зрушення у ставленні місцевих служб до ромських громад. Соціальні служби та служби у справах дітей почали відмовлятися від стереотипного підходу, за яким ромів сприймали як «тих, хто завжди так жив». Практична діяльність проєктів, спрямованих на підтримку ромських громад – зокрема, ремонт і облаштування соціальних центрів, надання медичної допомоги — продемонструвала, що інтеграція ромів у життя громади є реальною та вигідною для всіх мешканців. Завдяки цьому на місцевому рівні спостерігається поступове зниження упередженості, зростає довіра й формується готовність до співпраці з ромським населенням.

Ще донедавна органи місцевого самоврядування (ОМС) здебільшого не мали чітких механізмів або інструментів для роботи з ромськими громадами, а цілеспрямована взаємодія з ними була рідкісною. Втім, після реалізації проєктних активностей ситуація змінилася: громади самі почали звертатися за підтримкою, зокрема з проханнями провести навчання для працівників щодо особливостей ефективної комунікації з ромами, розуміння їхніх потреб, бар'єрів і культурних особливостей. Це свідчить про важливий крок у напрямку формування інституційної спроможності на місцях, а також про розвиток більш інклюзивної політики на рівні громад.

Також у багатьох громадах спостерігається помітне зростання довіри між ромськими сім'ями та місцевими жителями. Цьому сприяє нова практика організації спільних заходів, яка поступово витісняє попередній підхід «окремо для ромів». Інтегровані активності зменшують соціальну напруженість і сприяють взаєморозумінню. Центри, створені в межах проєктів, стали важливими майданчиками для єднання: тут відбуваються

спільні дитячі ігри, зустрічі жінок, заходи за участі соціальних служб.

Особливо важливою є участь органів місцевого самоврядування, адже саме їхня підтримка забезпечує сталість змін. Школи надають приміщення для заходів, селищні ради – допомагають з документами, а також координують спільні виїзди з фахівцями. Позитивні зміни найпомітніші на особистому рівні: ромські жінки та діти стають активнішими, частіше відвідують групи підтримки, користуються соціальними послугами та звертаються по допомогу. Це свідчить про поступове подолання бар'єрів і зростання включення ромських громад у життя місцевої спільноти.

У кількох громадах Миколаївської області фіксуються позитивні зрушення у таких чутливих сферах, як ранні шлюби та ставлення до освіти. Спостерігається тенденція до зменшення кількості примусових ранніх шлюбів серед ромської молоді. Все більше батьків починають усвідомлювати, що освіта – це не лише формальність, а важливий ресурс, який може дати їхнім дітям нові можливості у житті. Така зміна поглядів часто стає результатом активної просвітницької роботи, індивідуального супроводу сімей, а також демонстрації позитивних прикладів з життя самих ромських громад.

Важливу роль відіграють саме індивідуальні трансформації – успішні історії ромських жінок і молоді, які змогли обрати інший шлях, відмінний від традиційних сценаріїв раннього шлюбу та економічної залежності. Такі приклади стають потужними аргументами всередині спільнот, показуючи, що зміни не лише можливі, але й приносять конкретну користь. Вони надихають інших та створюють ефект множення, коли один успішний досвід запускає ланцюгову реакцію змін у найближчому оточенні.

Паралельно відбуваються зрушення в питанні гендерних ролей. Залучення жінок до програм підтримки, освітніх курсів і працевлаштування поступово змінює їхній статус у сім'ї. Хоча традиційно чоловік залишається головною фігурою в родині, все більше з них визнають переваги активності жінки – як економічні, так і соціальні. Це відкриває нові можливості для

посилення ролі жінок у громаді без руйнування сімейних зв'язків.

Разом з тим, важливо усвідомлювати, що ці зміни поки що мають точковий характер і не охоплюють усі громади. Для їх закріплення й поширення необхідна довгострокова підтримка, зокрема на рівні місцевих політик, освітніх програм і соціальних послуг. Тільки системний підхід дозволить трансформувати локальні успіхи у сталі зміни для всіх ромських громад.

Проте зовнішні експерти та експертки оцінюють зміни більш стримано, наголошуючи, що системної трансформації ромських громад поки не відбулося. На їхню думку, одним із найбільш позитивних результатів є зростання видимості ромів у громадах завдяки активностям проєкту. Це створює умови для більш відкритої взаємодії, зменшення соціальної ізоляції та поступового зниження упередженості.

Для команди проєкту контекст змін виглядає більш оптимістично: вони бачать реальні результати роботи – у вигляді зростання довіри, зменшення стигматизації, а також більш активної участі ромів у житті громади. Водночас і команда визнає, що для масштабування позитивного досвіду необхідна довгострокова підтримка, зокрема через місцеві політики та сталі механізми взаємодії.

Таким чином, позиції обох сторін не суперечать одна одній, а навпаки – взаємодоповнюють. Команда проєкту демонструє практичні ефекти на рівні громад, тоді як зовнішні експерти звертають увагу на необхідність перетворення цих локальних досягнень у системні й довготривалі зміни.

Отже, результати дослідження засвідчили складність соціально-економічного становища ромських громад у південних регіонах України та багаторівневу природу їхньої вразливості. Поєднання зовнішніх факторів (війна, бідність, інституційна слабкість) із внутрішніми бар'єрами (гендерна нерівність, низький рівень освіти, обмежений доступ до послуг) створює замкнене коло соціальної ізоляції. Водночас виявлено позитивні тенденції –

зростання ролі жінок як агенток змін, посилення співпраці мобільних команд, громадських і жіночих ініціатив із місцевою владою. Розроблений у межах проєкту «Портрет ромської спільноти» став інструментом системного розуміння потреб, який може бути використаний для подальшого планування цільових програм інтеграції, профілактики насильства та розширення доступу до базових соціальних послуг.

2.3. Рекомендації щодо покращення надання послуги з профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади

Одним із найбільш цінних результатів дослідження стало виявлення практик, які не лише довели свою ефективність у кризових умовах, але й продемонстрували потенціал для масштабування та інтеграції у ширшу систему соціального захисту. Ці підходи поєднують оперативність реагування, культурну чутливість та інклюзивність із прагматичними механізмами організації допомоги. Вони становлять інноваційні моделі реагування на структурні виклики, з якими стикаються ромські громади та інші вразливі групи населення.

Практики та рекомендації щодо покращення надання послуги з профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади можна згрупувати за трьома рівнями:

- Інституційний рівень – операційні моделі, управлінські інструменти та підходи до професійної підготовки, що змінюють систему надання соціальних послуг і роблять її більш адаптивною та ефективною.

- Громадський рівень – практики, які працюють у середовищі громади, створюють простір довіри, інтеграції та взаємодії, зменшують соціальну ізоляцію та сприяють формуванню позитивних відносин.

- Індивідуальний рівень – досвід і підходи, що безпосередньо впливають на людей, їхній психологічний стан, розвиток та особистий досвід у системі

підтримки.

Нижче детально опишемо кожну практику.

1. Інституційний рівень.

1.1. Мобільний мультисекторальний підхід як операційна модель – це операційна модель, що дозволяє забезпечити комплексний доступ до послуг для ромських спільнот, ВПО та інших уразливих груп у віддалених громадах. В умовах, коли стаціонарні сервіси часто недоступні через відстань, транспортні витрати, відсутність документів чи стигму, саме мобільні виїзди стали критично важливими.

Мобільні бригади можуть включати психолога, кейс-менеджера, інформаційного менеджера, соціальних працівників, юриста, а раніше також лікаря. Вони забезпечують:

- психологічну підтримку (індивідуальні/групові консультації, арт- та ігрові сесії);
- юридичну допомогу (відновлення документів, супровід у судах і поліції, захист від насильства та дискримінації);
- медичні консультації (огляди, направлення, первинні поради, вакцинація);
- соціальну допомогу та гуманітарну підтримку (продукти, одяг, засоби гігієни);
- інформаційно-освітні заходи (міни, вакцинація, гендерно-позитивне батьківство, цифрова грамотність);
- неформальне навчання та розвиток (ліквідація неписьменності, курси шиття та інші ремесла, тренінги з працевлаштування).

Команди відзначають, що мобільна модель дозволяє охоплювати громади з великою кількістю сіл, де стаціонарні сервіси фактично відсутні. При цьому ефективність забезпечується завдяки принципам «рівний—рівному», залученню ромських жінок-мобілізаторок, використанню ромської мови та діалектів, а також повторюваним виїздам, які формують довіру.

Водночас мобільні команди стикаються з:

- безпековими ризиками (агресія чоловіків, опір громади);
- ресурсними обмеженнями (пальне, оренда, матеріали);
- ризиком вигорання персоналу через системні бар'єри.

Зовнішні партнери вважають мобільний підхід критично важливим, адже він:

- дозволяє «дійти до дому» родини у віддаленому селі;
- забезпечує швидку реакцію і гуманітарну допомогу;
- формує альтернативу державним сервісам у кризових умовах.

Водночас вони наголошують на викликах:

- відсутність координуючого органу (співпраця здебільшого неформальна, через телефонні дзвінки);
- слабка системна координація і мапування послуг;
- громади часто діють реактивно, а не превентивно.

З боку самих бенефіціарів, мобільний підхід визнається одним із найбільш ефективних інструментів для подолання ізолюваності ромських громад і фізичної віддаленості від міських центрів. Люди відзначають його зручність – «не треба їхати в місто», «ми знаємо дівчат по іменах» – що створює відчуття доступності та довіри. Особливо важливою є можливість отримати психологічну підтримку, яка має велике значення для жінок, дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

На початку спостерігалася певна недовіра: дехто побоювався, що працівники можуть діяти не в інтересах громади («думали, що візьмуть кредит на паспорт»), однак завдяки послідовності та повторним виїздам ця недовіра поступово зникла. Бенефіціари зазначають, що найбільшої підтримки потребують багатодітні сім'ї, діти та молодь, люди з інвалідністю, а також самотні батьки.

Цінується також конфіденційність і швидкість реагування мобільних команд: «це швидко, без формальностей, зразу допомагають». Такий підхід

дозволяє надавати допомогу без зайвих бюрократичних бар'єрів, що особливо важливо для людей у кризових ситуаціях.

Серед запитів на покращення – бажання бачити виїзні команди частіше, отримувати більше інформації про послуги у віддалених селах, а також активніше залучати ромських лідерів до виявлення потреб громади. Це свідчить про зростаючу довіру до підходу та бажання мати більш системну і стабільну підтримку.

1.2. Інтегровані громадські центри:

- Створюються у громадах, де проживають як роми, так і місцеве (неромське) населення.
- Призначені для всіх мешканців громади, але з особливим фокусом на залучення ромських жінок і дітей.
- Формат «для всіх» допомагає уникати конфліктів і стигматизації («знову щось тільки для ромів»).

У центрах реалізовується широкий спектр послуг і ініціатив, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення та розвиток громадської взаємодії. Основними напрямками діяльності є:

- Соціальні послуги, що включають індивідуальні консультації, допомогу в оформленні документів, а також перенаправлення до відповідних установ і сервісів.
- Психосоціальна підтримка (ПЗПСП) – проведення групових та індивідуальних консультацій, робота з дітьми й родинами з метою відновлення емоційної рівноваги та формування навичок самозарадності.
- Заходи з протидії гендерно зумовленому насильству (ГЗН), які охоплюють інформування про права, механізми захисту та надання допомоги постраждалим.
- Дитячі та молодіжні активності, зокрема інтегровані гуртки, освітні заняття, креативні та спортивні події, що сприяють соціалізації та інклюзії.
- Жіночі простори й клуби самозарадності, де учасниці можуть

здобувати нові навички, брати участь у майстернях (швейних, рукодільних тощо) та отримувати взаємну підтримку.

- Тренінги для працівників соціальної сфери, зокрема навчальні модулі з культурної та мовної чутливості, міжкультурної комунікації, кейс-менеджменту та профілактики професійного вигорання.

- Партнерські ініціативи з громадами та органами влади, що передбачають укладання меморандумів про співпрацю, проведення спільних заходів і формування локальних мереж підтримки.

Під час фокус-групових дискусій з регіональними командами були виокремлені ключові спостереження, що відображають практичний досвід реалізації проекту та особливості роботи з громадами. Респонденти наголошували на цінності інтегрованих форматів роботи, коли заходи охоплюють усіх мешканців громади, а не лише ромське населення. Такий підхід сприяє зниженню напруженості та формуванню спільного простору взаємодії.

Особлива увага приділялася важливості жіночих і молодіжних просторів, які виконують функцію безпечного середовища для спілкування, навчання та психологічної підтримки. Для ефективної комунікації й побудови довіри критично важливою є участь ромських мобілізаторок, які виступають посередницями між закритими громадами та центрами. Їхня присутність забезпечує довіру, доступ до родин і кращу поінформованість про потреби спільнот.

Крім того, учасники зазначали, що інтегровані центри мають виконувати не лише сервісну, а й соціальну функцію. Вони повинні бути простором соціалізації – місцем для гуртків, ігор, навчальних і культурних заходів, які формують відчуття спільності та підтримують розвиток громади.

Представники органів соцзахисту, освітніх закладів та місцевих ГО підтверджують, що формат центрів «для всіх» є найбільш прийнятним для громад. Він знижує ризик конфліктів і сприяє інтеграції.

У закладах освіти відзначали, що спільні активності для дітей мають позитивний емоційний ефект і допомагають подолати упередження. Тобто, стейкхолдери бачать потенціал громадських центрів як багатофункціональних хабів, де можна:

- поєднувати соціальні послуги, психосоціальну підтримку, роботу з молоддю і жінками;
- проводити освітні та культурні заходи;
- забезпечувати перенаправлення між службами (соцзахист, медицина, освіта) у більш формалізований спосіб, адже нині воно часто тримається на «телефонних дзвінках» між керівниками;
- створювати безпечні простори/укриття, що є особливо актуально у прифронтових громадах (Херсон).

Центри мають шанс стати «точками довіри», де роми і місцеві мешканці отримують рівний доступ до послуг. Вони можуть розвантажити перевантажені місцеві служби і водночас посилити співпрацю державних та громадських структур. Однак стаціонарні центри поки що перебувають у стадії ремонту чи запуску, тому більшість роботи здійснюється «в польових умовах», що створює незручності.

Бенефіціари вважають важливим мати постійну базову локацію в громаді. Тому наголошують на важливості прискорення відкриття центрів як сталих хабів для послуг. Бенефіціари сприймають центри та мобільні бригади не лише як місце отримання допомоги, а й як простір безпеки, підтримки та соціалізації.

1.3 Комплексна підтримка за принципом «one stop service», коли бенефіціар(к)а в межах одного візиту отримує кілька видів допомоги. Це включає:

- психосоціальну чи психологічну підтримку (індивідуальну, групову, родинну);
- юридичні консультації та допомогу з документами;

- медичний огляд або перенаправлення до медичних установ;
- доступ до освітніх і просвітницьких заходів (грамотність, цифрові навички, профорієнтація, жіночі клуби);
- економічну підтримку – курси, міні-гранти, допомогу в працевлаштуванні чи започаткуванні самозайнятості.

Ініціатива мобільних команд є інноваційною завдяки комплексному та гнучкому підходу до надання соціальних послуг. Її унікальність полягає в тому, що одна команда одночасно реагує на кілька потреб клієнта, що дозволяє суттєво скоротити час від виявлення проблеми до її вирішення.

Бенефіціари отримують допомогу у безпечному й знайомому середовищі, що зменшує стрес і підвищує ефективність підтримки. Завдяки цьому людям не потрібно багаторазово відвідувати різні державні установи, витрачаючи час і кошти на поїздки. Такий формат також знижує ризик повторної травматизації жінок і дітей, адже їм не доводиться неодноразово розповідати про свій досвід різним фахівцям.

Важливою рисою є мультидисциплінарність команд, до складу яких входять психолог, соціальний працівник, юрист і кейс-менеджер. Це забезпечує цілісний підхід до вирішення проблеми, поєднуючи правову, психологічну й соціальну допомогу в одному процесі.

Мобільний підхід дозволяє ефективно долати системні, економічні та психологічні перешкоди, що зазвичай обмежують доступ вразливих груп до послуг.

- Фінансові та транспортні обмеження: мобільні команди доїжджають навіть до віддалених населених пунктів, де люди часто не мають змоги дістатися до центрів соціальних служб.
- Бюрократичні складнощі: фахівці допомагають із документами, оформленням статусів, а також здійснюють так звані «теплі перенаправлення» до партнерських організацій.
- Ризик втрати контакту: завдяки регулярним виїздам і постійній

присутності ромських мобілізаторок підтримується довіра й сталість зв'язку з громадами.

- Психологічний бар'єр: після першого візиту довіра до фахівців суттєво зростає, а позитивний досвід поширюється далі через «сарафанне радіо», залучаючи нових учасників.

Таким чином, підхід мобільних команд поєднує гнучкість, чутливість до контексту й системність дій, забезпечуючи реальний доступ до допомоги тим, хто найбільше її потребує.

Модель «one stop service» у мобільному форматі поступово трансформується у створення інтегрованих центрів і жіночих просторів у громадах. Такі центри поєднують функції безпечного простору, освітнього та соціального хабу, юридичної й психологічної підтримки. Вони забезпечують сталість і зменшують залежність від періодичних виїздів. Фокус-групи підтвердили, що саме інтегровані простори можуть стати «якорем» для ромських жінок і дітей:

Інтегровані громадські центри також посилюють співпрацю з місцевою владою та надавачами послуг, створюючи умови для інституціоналізації підходу «one stop service». Надавачі послуг та стейкхолдери вбачають перспективу у створенні інтегрованих центрів / громадських хабів, які стануть постійними безпечними просторами для жінок і дітей. Місцева влада готова долучатися через виділення приміщень і співфінансування, тоді як НУО забезпечують експертизу, персонал та мобільні команди.

1.4 Картування послуг і надавачів як ефективна практика використовується як інструмент для створення цілісної картини доступних сервісів. Воно допомагає визначити, де саме є прогалини, які ресурси дублюються, та куди найдоцільніше спрямовувати клієнтів. Карти послуг доступні у Центрах і надаються безпосередньо людям, які звертаються по допомогу. Вони використовуються не лише для внутрішньої координації, але й як інформаційний ресурс для бенефіціарів.

Одним із ключових інноваційних аспектів ініціативи є перехід від формального «довідника» до живого механізму координації, який активно використовується у практичній роботі. На відміну від традиційних інформаційних матеріалів, карти та довідники стали інструментом реальної взаємодії між фахівцями, громадами та клієнтами. Вони:

- розміщені безпосередньо у Центрах допомоги постраждалим від насильства, де доступні для щоденного використання;
- розповсюджуються серед людей, які звертаються по допомогу, у вигляді буклетів, стендів або довідників із контактами партнерів і сервісів;
- застосовуються не лише як ресурс для перенаправлення клієнтів, а й як інструмент профілактичної та просвітницької роботи – у школах, медичних закладах і громадах.

Таким чином, це не «мертві документи», а живий ресурс, який:

- слугує практичним довідником для фахівців, допомагаючи координувати дії між різними службами;
- надає клієнтам зрозумілу й доступну інформацію про можливості отримання допомоги;
- спрощує процес реферальних перенаправлень, роблячи систему підтримки більш ефективною та прозорою.

Інноваційність також полягає у залученні представників громад до процесу створення карт і довідників, що забезпечує реалістичність, практичну релевантність і довіру до результатів. Крім того, картування використовується як основа для партнерського планування з органами місцевого самоврядування, сприяючи розвитку системної співпраці між державним, громадським і волонтерським секторами.

Для мобільних команд картування допомагає орієнтуватися у складній мережі послуг, швидко знаходити партнерів на місцях і не дублювати роботу. Це особливо цінно у виїздах у віддалені громади, де ресурсів мало і потрібна чітка координація.

Для комунальних установ і соціальних служб картування є основою співпраці: дозволяє бачити, які функції можуть перекривати партнери, а які – потребують дофінансування чи нових рішень. Участь у картуванні також підвищує довіру до НУО та БФ, що працюють із громадами.

Бенефіціари виграють від того, що їх менше «футболять» між установами: коли карта послуг працює, людина швидше потрапляє до потрібного надавача, а повторні «тригерні» питання мінімізуються.

Тобто, картування довело свою ефективність як інструмент узгодження між різними надавачами послуг і створення більш прозорої та доступної системи підтримки. Воно підсилює сталість реферальних процесів, зменшує дублювання допомоги і сприяє кращому покриттю потреб цільових груп. Попри доведену ефективність, ця практика залишається локальною й фрагментарною. Відсутність уніфікованого й регулярного механізму оновлення карт робить її вразливою до розпорошеності та знижує сталий ефект. Це підкреслює необхідність подальшої операціоналізації реферальних процедур.

Отже, інституційні практики демонструють потенціал для інтеграції мобільних і стаціонарних форматів у єдину систему соціальних послуг. Вони підвищують охоплення, знижують бюрократичні бар'єри та зміцнюють довіру між громадами й державними структурами

2. Громадський рівень.

2.1. Ромські мобілізаторки як місток довіри та менторки для жінок і дівчат: ромські жінки, які є частиною громади, залучаються до команди проєкту. Вони виконують роль посередниць між ромськими родинами та фахівцями (соцпрацівниками, медиками, юристами тощо), допомагають «перекласти» офіційну мову на доступну та враховують культурний контекст. Їхній статус «своїх» для громади знижує недовіру до мобільних команд і формальних структур та створює умови для відкритого діалогу.

Унікальність підходу полягає в тому, що він поєднує культурну

близькість представників ромських громад з професійною експертизою фахівців соціальної сфери. Така модель забезпечує довіру, ефективність і сталість підтримки:

- Довіра з першого контакту: жінки та родини, які звертаються по допомогу, бачать «свою людину» – представницю громади, що одразу знімає бар'єр недовіри. Це особливо важливо в контексті взаємодії з державними структурами, які часто сприймаються із насторогою.

- Знання «внутрішніх кодів» громади: ромські мобілізаторки володіють глибоким розумінням традицій, звичаїв і норм спілкування. Це дозволяє говорити про чутливі теми – домашнє насильство, освіту для дівчат, здоров'я – у спосіб, який не викликає спротиву чи відторгнення.

- Збереження культурної ідентичності: допомога надається без вимоги асиміляції чи відмови від традицій. Натомість показується приклад того, як поєднувати культурну спадщину із сучасними можливостями, не втрачаючи власної ідентичності.

- Зміна сприйняття ролей: ромські мобілізаторки та працівниці фонду виступають ролевими моделями для жінок і дівчат, демонструючи, що активність, самостійність і участь у прийнятті рішень можуть органічно поєднуватися з традиційними цінностями громади.

- Інтеграція в мультидисциплінарні команди: співпраця між мобілізаторками та фахівцями мобільних команд створює синергію локального знання й професійної експертизи. Завдяки цьому інтервенції стають більш культурно чутливими, ефективними та безпечними, а допомога – реально адаптованою до контексту життя громади.

Отже, завдяки особистому досвіду подолання бар'єрів мобілізаторки стають прикладом для інших ромських жінок та дівчат. Вони демонструють, що можлива фінансова самостійність, освіта і активна громадська позиція. Їхня присутність у мобільних командах не лише знижує недовіру, а й надихає інших жінок на зміни. Таким чином, мобілізаторки виступають не тільки

«містком довіри», а й каталізаторками трансформації: вони підтримують жінок у виході з ізоляції, створюють умови для формування жіночих ініціативних груп та стають лідерками, що ведуть за собою інших.

Мобільні команди підкреслюють, що залучення ромських мобілізаторок значно спрощує доступ до закритих спільнот і мінімізує ризики непорозумінь. У ситуаціях, коли команда виїжджає до ромських сімей без «своїї» людини, родини часто насторожені, дітей не виводять або відмовляються від контакту.

Фахівці та фахівчині наголошують, що менторка або мобілізаторка не лише полегшує перші контакти, але й допомагає уникнути ризиків через незнання внутрішніх правил (наприклад, невербальні жести чи порядок спілкування з чоловіками). Це знижує безпекові загрози для команд і водночас забезпечує ефективність інтервенцій.

Представниці соціальних служб і закладів освіти наголошують, що саме завдяки мобілізаторкам стає можливим швидше налагодити контакт із ромськими родинами. Без «своїї» посередниці родини можуть не пускати фахівців, побоюючись контролю чи санкцій («думають, що ми соцслужби і заберемо дітей»). Вони перекладають офіційну мову на зрозумілу, пояснюють цілі візиту, створюють відчуття безпеки. Це особливо важливо при скеруванні дітей до школи чи оформленні документів.

Для стейкхолдерів ромські мобілізаторки – це не лише технічні посередниці, а й лідерки змін. Вони показують іншим ромським жінкам і дівчатам, що можна здобути освіту, мати роботу, виконувати роль у прийнятті рішень. Освітяни й соцпрацівники зазначають, що завдяки їхній роботі в громадах зменшилась кількість ранніх шлюбів, а жінки частіше почали брати відповідальність за навчання дітей та правові питання сім'ї.

Надавачі послуг підкреслюють, що мобілізаторки допомагають не тільки донести інформацію до ромських сімей, а й у зворотному напрямку – пояснити державним і комунальним установам внутрішні правила та чутливості громади. Це зменшує ризик непорозумінь і підвищує ефективність

інституційних інтервенцій.

Бенефіціари підкреслюють, що присутність мобілізаторки «своїї з громади» допомагає подолати страх і недовіру. Для ромських сімей, особливо у віддалених селах, саме мобілізаторки стають першим каналом інформування про послуги, допомагають зрозуміти, до кого звернутися, і супроводжують під час оформлення документів, відвідування лікаря чи соціальних служб.

Жінки-бенефіціарки говорять, що приклад мобілізаторок змінює їхнє уявлення про роль жінки в громаді. Це показує, що ромська жінка може працювати, взаємодіяти з установами, бути лідеркою. Такі образи зменшують тиск щодо ранніх шлюбів і підвищують готовність дівчат навчатися або проходити курси. Наявність мобілізаторки підвищує відвідуваність заходів: «люди між собою комунікують і передають знайомим, що можна звертатися». Це створює ефект «ланцюжка довіри».

2.2. Культурно-чутливі тренінги для команд Фонду та партнерів.

Одним із ключових напрямів роботи БФ «Вітри Змін» стала розробка та впровадження спеціально адаптованої програми навчання для власних команд, партнерських організацій, представників соціальних служб та інших надавачів послуг у громадах з ромським населенням. Цей підхід передбачав системну роботу з подолання стереотипів, підвищення рівня культурної чутливості та формування практичних навичок ефективної взаємодії з маргіналізованими та соціально вразливими групами. Програма створювалася спільно з обласними службами соціального захисту та освітніми інституціями, що дозволило врахувати локальний контекст, регіональні особливості та запити місцевих стейкхолдерів.

Особливості програми такі:

- Інтерактивність та практика: тренінги будувалися за принципом «живого досвіду» – учасники працювали з реальними кейсами, брали участь у рольових іграх, обговорювали типові ситуації, що виникають у роботі з ромськими родинами.

- Залучення представниць ромських громад: особливу цінність мало запрошення ромських жінок на тренінги. Вони ділилися власними історіями, що дозволяло учасникам побачити за статистикою та узагальненнями конкретні людські долі, а також краще зрозуміти бар'єри та виклики, з якими стикаються громади.

- Візуальні та доступні матеріали: роздаткові матеріали включали не лише текстові методички, а й комікси та візуальні інструкції, адаптовані для різних аудиторій. Це сприяло простому та зрозумілому сприйняттю інформації навіть у громадах з низьким рівнем грамотності.

- Модульність: програма складалася з окремих модулів, які можна було адаптувати залежно від потреб конкретної аудиторії: державні службовці, освітяни, соціальні працівники, мобільні команди.

2.3. Використання позитивних історій для адвокації: важливим елементом діяльності Фонду стала практика системного збору та поширення позитивних історій про життя ромських родин. Цей підхід покликаний зруйнувати стереотипи та упередження, що традиційно домінують у суспільному дискурсі, та показати ромів як рівноправних членів громади з власними цінностями, ресурсами і потенціалом. Акцент робиться на тих аспектах, які можуть слугувати прикладом для ширшого населення: міцні родинні зв'язки, відданість дітям, прагнення до освіти, стійкість у кризових умовах.

Збір і представлення історій ґрунтується на поєднанні якісних методів дослідження, етичних стандартів та комунікаційної доцільності:

- Збір історій здійснюється через інтерв'ю, фокус-групи та польові візити мобільних команд.

- Відбір прикладів відбувається з урахуванням їхньої репрезентативності та можливості для подальшого використання в адвокаційних кампаніях.

- Історії подаються у різних форматах: письмових матеріалах, коротких відео, публікаціях у соціальних мережах, під час громадських заходів.

- Важливим є дотримання етичних принципів – отримання інформованої згоди, уникнення експлуатації приватних обставин, подача історій у гідний спосіб.

У межах реалізації програм Фонду зібрано низку історій, що демонструють реальний вплив підтримки на життя людей і громад. Ці приклади ілюструють, як комплексний підхід сприяє покращенню добробуту, самостійності та соціальній інтеграції:

- Родини, які завдяки підтримці Фонду отримали доступ до медичних послуг, змогли пройти необхідне лікування та подолати хронічні проблеми зі здоров'ям. Це не лише покращило якість їхнього життя, а й зменшило потребу в екстреній допомозі.

- Жінки, що пройшли навчання, здобули нові навички та започаткували власну справу. Такі історії демонструють, як економічна самостійність сприяє підвищенню фінансової стійкості родини й формуванню активної громадянської позиції.

- Діти, які після тривалої перерви повернулися до школи, отримали підтримку педагогів і соціальних працівників та досягли помітних успіхів у навчанні. Це показує важливість раннього втручання й освітньої інтеграції.

- Молодь, що долучилася до громадських ініціатив, стала прикладом для однолітків. Їхня участь у волонтерських, культурних і освітніх проєктах сприяє зміцненню лідерських навичок і розвитку локальних спільнот.

Ці приклади свідчать про те, що підтримка Фонду має не лише індивідуальний, а й ширший соціальний ефект – сприяє формуванню стійких, активних і солідарних громад.

2.4. Досвід і підходи до психо-емоційної підтримки команд БФ «Вітри Змін»: Фонд поєднує професійну та емоційну підтримку команд через регулярні тренінги, ретріти, обмін досвідом і створення безпечних просторів для рефлексії та відновлення. Підхід спрямований на збереження ресурсності й мотивації команд Фонду у складному контексті війни та роботи з вразливими

групами.

3. Ефективні практики для бенефіціарів на індивідуальному рівні.

Індивідуальний рівень практик охоплює психосоціальну підтримку, розвиток освітніх та економічних можливостей і залучення до нових соціальних ролей. Ці практики враховують гендерні та вікові особливості, допомагають долати ізоляцію, зміцнюють суб'єктність та сприяють соціальній інтеграції.

Ініціатива вирізняється комплексним і глибоко культурно чутливим підходом, орієнтованим на реальні потреби бенефіціарів і соціальний контекст громад:

- Орієнтація на індивідуальний досвід та потреби бенефіціарів.
- Використання жінок-мобілізаторок як посередниць для доступу до закритих груп.
- Розробка освітніх і підприємницьких програм, адаптованих до низького рівня грамотності.
- Адаптовані формати навчання: короткі заняття з використанням візуальних матеріалів, усних інструкцій та практичних прикладів для людей з низьким рівнем грамотності. Це дозволяє жінкам і підліткам реально долати бар'єр неграмотності.
- Інфраструктурна підтримка: організація догляду за дітьми під час навчання чи зустрічей. Жінки активно відгукувалися, що «якщо є кімната для дітей – вони охочіше приходять».
- Жіночі простори та групи взаємопідтримки: безпечні, культурно чутливі середовища, де можна обговорювати проблеми й навчатися без ризику осуду.
- Включення чоловіків як агентів змін і промоутерів позитивного батьківства.
- Залучення чоловіків і старших жінок: програми, які працюють із родинними авторитетами, знижують ризик блокування участі жінок і дівчат.

- Сегрегація практик за віком і статтю, що дозволяє уникати універсальних, але неефективних рішень.

Аналіз інтерв'ю, фокус-груп та «Портрету ромської спільноти» засвідчив, що на індивідуальному рівні існують ефективні практики підтримки, які допомагають бенефіціарам долати бар'єри доступу до послуг, розвивати власні ресурси та відчувати більшу суб'єктність. Ці практики різняться залежно від статі, віку та соціального статусу, але спільною рисою є поєднання психосоціальної підтримки, освітніх можливостей та економічної самостійності.

Таким чином, рекомендації щодо покращення надання послуги з профілактики домашнього насильства для вразливих ромських сімей з дітьми включають інтеграцію мобільних і стаціонарних форматів, що забезпечують комплексний доступ до соціальних, психологічних та юридичних послуг. Важливу роль відіграють ромські мобілізаторки та культурно-чутливі тренінги для команд, які сприяють довірі, безпечній взаємодії та соціальній інтеграції. Використання «one stop service», інтегрованих центрів і картування послуг підвищує ефективність, доступність і сталість підтримки. Загалом, комплексний, гнучкий і чутливий до контексту підхід дозволяє максимально адаптувати допомогу до потреб громади та зміцнює соціальну спільноту.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження засвідчило, що ефективна профілактика домашнього насильства на рівні громади можлива лише за умови системного, культурно чутливого та партисипативного підходу. Досвід реалізації проєкту «Вразливі спільноти та доступ до послуг» підтвердив важливість залучення місцевих лідерів, мобільних команд і представників ромських спільнот до процесу надання допомоги, що підвищує довіру та доступність соціальних послуг. Виявлені результати демонструють, що поєднання міжсекторальної взаємодії, навчання фахівців і гнучких форматів роботи сприяє зменшенню

випадків насильства та підвищенню рівня безпеки у громадах.

Результати дослідження засвідчили складність соціально-економічного становища ромських громад у південних регіонах України та багаторівневу природу їхньої вразливості. Поєднання зовнішніх факторів із внутрішніми бар'єрами (гендерна нерівність, низький рівень освіти, обмежений доступ до послуг) створює замкнене коло соціальної ізоляції. Водночас виявлено позитивні тенденції – зростання ролі жінок як агенток змін, посилення співпраці мобільних команд, громадських і жіночих ініціатив із місцевою владою. Розроблений у межах проєкту «Портрет ромської спільноти» став інструментом системного розуміння потреб, який може бути використаний для подальшого планування цільових програм інтеграції, профілактики насильства та розширення доступу до базових соціальних послуг.

Дослідження підтвердило, що комплексний підхід до профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади є ефективним та має потенціал для масштабування. Мобільні бригади, інтегровані громадські центри та принцип «one stop service» забезпечують оперативний, культурно чутливий і доступний доступ до будь-яких послуг. Значну роль відіграють ромські мобілізаторки, які створюють місток довіри між громадами та фахівцями. Картування послуг та культурно-чутливі тренінги підвищують ефективність координації та роботи команд, водночас адвокація позитивних історій допомагає руйнувати стереотипи й зміцнювати соціальні зв'язки. Впровадження цих практик сприяє зниженню бар'єрів, підвищенню довіри та формуванню більш інклюзивної системи соціальної підтримки для вразливих родин.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити декілька основних висновків.

Домашнє насильство є складним і багатогранним явищем, яке має серйозні наслідки як для фізичного, так і для психічного здоров'я жертв, а також загрожує соціальній стабільності. Воно проявляється у різних формах: фізичному, психологічному, сексуальному та економічному насильстві, кожна з яких має глибокий і тривалий вплив на постраждалих. Системний характер такого насильства, заснований на контролі та домінуванні, ускладнює його подолання і потребує комплексного підходу до вирішення проблеми. Для ефективної боротьби з домашнім насильством необхідно об'єднати зусилля в правовій, психологічній, соціальній і освітній сферах, щоб створити культуру ненасильницьких відносин і гендерної рівності в суспільстві.

Вразливі сім'ї становлять одну з найважливіших цільових груп соціальної роботи, адже саме в них найчастіше порушується стабільність соціальних, психологічних та економічних зв'язків. Соціальна робота з такими сім'ями базується на міждисциплінарному підході, що поєднує педагогічні, психологічні, правові та соціально-економічні методи підтримки. Вона спрямована не лише на подолання кризових ситуацій, а й на профілактику соціальної ізоляції, насильства та деструктивних явищ у родині. Ефективність соціальної допомоги залежить від своєчасного виявлення проблем, комплексності заходів і співпраці державних, громадських та сімейних інститутів. Таким чином, робота з вразливими сім'ями сприяє зміцненню соціальної стабільності, забезпеченню добробуту та формуванню здорового соціального середовища.

Соціальна профілактика виступає ключовим інструментом соціальної роботи у сфері протидії домашньому насильству, оскільки вона спрямована не лише на реагування на факти насильства, а й на попередження їх виникнення. Вона охоплює різні рівні впливу – індивідуальний, груповий та суспільний – і

реалізується через освітні, психологічні, правові та соціальні заходи. Ефективність профілактичних заходів значною мірою залежить від компетентності соціальних працівників, їх здатності до міжвідомчої взаємодії та індивідуального підходу до кожної сім'ї. Таким чином, соціальна профілактика забезпечує комплексний захист постраждалих, сприяє формуванню безпечного середовища та зміцненню соціальної стабільності.

Аналіз проблем профілактики домашнього насильства на рівні громади свідчить, що її ефективність значною мірою обмежується низьким рівнем обізнаності населення, браком ресурсів, недостатньою підготовкою фахівців та соціально-культурними бар'єрами. Водночас громада виступає ключовим суб'єктом, здатним забезпечувати соціальну підтримку, просвітницьку діяльність та міжвідомчу взаємодію. Подолання виявлених проблем можливе через комплексний підхід, активне залучення громадянського суспільства та використання сучасних освітніх і технологічних інструментів. Реалізація таких заходів сприяє формуванню безпечного, підтримувального середовища та підвищенню ефективності профілактичної роботи на місцевому рівні.

У результаті аналізу діяльності громадських організацій як суб'єктів реалізації державної політики запобігання та протидії домашньому насильству встановлено, що їхня робота охоплює широкий спектр напрямів: попередження насильства, адвокацію змін у законодавстві, участь у формуванні державних і регіональних програм, навчання фахівців, моніторинг політики та надання послуг постраждалим. Доведено, що форми роботи таких організацій є динамічними й постійно розвиваються відповідно до потреб суспільства, що свідчить про невичерпаність їхнього потенціалу у сфері соціальної профілактики.

Особлива роль належить благодійним фондам і громадським об'єднанням, які завдяки гнучкості, мобільності та наближеності до громад забезпечують ефективну реалізацію профілактичних програм, впроваджують інноваційні підходи та підсилюють спроможність місцевих фахівців.

Обґрунтовано, що підвищення результативності їх діяльності потребує зміцнення партнерства з органами влади та розвитку мережевої взаємодії між самими організаціями через створення коаліцій, платформ і спільних ініціатив, що формують цілісну систему соціальної профілактики й культури ненасильства в суспільстві.

Дослідження показало, що інструменти профілактики домашнього насильства на рівні громади демонструють високу ефективність за умови їхньої комплексності, координації між різними секторами та активної участі місцевих спільнот. Досвід реалізації проєкту «Вразливі спільноти та доступ до послуг» засвідчив, що поєднання культурно чутливого підходу, мобільних форм роботи, міжсекторальної взаємодії та залучення самих представників ромських громад сприяє підвищенню довіри до соціальних послуг, зменшенню випадків насильства та формуванню більш згуртованих громад. Важливим результатом є зміцнення потенціалу місцевих фахівців і фахівчинь, які здобули практичні навички раннього виявлення насильства, кризового реагування та подолання бар'єрів доступу до допомоги.

Результати дослідження засвідчили глибоку структурну вразливість ромських громад південних регіонів України, що поєднує соціально-економічні, гендерні та культурні фактори. Війна, економічна нестабільність і слабкість системи соціального захисту створили складне середовище, у якому традиційні бар'єри доступу до освіти, медицини та правової допомоги лише посилюються. Особливо вразливими виявилися ромські жінки та діти, для яких характерні множинні форми дискримінації, обмежена мобільність і ризики насильства, але водночас саме вони демонструють потенціал до змін і соціальної активності. Дослідження не лише виявило системні прогалини, але й окреслило дієві інструменти профілактики соціального виключення – від мобільних сервісів до міжсекторального партнерства, яке забезпечує реальну інтеграцію ромських спільнот у суспільне життя.

Дослідження підтвердило, що комплексний підхід до профілактики

домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади є ефективним та має потенціал для масштабування. Мобільні бригади та інтегровані громадські центри забезпечують оперативний, культурно чутливий і доступний доступ до соціальних, психологічних, юридичних та освітніх послуг. Значну роль відіграють ромські мобілізаторки, які створюють місток довіри між громадами та фахівцями, сприяючи сталості підтримки та соціальній інтеграції. Картування послуг та культурно-чутливі тренінги підвищують ефективність координації та роботу команд, водночас адвокація позитивних історій допомагає руйнувати стереотипи й зміцнювати соціальні зв'язки. Впровадження цих практик сприяє зниженню бар'єрів, підвищенню довіри та формуванню більш інклюзивної системи соціальної підтримки для вразливих родин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. ISBN 978-617-8276-43-0
2. Бабенко А. М., Босак К. С. Профілактика домашнього насильства: реалії та перспективи. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи : матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / редактор О. П. Рябчинська. Запоріжжя : КПУ, 2019. С. 24-27. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>.
3. Багатко А. Заходи з профілактики домашнього насильства. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали науково-практичної конференції (Україна, м. Київ, 14 грудня 2020 року). Київ, 2020. С. 20-22. URL: <https://www.naiau.kiev.ua>.
4. Балухтіна О. М., Махніборода Д. О. Психологічне насильство в сім'ї: проблемне поле в соціальній роботі. Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики : матеріали І Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20-21 трав. 2021 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 48-51. URL: <https://ir.stu.cn.ua>.
5. Балухтіна О., Кузьмін В., Кузьміна М. Діяльність притулків для жінок, які постраждали від домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 1(8). С. 13-18. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua>.
6. БО «БФ Вітри Змін». URL: <https://windsofchanges.com.ua/>.
7. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічний погляд на домашнє насильство як соціальну проблему. Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів :

збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2021 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. С. 280-282. URL: <https://dspace.univd.edu.ua>.

8. Ботнарєнко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. №2. С. 104-109. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21>.

9. Бриндіков Ю. Л., Любецька М. М. Дієвість системи соціальних служб щодо попередження та подолання домашнього насильства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 82. С. 23-27. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.

10. Варакута Є. А. Профілактика щодо запобігання домашнього насильства серед дітей молодшого шкільного віку. Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25-26 трав. 2021 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 36-37. URL: <https://lib.iitta.gov.ua>.

11. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 79-86. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

12. Володіна О. О., Малиновська Т. М. Профілактика вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Право і безпека*. 2020. № 2(77). С. 81-85. URL: <https://dspace.univd.edu.ua>.

13. Волошин С. Психолого-педагогічна робота з профілактики насильства над дітьми. *Молодь і ринок*. 2016. № 5. С. 29-33.

14. Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO). URL: <https://www.who.int/>.

15. Вунш Я. В. Форми роботи соціального працівника з попередження домашнього насильства. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2022 р., м. Ніжин) / редактор: О. В. Лісовець, С. О.

Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 182-184. URL: <http://lib.ndu.edu.ua>.

16. Гавриловська К., Стягайло А. Протидія домашньому насильству у контексті сталого розвитку громад. Актуальні проблеми психічного здоров'я : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентсько-викладацької науково-практичної інтернет-конференції. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 344-347. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>.

17. Горемикіна Ю. В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. *Demography and social economy*. 2020. № 3(41). С. 91-113. URL: <https://dse.org.ua>.

18. Григоренко І. О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навчальний посібник для студентів і магістрів спеціальностей «Соціальна робота» і «Соціальна педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua>.

19. Домашнє насильство не має замовчуватись. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.facebook.com/pgov.gov.ua/videos/1299759484342971>.

20. Єдаменко Є. Проблематика запобігання та протидії домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (124). С. 63-67. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.

21. Єфремов В., Семигіна Т. Профілактика насильства в сім'ї серед сиблінгів. Матеріали конференцій МЦНД, (01.03.2024; Ужгород, Україна). Ужгород, 2024. С. 77-79. URL: <https://archive.mcnd.org.ua>.

22. Зілінська О., Мелех Л. Насильство в сім'ї, його прояви, наслідки, захист та профілактика. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 14 грудня 2020). Київ : Національна академія внутрішніх

справ, 2020. С. 239-245. URL: <https://www.naiaiu.kiev.ua>.

23. Зінсу О. І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 26, №1. С. 31-40. URL: <https://lawscience.com.ua>.

24. Зінсу О. І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство електронне наукове видання*. 2023. № 3. С. 457-461. URL: <https://app-journal.in.ua>.

25. Івченко Ю. В., Пакушина Л. З. Соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка - 2019» : матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (18-29 квітня 2019 р.). Черкаси, 2019. С. 364-366. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua>.

26. Кабаченко, Н. В., Бойко О. М. Можливості профілактики насильства в умовах об'єднаних територіальних громад в Україні. Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи : збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.). Чернігів, 2019. С. 26-28. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua>.

27. Карпеченкова Г. В. Протидія та профілактика насильства в сім'ї на рівні держави. *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine Series Public Administration*. 2022. С. 144-151. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua>.

28. Квітко Н.М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практ. інтернет-конф. (Дніпро, 3-4 черв. 2021 р). Дніпро, 2021. С.513.

29. Козирєв М. П. Насильство у сім'ї як соціально-психологічна проблема. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 202-207.

30. Комлик, О. Ю., Дорош Л. С. Профілактика домашнього насилля у роботі соціального працівника. Науковий вимір соціально-педагогічних

проблем сьогодення : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / редактор: О. В. Лісовець, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 47-49. URL: <http://lib.ndu.edu.ua>.

31. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : ратифіковано Законом України від 20.06.2022 № 2319-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua> .

32. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

33. Кузан Г., Гордієнко Н. Превенція домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи. *Молодь і ринок*. 2021. № 3/129. С. 128-133. URL: <http://mir.dsru.edu.ua>.

34. Кузьмук О.М. Кризова сім'я як приклад соціально вразливої категорії населення: соціологічний аналіз феномену. *Нова парадигма*. 2015. Вип.126. С.208-217.

35. Куц Л. О., Новгородський Р. Г. Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / редактор: О. В. Лісовець, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 59-61. URL: <http://www.ndu.edu.ua>.

36. Кучер Г.М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. 2018. № 82 (2). С.207-212.

37. Кучумова Н., Білик Н. Соціально вразлива сім'я в Україні: визначення та стан проблеми. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2025. №1(56). С. 101–105. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.101-105>.

38. Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. 2020. № 1. С. 74-82. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua>.
39. Лікаренко О. Сучасні детермінанти вчинення домашнього насильства як соціального явища. Актуальні проблеми запобігання та протидії домашньому насильству : матеріали регіонального науково-практичного семінару (м. Дніпро, 5 грудня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 115-118. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.
40. Літвінова І. Ф., Лінчук Б. М. Запобігання та протидія домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2023. № 3(68). С. 215-222. URL: <https://dspace.nau.edu.ua>.
41. Ліщук Н. Загальносоціальна профілактика насильницьких дій щодо жінок. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 310-315. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua>.
42. Ломакіна О. В. Зарубіжний досвід протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_20.
43. Малиновська Т. М. Система протидії домашньому насильству в Україні. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 136 - 137.
44. Малишева А. В. Домашнє насильство як соціальна проблема в реаліях українського суспільства. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 29-30. С. 24-27. URL: <https://newroute.org.ua>.
45. Міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: хрестоматія / укладач: О. В. Ковальова, О. І. Плужнік, Ю. М. Павлютін ; редактор М. В. Корнієнко. Одеса

: ОДУВС, 2020. 421 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua>.

46. Москалюка В. В. Перспективи проведення інформаційно-просвітницької та профілактичної роботи щодо попередження домашнього насильства. Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі безперервної освіти : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (9-10 грудня, 2022 р.) / редактор Л.О. Матохнюк. Вінниця : КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2022. С. 144-150. URL: <https://docs.academia.vn.ua>.

47. Нестерчук В. В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Т. 92, № 5. С. 172–183. DOI: 10.33216/2220-6310-2019-92-5-172-183.

48. Нікітіна В. В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. Вип. 2. С. 120-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2021_2_26.

49. Оганісян Ц. Правове регулювання та захист жертв домашнього насильства під час воєнного стану в Україні: аналіз проблем та шляхи вдосконалення. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 193-196. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.

50. Петровська К. В., Тургенєва А. О. Проблема профілактики насильства в Україні: виклики нових реалій під час війни. Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 273-296. URL: <http://baltijapublishing.lv>.

51. Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навч. посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.

52. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

53. Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 361-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

54. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

55. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерство внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

56. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

57. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

58. Про соціальні послуги: Закон України № 2671 від 17.01.2019 р. URL: <https://document.vobu.ua/doc/9180>.

59. Пундор Ю. О. Про необхідність запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 117-120. URL: <https://chasprava.com.ua>.

60. Ребріна Д. О. Поняття і типи вразливих сімей в сучасному

суспільстві. Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 листопада 2021 р.). Київ : ГО Інститут інноваційної освіти, 2021. С. 108–111. URL: <https://novaosvita.com>.

61. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки / за заг. ред. Т.Ф.Алексєєнко. Київ: Основа. Принт, 2007. 128 с.

62. Рутьян Л. Організаційно-змістові умови боротьби з домашнім насильством над жінками. *Наука і освіта*. 2022. № 1. С. 48-54. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua>.

63. Сергієні О. В., Супрун К. А. Соціально-психологічні чинники домашнього насильства. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах : матеріали III Всеукраїнського форуму (Дніпро, 10 лютого 2022 р.). Дніпро: ВВПЗ "ДГУ", 2022. С. 113-116. URL: <http://info.dgu.edu.ua>.

64. Сердюченко А., Петрочко Ж. В. Актуальність впровадження проектів громадських організацій із запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2024 р., м. Ніжин) / редактор: О. В. Лісовець, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 91-94. URL: <http://www.ndu.edu.ua>.

65. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З.П.Кияниця, Ж.В.Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

66. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А.В.Аносова, О.В.Безпалько, Т.П.Цюман та ін. / За заг. ред.: Т.В.Журавель, З.П.Кияниці. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

67. Соціальна робота з сім'ями: теорії моделі, ефективні практики: колективна монографія / С.Чернета, В.Петрович, Л.Мартіросян, А.Колосок, Є.Дурманенко, І.Бичук, В.Майборода, А.Конончук, О.Белкіна-Ковальчук, В.Петрук, Н.Корпач, Т.Мартинюк, А.Скіць, В.Лютий; за заг.ред. В.Петровича, С.Чернети. Луцьк: ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 323 с.

68. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. Правова позиція. 2022. № 4(37). С. 202-207. URL: <https://www.legalposition.umsf.in.ua>.

69. Суліцький В. В., Заярнюк І. Ю. Соціальна робота з постраждалими від гендерно зумовленого та/або домашнього насильства. *Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference*. 2023. С. 301-307.

70. Султанова Н. Соціальна профілактика насильства над дітьми в сім'ї: проблеми та шляхи розв'язання. *Молодь і ринок*. 2023. № 6-7(214-215). С. 11-16. URL: <http://mir.dspu.edu.ua>.

71. Сьох К. Шляхи подолання домашнього насильства над дітьми в Україні. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 14 грудня 2020). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. С. 145-148. URL: <https://www.naia.kiev.ua>.

72. Тичина Д. М. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 278-284. URL: <http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua>.

73. Трубавіна І., Чередниченко О. Профілактика насильства у молодих сім'ях у сучасному вимірі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2023. Вип. 60. С. 164-176. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua>.

74. Туркот Д. В., Рижкова С. А. Профілактика насильства щодо дітей в умовах воєнного стану. Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м.

Дніпро, 29 квіт. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 57-58. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.

75. Тюріна В. О., Шмараєва А. Д. Насильство в сім'ї та його профілактика. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 186-187. URL: <https://dspace.univd.edu.ua>.

76. Філіппов С. О. Запобігання домашньому насильству: ризикологічний та віктимологічний напрями. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи : матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / редактор О. П. Рябчинська. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 149-154. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>.

77. Фоміченко Д. О., Рижкова С. А. Зарубіжний досвід профілактики домашнього насильства. Актуальні проблеми ювенальної деліктології : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (ДДУВС, 05.11.2021). Дніпро, 2021. С. 238-240. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.

78. Цуркаленко Д., Репан М. Профілактика домашнього насильства в Україні: поняття та зміст. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (117). С. 336-343. URL: <https://er.dduvs.edu.ua>.

79. Юрків Я. І. Діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 39-46. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

80. Юрко К., Гавриловська К. Проблема ідентифікації домашнього насильства. Актуальні проблеми психічного здоров'я : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентської інтернет-конференції (25 травня 2023 р.). Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2023. С. 214-217. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>.

81. British Association of Social Workers (BASW). URL:

<https://basw.co.uk/>.

82. European Institute for Gender Equality (EIGE). URL: <https://eige.europa.eu>.

83. Lehenka M. M. International Experience in Combating Domestic Violence and the Possibilities of its Implementation in Ukraine. *Law and Safety*. 2018. № 67(4). P. 111-116. URL: <https://pb.univd.edu.ua>.

84. National Coalition Against Domestic Violence (NCADV). URL: <https://www.ncadv.org>.

85. Rakovec-Felser Z. Domestic violence and its impact on children. *Journal of Family Violence*. 2014. Vol. 29, № 6. P. 607–617.

86. Rutyan L. Formation of legal competence of women suffering from domestic violence by means of non-formal education. *Social Work and Education*. 2022. № 8(4). P. 481-493. URL: <https://journals.uran.ua>.

87. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/>.

ДОДАТКИ

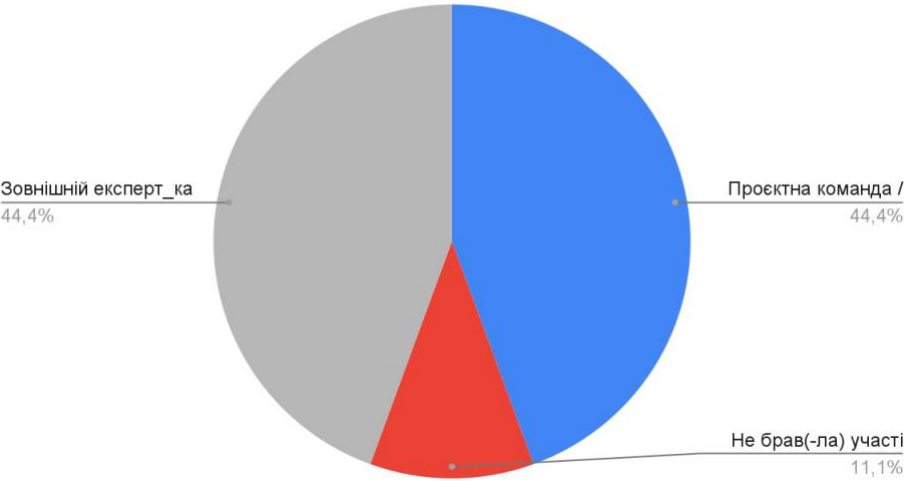
Додаток А

Методологія проведення напівструктурованих інтерв'ю: якісний метод

У межах проміжного етапу було проведено напівструктуровані інтерв'ю з 8 ключовими інформантами та інформантками (7 жінок та 1 чоловік), що представляють різні групи за роллю в проєкті та інституційною належністю:

№	КІ	Організація	Категорія	Дата/ Час інтерв'ю
1	ВН-3	БО «БФ Вітри Змін»	Проектна команда / партнер	25 червня 2025 року о 15:00
2	ФТ-2	БО «БФ Вітри Змін»	Проектна команда / партнер	25 червня 2025 року о 13:30
3	ГЮ-1	БО «БФ Вітри Змін»	Проектна команда / партнер	25 червня 2025 року о 12:00
4	МТ-4	ЮНІСЕФ	Проектна команда / партнер	25 червня 2025 року о 16:30
5	ІА-9	ЮНІСЕФ	Не брав(-ла) участі	
6	ГО-5	Центр Соціальних служб Одеської міської ради	Зовнішній експерт_ка	1 липня 2025 року о 11:00
7	РУ-8	ГО "Правозахисний Ромський Центр"	Зовнішній експерт_ка	2 липня 2025 року о 11:00
8	КВ-6	Офіс Уповноваженого Верховної Ради з прав людини	Зовнішній експерт_ка	3 липня 2025 року о 12:00
9	АЛІ-7	Асоціація експертів запобігання та протидії ГЗН.	Зовнішній експерт_ка	4 липня 2025 року о 12:00

Категорія КІ

Представниці_ки проєктної команди БФ «Вітри Змін»: голова фонду, громадська мобілізаторка, комунікаційна менеджерка.

Представниця UNICEF: програмна координаторка UNICEF у сфері захисту дітей, яка відповідає за партнерство з БФ «Вітри Змін» та координує реалізацію проєкту.

Ключові стейкхолдери – партнери та фахівці з громад, де реалізується проєкт та національного рівня:

- начальниця відділу запобігання та протидії домашньому насильству Центру соціальних служб Одеської міської ради – представляє муніципальний сектор, відповідальний за соціальні послуги у сфері захисту дітей і сімей; співпрацює з проєктом у частині виявлення та підтримки постраждалих від насильства;
- представниця ГО «Правозахисний Ромський Центр» – партнерка у роботі з ромськими громадами, зокрема в питаннях правового захисту та посилення адвокаційного компоненту;
- керівник відділу захисту прав ромської нацменшини в Офісі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини – надає експертну підтримку у сфері моніторингу дотримання прав ромської громади та забезпечення доступу до правосуддя;
- експертка Асоціації експертів із запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству, працює у проєктах Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) — залучена як зовнішня фахівчиня з питань інтеграції компоненту запобігання та реагування на ГЗН у діяльність проєкту.

Формат проведення: Усі інтерв'ю були проведені онлайн через платформу Google Meet у попередньо узгоджений час. Тривалість кожного інтерв'ю становила від 45 хвилин до 1,5 години. Усі інтерв'ю були проведені зовнішньою консультанткою, що забезпечувало об'єктивність збору даних та зменшувало ризик упередженості.

Підтвердження інформованої згоди здійснювалося через онлайн Google-форму, розроблену спеціально для цього дослідження, яку учасники(ці) заповнювали перед початком інтерв'ю.

Інтерв'ю проводилися за структурою картки інтерв'юєра, що забезпечувала комплексне охоплення тем та дозволяла перевіряти сформовані на попередньому етапі гіпотези.

Структура включала десять тематичних блоків:

1. **Контекст проєктної діяльності** – оцінка соціального, інституційного та культурного середовища реалізації проєкту, вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, участь ромської громади у прийнятті рішень, зміни в громадах і ставленні до ромів.
2. **Цільові аудиторії та потреби** – визначення основних отримувачів послуг, їхніх пріоритетних та незадоволених потреб, бар'єрів доступу (особливо для ромських жінок, дітей та родин), випадків домашнього та гендерно зумовленого насильства та реакцій на них.
3. **Підходи і практики** – оцінка ефективності мобільного підходу, приклади успішних випадків, інновації, виявлені прогалини та виклики у реалізації проєкту.

Рис. 1. Скріншот онлайн форми згоди

BITRI 3MIH
CHARITY FUND
WINDS OF CHANGE

Дослідницький проєкт: «Вразливі спільноти та доступ до послуг: аналіз досвіду, потреб і стратегій у межах проєкту БО "БФ Вітри Змін"»

Мета дослідження

- Проаналізувати досвід реалізації проєкту та підходи до надання послуг у цільових громадах.
- Виявити ключові потреби та бар'єри з боку як отримувачів, так і надавачів послуг.
- Напрацювати практичні рекомендації для покращення доступності, ефективності та сталості соціальних послуг.

Методологія. Дослідження реалізується у 4 етапи, з використанням комбінованої стратегії:

1. Якісний етап (контекст-аналіз, інтерв'ю, фокус-групи)
2. Кількісний етап (онлайн-опитування у 12 громадах)
3. Транслюція даних
4. Презентація та обговорення результатів із командою БФ, громадами, партнерами

Методологія ґрунтується на принципах партисипативності, інклюзивності, етичності та контекстуальності.

Інформована згода учасника_учасниці інтерв'ю

Ви запрошені до участі в дослідженні, яке проводиться в рамках проєкту «Посилення психосоціальної підтримки на рівні громад: зміцнення захисту, підтримки психічного здоров'я та доступу до освіти для маргіналізованих і вразливих спільнот, зокрема для Ромів. Проєкт із застосуванням культурно чутливого підходу (Culturally Sensitive Approach), а також підходу, що базується на провідній ролі громади (Community-Led Approach), який впроваджується БО «БФ Вітри Змін» за підтримки агенції ООН UNICEF.

Участь є добровільною

4. **Взаємодія з громадою та довіра** – рівень залучення громад до планування та реалізації проєкту, ступінь довіри до команди та надавачів послуг, механізми зворотного зв'язку.

5. **Інституційна співпраця** – роль органів місцевого самоврядування, фактори, що гальмують інтеграцію послуг у місцеву систему, рівень міжсекторальної взаємодії (освіта, медицина, і т.д.), проведення аналізу потреб і мапування послуг, координація реферальних шляхів.

6. **Команда та підтримка** – рівень професійної та емоційної підтримки фахівців та фахівчинь, виклики на особистому, командному та системному рівнях, фактори стійкості персоналу.

7. **Перевірка гіпотез** – обговорення попередньо сформульованих гіпотез щодо ефективності мобільного підходу, інституційної взаємодії, довіри, спроможності команди, бар'єрів доступу ромських жінок, профілактики насильства, участі ромських лідерів у системних змінах тощо.

8. **Ідеї для фокус-груп** – пропозиції щодо тем, що потребують глибшого вивчення у фокус-групах, у тому числі з працівниками БФ, мобільними командами, стейкхолдерами, надавачами послуг та отримувачами.

9. **Рекомендації та висновки інформанта_ки** – індивідуальні пропозиції щодо покращення, масштабування або інтеграції практик у систему, визначення умов сталості змін.

10. **Фінальний відкритий блок** – можливість для інформанта висловити інші важливі думки чи питання, які не були охоплені в попередніх розділах.

Додаток Б

Методологія проведення фокус групових дискусій: якісний метод

Загалом проведено 12 ФГД у Одеській, Миколаївській та Херсонській областях.

№	ФГД_Цільова аудиторія	Область	Територіальна громада	Населений пункт
1	ФГ_Команди БФ	Миколаївська	Миколаївська	Миколаївська область, громада Мішково-Погорілівська, Снігорівська, Широківська і Первомайська.
2	ФГ_Команди БФ	Одеська	Одеська	Одеса
3	ФГ_Бенефіціари_ки	Змішана група	Одеська, Миколаївська	Первомайськ, Одеса, смт Любашівка, Мирнопіля, Петропавлівське, Вікторівка, Новоборисівка, Нерубайське
4	ФГ_Стейкхолдери	Миколаївська	Миколаївська	Миколаїв, Вознесенськ, Снігурівка, Коблево, Новий Буг, Село Кобзарці, Новопетрівка, Широківська ОТГ, Багтанський район, с.Свгенівка, С.Нововасиліака
5	ФГ_Надавачі послуг	Миколаївська	Миколаївська	Миколаївська
6	ФГ_Надавачі послуг	Миколаївська	Миколаївська	Миколаївська
7	ФГ_Бенефіціари_ки	Миколаївська	Миколаївська	Миколаївська
8	ФГ_Бенефіціари_ки	Змішана група	Одеська, Миколаївська	Первомайськ Одеса Любашівка Мирнопіля Громада Саратска Петропавлівське ОТГ Вікторівка Новоборисівка Поплавка Нерубаевскає
9	ФГ_Надавачі послуг	Змішана група	Одеська, Миколаївська	Миколаїв .Подільськ Доброслав м. Балта Вознесенськ Біляївка Село Новомиколаївка
10	ФГ_Бенефіціари_ки	Змішана група	Одеська, Миколаївська	Одеса, Мирнолюбимо, Первомайське
11	ФГ_Надавачі послуг	Херсонська	Херсонська	Херсон
12	ФГ_Стейкхолдери	Херсонська	Херсонська	Херсон

Всього: 107 осіб, з яких 99 жінки та 8 чоловіків:

№	ФГД_Цільова аудиторія	Область	Місце проведення	Всього осіб	Жінки	Чоловіки
1	ФГ_Команди БФ	Миколаївська	Офіс	9	7	2
2	ФГ_Команди БФ	Одеська	Офіс	8	5	3
3	ФГ_Бенефіціари_к	Змішана група	Онлайн	11	11	0

		и					
	4	ФГ_Стейкхолдери	Миколаївська	Онлайн	10	10	0
	5	ФГ_Надавачі послуг	Миколаївська	Онлайн	9	9	0
	6	ФГ_Надавачі послуг	Миколаївська	Онлайн	11	10	1
	7	ФГ_Бенефіціари_к и	Миколаївська	Онлайн	8	8	0
	8	ФГ_Бенефіціари_к и	Змішана група	Онлайн	10	10	0
	9	ФГ_Надавачі послуг	Змішана група	Онлайн	9	9	0
	10	ФГ_Бенефіціари_к и	Змішана група	Онлайн	7	7	0
	11	ФГ_Надавачі послуг	Херсонська	Онлайн	7	6	1
	12	ФГ_Стейкхолдери	Херсонська	Онлайн	8	7	1
					107	99	8

Групи учасників та учасниць ФГ дискусій:

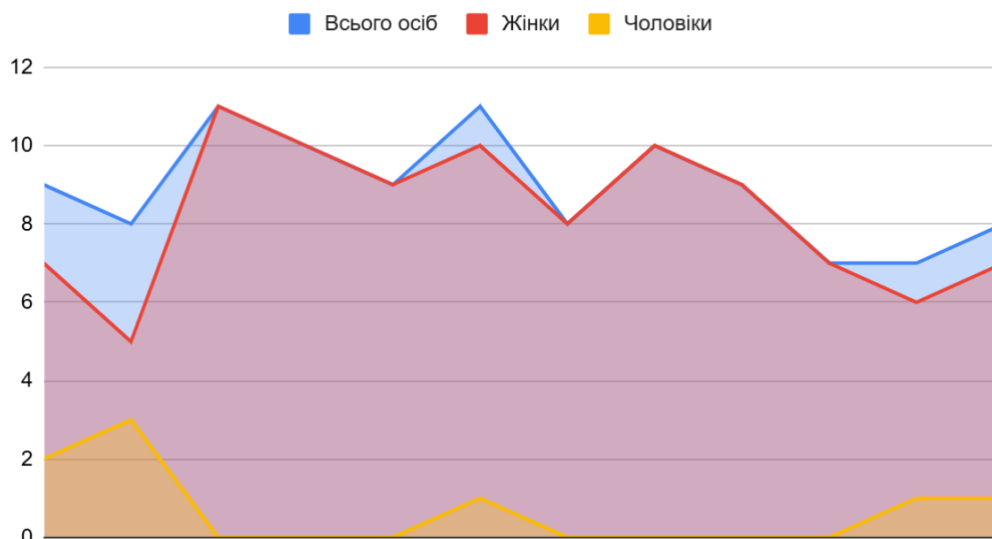
Працівники та працівниці БФ «Вітри Змін» - 2 ФГ	Дві очні ФГД у двох областях, Миколаївська та Одеська: члени польових та мобільних команд (психологи, юристи, соціальні працівники, координатори громадських центрів).	Всього: 17 осіб, (12 жінок та 5 чоловіків)
Стейкхолдери (зацікавлені сторони - прямо або опосередковано пов'язані з проектом, впливають на нього або відчують на собі його вплив) та надавачі послуг - 6 ФГ	У рамках шести онлайн-фокус-груп у Миколаївській, Херсонській та Одеській областях участь взяли 54 особи, які представляли 39 організацій та установ різних форм власності. Серед них — освітні заклади, державні, комунальні установи соціального захисту, служби у справах дітей, органи місцевого самоврядування та старостати, громадські та благодійні організації, а також органи самоорганізації населення та ОСББ.	Всього: 54 особи (51 жінка та 3 чоловіки)
Прямі бенефіціарки проекту БФ “Вітри змін” - 4 ФГ	В чотирьох онлайн фокус-групах брали участь жінки з двох областей, Миколаївська та Одеська, які представляють соціально вразливі групи населення, з яких орієнтовно 70% - представниці Ромської спільноти. А саме, жінки, які відвідують безпечні простори, жінки, що отримують послуги мобільних команд.	Всього: 36 осіб (36 жінок).
Всього: 12 ФГ	Всього: 107 осіб, 99 учасниці (93%) та 8 учасників (7%)	

Участь у фокус-групових дискусіях:

Участь у дослідженні взяли 98% повнолітніх осіб (старших за 18 років) і дві неповнолітні дівчини ромки (бенефіціарки проекту), які разом зі своїми бабусями брали участь в обговоренні в ФГ.

Гендерна структура груп мала виражений дисбаланс: частка чоловіків складала 7%, при цьому найбільше чоловіків (2–3 особи) було серед учасників фокус-груп з мобільними та польовими командами БФ «Вітри Змін».

Всього осіб, Жінки і Чоловіки

За віковими групами:

- 9% — учасники_ці - молоді люди віком 18–25 років,
- 77% — учасники_ці віком 26–55 років,
- 13% — учасники_ці віком 55–65 років,
- 1% — одна учасниця жінка віком старша за 65 років.

Усього було організовано 12 фокус-групових дискусій.

- 2 групи проведено очно (з мобільними та польовими командами БФ «Вітри Змін»);
- 10 груп відбулися онлайн у попередньо узгоджений час через платформу *Zoom*.

Тривалість кожної зустрічі становила орієнтовно 1,5–2 години.

Кількість учасників та учасниць у фокус-групах варіювала від 7 до 11 осіб, що відповідає міжнародним рекомендаціям (6–12 учасників). Це забезпечило різноманітність думок і водночас сприяло активній участі кожного, що підвищує надійність отриманих результатів».

Найбільшими за чисельністю були дві змішані групи прямих бенефіціарів_ок (10–11 осіб), а також дві групи стейкхолдерів і місцевих надавачів послуг у Миколаївській області (10–11 осіб кожна).

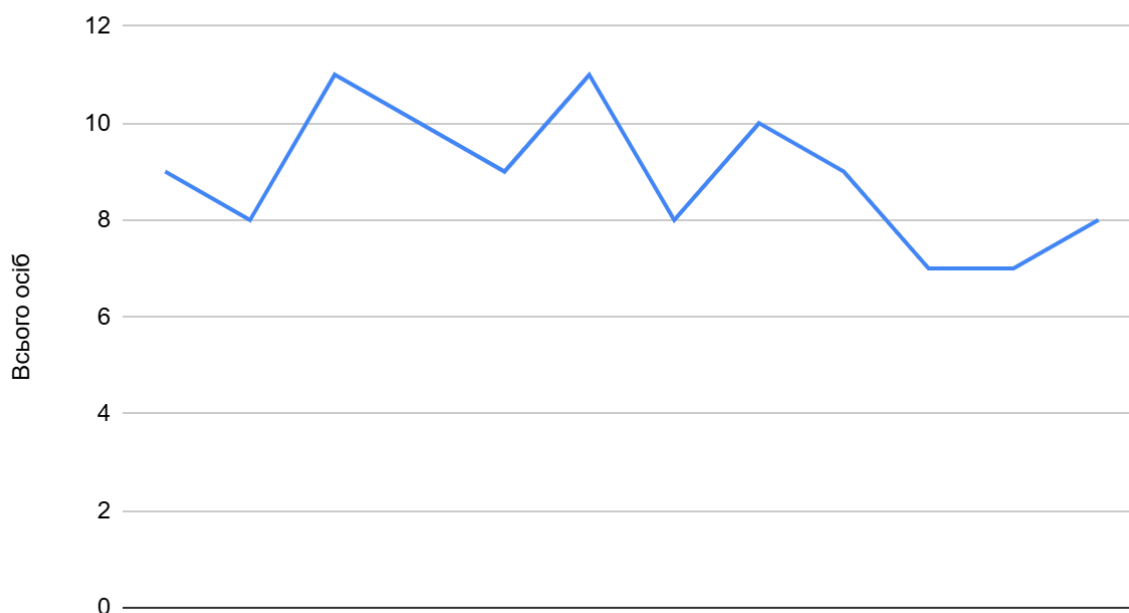
Всі ФГ дискусії проводились місцевими енумераторками, які не є співробітницями фонду.

Координаторка від фонду (департамент моніторингу та оцінки) допомагала:

- формувати групи учасників,

- узгоджувати організаційні питання (місце, час, доступність),
- але **не втручалася у сам процес модерації**, щоб забезпечити незалежність та довіру учасників та учасниць груп.

Всього учасниць та учасників ФГД

Участь у фокус-групових дискусіях була добровільною та ґрунтувалась на попередньому інформуванні. Кожен учасник та учасниця заздалегідь отримували запрошення з уточненням умов участі (місце, час, тривалість зустрічі) та мали можливість поставити додаткові запитання. Попередньо учасники висловлювали згоду на участь, а вже безпосередньо перед заходом або на початку дискусії підписували індивідуальну форму інформованої згоди.

Форма передбачала підтвердження добровільної участі, право відмовитися від відповідей чи припинити участь у будь-який момент, згоду на обробку персональних даних та, за бажанням, дозвіл на аудіозапис або використання анонімізованих цитат у звітах.

Питання для фокус-групи зі стейкхолдерами – представниками та представницями місцевої влади (соціального захисту, освіти тощо) та партнерських організацій

Питання згруповані за блоками, які відповідають ключовим гіпотезам дослідження та аналітичним фокусам.

Зміст	Нотатки
Вступ для фокус-групи зі стейкхолдерами Доброго дня! Дякуємо, що знайшли час долучитися до цієї фокус-групи. Мета нашої зустрічі — обговорити досвід реалізації проекту «Вітри Змін», оцінити його вплив, виклики та можливості для покращення роботи з ромськими громадами. Сьогодні у нас зібралися представники трьох ключових груп: • місцева влада (структурні підрозділи соціального захисту, освіти, інших секторів), • партнерські організації, як державні, так і недержавні, • а також інші зацікавлені сторони, які мають безпосередній досвід у роботі з ромськими громадами. Ваш досвід і думки є надзвичайно важливими для нас, адже саме ви безпосередньо залучені і краще за всіх знаєте, що працює добре, а де потрібні зміни. Під час зустрічі ми поговоримо про різні аспекти співпраці, участі громад, інституційної спроможності, а також про перспективи сталості та розвитку ініціатив. Важливо, щоб кожен учасник та кожна учасниця міг висловити свою думку — тому просимо бути відкритими і поважати думки інших. Наше обговорення буде конфіденційним — інформація збирається виключно для аналітичних цілей і допоможе у вдосконаленні проекту. Якщо у вас виникнуть питання чи пропозиції — не соромтеся їх озвучувати. Дякуємо ще раз за вашу участь! Почнемо? Для початку, будь ласка, по черзі представтеся: ★ ваше ім'я, ★ посаду, ★ організацію або підрозділ, який ви представляєте, ★ та коротко — вашу роль у співпраці з проектом.	

Загальний контекст і досвід участі в проєкті

- Як Ви оцінюєте роль Вашої установи або організації в реалізації проєкту?
- Наскільки тісною була співпраця Вашої установи з БФ “Вітри Змін”? Які були труднощі чи досягнення?
- Які основні зміни Ви помітили у громаді або серед цільових груп внаслідок впровадження проєкту?
- Чи спостерігали Ви вплив проєкту на ставлення до ромської громади?

Як на діяльність Вашої установи вплинула війна? Чи спостерігали Ви зміни у потребах ромських громад після початку повномасштабного вторгнення?

- Які особливості у взаємодії Ви спостерігаєте в різних регіонах (Одеса, Миколаїв, Херсон)?

Інституційна сталість і залучення ОМС *(Інституційний, Громадський / Гіпотези 2, 8, 9, 10)*

Гіпотеза 2: Формальна співпраця з органами місцевого самоврядування (ОМС) не гарантує реального залучення.

Гіпотеза 8: Низький рівень залучення ОМС стримує сталість соціальних послуг.

Гіпотеза 9: Системне мапування послуг за участю ОМС та стейкхолдерів покращує координацію, реферальні шляхи та адаптацію послуг до потреб громади.

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Як Ви оцінюєте рівень залучення Вашої структури до планування та реалізації заходів для ромської громади (зокрема ромських жінок)?
- Чи були підписані меморандуми про співпрацю з організаціями, які працюють з ромськими громадами? Чи трансформувались вони у спільні дії?
- Наскільки реалізація «Ромської стратегії» інтегрована у роботу вашого підрозділу? Які труднощі при цьому виникають?
- Чи ініціювала ваша громада самостійне включення програм для ромів у місцеві бюджети або стратегії розвитку?

Комунікація, координація, мапування *(Інституційний, Громадський / Гіпотези 3, 9, частково 10)*

Гіпотеза 3: Довіра до надавачів послуг є критичною для їх результативності, як на індивідуальному рівні, так і у громаді загалом.

Гіпотеза 9: Системне мапування послуг за участю ОМС та стейкхолдерів покращує

координацію, реферальні шляхи та адаптацію послуг до потреб громади.

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Чи здійснювалось мапування соціальних, освітніх, медичних послуг у громаді? Хто долучався?
- Чи існує механізм перенаправлення між організаціями, структурами? Як він працює у випадках, коли йдеться про ромські громади?
- Чи є контактна особа (або структура), яка координує або супроводжує взаємодію з ромськими громадами?
- Як оцінюєте міжсекторальну співпрацю (соціальний захист — медицина — освіта тощо)? Бар'єри, виклики, позитивні практики.
- Який рівень взаєморозуміння й довіри між вашими структурами та ромськими лідерами, жінками, сім'ями?

Стійкість практик, мобільний підхід, інституціоналізація (*Інституційний/ Гіпотези 1, 4, 7, 10*)

Гіпотеза 1: Мобільний підхід є ефективним інструментом охоплення ромських громад.
→ Мобільність долає просторові, логістичні бар'єри та недовіру до інституцій, забезпечуючи доступ до ізольованих спільнот.

Гіпотеза 4: Системні бар'єри (ресурсні, емоційні, професійні) ускладнюють охоплення найбільш маргіналізованих груп, призводять до вигорання надавачів послуг.

Гіпотеза 7: Комплексна підтримка соціальних працівників (оплата, навчання, супервізія, емоційна підтримка) підвищує якість надання послуг.

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Які практики взаємодії з ромською громадою, на вашу думку, є сталими й мають потенціал для інтеграції в систему?
- Чи відомі Вам приклади, коли після завершення проєкту певна ініціатива збереглася за рахунок бюджету громади або комунальної інституції?
- Чи є мобільні команди ефективною альтернативою місцевим сервісам? У чому переваги й обмеження?
- Як Ви бачите співвідношення між мобільним підходом і розвитком місцевих інституцій?
- Які компоненти проєкту мають найбільший потенціал для інституціоналізації?
- Що необхідно, аби ініціативи стали частиною системної відповіді громади?
- Чи є ресурси, політична воля або адміністративні можливості для масштабування успішних практик?

Участь ромської громади (*Громадський, Індивідуальний/ Гіпотеза 10*)

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Які механізми залучення ромських громад до ухвалення рішень використовуються у вашій структурі (наприклад, дорадчі органи, консультації)?
- Чи брали участь ромські жінки у плануванні програм чи ініціатив, зокрема у сфері соціального захисту, запобігання насильству?
- Що допомагає або стримує активність ромських лідерів, лідерок і громад?

Гендерна чутливість і вразливість (*Інституційний, Громадський, Індивідуальний/ Гіпотези 4, 5, 6*)

Гіпотеза 4: Системні бар'єри (ресурсні, емоційні, професійні) ускладнюють охоплення найбільш маргіналізованих груп, призводять до вигорання надавачів послуг.

Гіпотеза 5: Ромські жінки стикаються з множинними бар'єрами (гендерними, соціальними, культурними) у доступі до підтримки, що потребує гендерно- та культурно-чутливих підходів.

Гіпотеза 6: Гендерно-зумовлене насильство у ромських громадах залишається недостатньо профілактованим через табу, стигму та відсутність адаптованих механізмів реагування.

- Як Ви оцінюєте рівень доступу ромських жінок, дітей, осіб з інвалідністю до соціальних послуг у Вашій громаді?
- Які категорії залишаються поза охопленням? Чому?
- Чи адаптовані ваші сервіси до потреб жінок з низьким рівнем грамотності або з багатодітних родин? Чи практикуєте використання візуальних матеріалів або адаптованих форм комунікації при просвітницькій роботі?
- Чи враховуються гендерні та культурні особливості в наданні послуг?
- Чи маєте досвід взаємодії з ромськими жінками, які перебували у ситуації домашнього насильства? Як реагували служби?
- Які є виклики в роботі з ромськими жінками та родинами?

Професійна спроможність та кадрові виклики (*Інституційний, Індивідуальний/ Гіпотези 4, 7*)

Гіпотеза 4: Системні бар'єри (ресурсні, емоційні, професійні) ускладнюють охоплення

найбільш маргіналізованих груп, призводять до вигорання надавачів послуг.

Гіпотеза 7: Комплексна підтримка соціальних працівників (оплата, навчання, супервізія, емоційна підтримка) підвищує якість надання послуг.

- Які кадрові й ресурсні обмеження у вашій структурі стримують охоплення ромських громад, особливо вразливих груп (жінки, діти, особи з інвалідністю)?
- Чи є запити/потреба в додатковому навчанні персоналу для роботи з ромськими громадами (чутливий підхід, супервізія, правова підтримка)?
- Чи існує практика психологічної підтримки або супервізії для фахівців, які працюють у складних контекстах?

Політики, відповідальність, фінансування *(Інституційний/ Гіпотеза 10)*

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Як Ви оцінюєте роль Державної служби з етнополітики та реалізацію ромської стратегії на місцевому рівні?
- Чи є філії чи координатори цієї стратегії в області? Чи відчуваєте їхню підтримку?
- Яких змін потребує система, щоб ініціативи щодо ромів стали системними, а не точковими?
- Чи маєте Ви приклади адвокації, коли ініціативи ромських громад були підтримані владою або включені в офіційні документи?

Рекомендації

- Які системні зміни, на Вашу думку, є необхідними для покращення доступу до послуг ромської громади?
- Що з проєктного досвіду варто масштабувати чи інституціоналізувати?
- Яку роль може/має відігравати місцева влада у забезпеченні сталості?

Запитання для фокус-груп з прямими бенефіціарами/-ками

Зміст	Нотатки
Вступ (5 хвилин) Доброго дня! Дуже раді, що ви знайшли час і прийшли на нашу зустріч. Ми хочемо разом з вами поговорити про те, як працює Благодійний фонд «Вітри Змін» і яку допомогу ви отримували завдяки діяльності нашої організації. Ця розмова допоможе нам краще зрозуміти, що саме потрібно людям у вашій громаді, з якими труднощами ви стикаєтеся і як ми можемо зробити послуги зручнішими та доступнішими для вас і ваших близьких. Важливо, щоб кожен і кожна могли висловити свою думку, тому просимо бути відкритими і уважно слухати один одного. Усі ваші відповіді будуть конфіденційними, узагальненими і використовуватимуться тільки для того, щоб покращити роботу БФ «Вітри Змін». Тут немає правильних чи неправильних відповідей — нам цікаво почути саме ваш досвід і думки. Якщо під час розмови у вас виникнуть питання або захочеться щось додати — не соромтеся говорити. Дякуємо, що прийшли! Якщо всі готові, почнемо. Для початку, будь ласка, коротко розкажіть про себе: ★ ваше ім'я, ★ хто ви і чим займаєтесь, ★ чи знайомі з БФ «Вітри Змін», чи отримували ви послуги від проєкту, чи брали участь у заходах проєкту?	
1. Загальний досвід участі в проєкті ● Як ви дізналися про послуги, які надає проєкт «Вітри Змін»? ● Які послуги чи підтримку ви отримували в межах проєкту? Як часто? ● Наскільки зручно вам було користуватися цими послугами (місце, час, спосіб надання)? ● Чи допомогли вам ці послуги вирішити ваші потреби або проблеми? Як саме?	

2. Доступність і мобільність (Гіпотеза 1)

Гіпотеза 1: Мобільний підхід є ефективним інструментом охоплення ромських громад.

→ Мобільність долає просторові, логістичні бар'єри та недовіру до інституцій, забезпечуючи доступ до ізольованих спільнот.

- Чи користувалися ви послугами мобільних команд? Як оцінюєте їхню роботу?
- Які переваги ви відчули завдяки мобільному формату?
- Хто найбільше потребує такої допомоги?
- Чи були якісь труднощі або бар'єри у доступі до послуг (відстань, транспорт, інформація, довіра)?
- Що, на вашу думку, можна покращити, щоб більше людей отримували допомогу?

3. Довіра та взаємодія з надавачами послуг (Гіпотеза 3)

Гіпотеза 3: Довіра до надавачів послуг є критичною для їх результативності, як на індивідуальному рівні, так і у громаді загалом.

- Як ви ставитеся до працівників та працівниць, які надають вам допомогу? Чи відчуваєте підтримку і розуміння?
- Чи довіряєте ви послугам, які надає проєкт? Чому?
- Чи були випадки, коли ви не зверталися за допомогою через недовіру або страх?
- Що могло б допомогти покращити довіру до фахівців соціальної сфери?

4. Вразливість і чутливість до потреб різних груп (Гіпотези 5, 6)

Гіпотеза 5: Ромські жінки стикаються з множинними бар'єрами (гендерними, соціальними, культурними) у доступі до підтримки, що потребує гендерно- та культурно-чутливих підходів.

Гіпотеза 6: Гендерно-зумовлене насильство у ромських громадах залишається недостатньо профілактованим через табу, стигму та відсутність адаптованих механізмів реагування.

- Як ви оцінюєте доступність послуг для жінок, дітей, людей з інвалідністю, людей старшого віку у вашій громаді?
Чи відчуваєте ви, що послуги враховують ваші культурні, гендерні або інші особливості?
- Чи стикалися ви або ваші близькі з труднощами через стигму, дискримінацію або непорозуміння?
- Чи є у вашій громаді підтримка для жінок, які пережили домашнє насильство? Чи зверталися ви або хтось із ваших знайомих по таку допомогу?

5. Інституційна підтримка та сталий вплив (Гіпотези 7, 8, 10)

Гіпотеза 7: Комплексна підтримка соціальних працівників (оплата, навчання, супервізія, емоційна підтримка) підвищує якість надання послуг.

Гіпотеза 8: Низький рівень залучення ОМС стримує сталість соціальних послуг.

Гіпотеза 10: Стале включення ромської громади у систему послуг можливе лише за умови активного залучення ромських лідерів до прийняття рішень і планування, що має ґрунтуватися на довгостроковій підтримці дітей, молоді та формуванні громадянських навичок.

- Чи відчуваєте ви, що послуги, які отримуєте, будуть доступні і після завершення проєкту? Чому?
- Чи беруть участь представники місцевої влади або організацій у підтримці цих послуг?
- Чи має ваша громада можливість впливати на те, як організовуються соціальні або інші послуги?
- Які зміни ви хотіли б бачити, щоб підтримка ромських громад була більш стійкою і ефективною?

6. Загальні рекомендації та побажання

- Що, на вашу думку, потрібно зробити, щоб покращити роботу з ромськими громадами у вашій громаді?
- Які послуги чи форми підтримки ви вважаєте найважливішими?
- Чи є у вас ідеї або пропозиції щодо нових підходів або проєктів, які допомогли б вашій родині чи громаді?
- Як ви бачите роль громади, лідерів та організацій у забезпеченні якісної підтримки?

Питання для фокус-групи простою мовою

1. Про ваш досвід

- Як ви дізналися про допомогу від проєкту «Вітри Змін»?
- Яку допомогу чи послуги ви отримували?
- Чи було вам зручно користуватися цією допомогою? Де, коли і як?
- Чи допомогла вам ця допомога у ваших проблемах? Як саме?

2. Мобільні команди

- Чи приходили до вас додому або в село мобільні команди?
- Як вам їхня робота? Чи подобалося?
- Чи було щось, що заважало вам скористатися допомогою? Наприклад, далеко їхати, не було інформації, не довіряли?

• Що, на вашу думку, можна зробити, щоб більше людей отримали допомогу? • Хто найбільше потребує такої допомоги?	
3. Відносини з тими, хто допомагає • Як ви ставитесь до людей, які вам допомагають? Чи відчуваєте, що вони вас розуміють? • Чи довіряєте ви їм? Чому? • Чи бувало, що ви не зверталися за допомогою, бо боялися або не довіряли? • Що можна зробити, щоб люди більше довіряли тим, хто допомагає?	
4. Особливості та труднощі • Чи легко жінкам, дітям, людям з інвалідністю або літнім людям отримати допомогу у вашій громаді? Хто найбільш потребуючі допомоги? • Чи враховують у допомозі ваші звичаї або традиції? • Чи стикалися ви або ваші знайомі з тим, що до вас ставилися погано або несправедливо? • Чи є у вашій громаді допомога для постраждалих жінок? Чи зверталися ви або ваші знайомі по таку допомогу?	
5. Про майбутнє допомоги • Чи думаєте ви, що допомога потрібна і в подальшому? • Чи допомагає місцева влада у наданні цієї допомоги? наданні соціальних послуг? • Чи можуть люди у вашій громаді впливати на те, як організовують допомогу? • Що б ви хотіли змінити, щоб допомога була кращою і тривалішою?	
6. Ваші поради • Що треба зробити, щоб у вашій громаді краще допомагали родам? іншим вразливим групам населення? • Яка допомога, які послуги для вас найважливіші? • Чи є у вас ідеї, як зробити допомогу кращою? • Як громада і лідери можуть допомогти, щоб у вас була гарна підтримка?	

Запитання для потенційних отримувачів соціальних послуг

Зміст	Нота тки
Вступ (5 хвилин) Доброго дня! Дуже раді, що ви знайшли час і прийшли на нашу зустріч. Ми хочемо разом з вами поговорити про те, як працює БФ «Вітри Змін» і яку допомогу ви хотіли б отримувати у своїй громаді. Ця розмова допоможе нам краще зрозуміти, що саме потрібно людям, які живуть у вашій місцевості, які труднощі вони зустрічають і як ми можемо зробити послуги зручнішими та доступнішими. Важливо, щоб кожен/кожна з вас могли висловити свою думку, тож просимо вас бути відкритими і уважно слухати інших. Усі ваші відповіді будуть конфіденційними, узагальненими і використовуватимуться тільки для того, щоб покращити роботу БФ «Вітри Змін». Тут немає правильних чи неправильних відповідей — нам цікаво почути саме ваш досвід і думки. Якщо під час розмови у вас виникнуть питання або хочеться щось додати — не соромтеся говорити. Дякуємо, що прийшли! Якщо всі готові, почнемо. Для початку, будь ласка, коротко розкажіть про себе: ★ Ваше ім'я, хто ви і чим займаєтесь. ★ Розкажіть, будь ласка, про свою родину. Які у вас потреби? ★ Чи є у вас чи у ваших близьких соціальні або інші труднощі?	
2. Про послуги в громаді ● Чи користуєтеся ви зараз якими-небудь соціальними послугами або допомогою? Якщо так - розкажіть більш детально. Якщо ні — чому? ● Які послуги ви хотіли б мати у своїй громаді? ● Чи знаєте ви, де можна отримати допомогу у вашій громаді? Якщо ні — як хотіли б дізнаватися про такі послуги?	
3. Бар'єри у доступі до допомоги ● Що заважає вам або вашим знайомим отримувати соціальні послуги? (Наприклад: далеко їхати, немає інформації, немає довіри, страх, інші причини)	

• Чи є у вас сумніви чи побоювання, щоб звертатися по допомогу? Чому?	
4. Про мобільні послуги • Якщо б до вас додому або у ваше село приїздили мобільні команди з допомогою, чи хотіли б ви користуватися їх послугами? Чому? • Що для вас важливо у роботі таких мобільних команд?	
5. Про довіру і ставлення • Чи довіряєте ви людям, які надають допомогу? Чому? • Що могло б зробити послуги більш зрозумілими і комфортними для вас?	
6. Ваші побажання і очікування • Яку допомогу або послуги ви вважаєте найважливішими для себе та своєї родини? • Що потрібно змінити або покращити, щоб допомога у громаді була кращою? • Чи є у вас пропозиції, як зробити послуги доступнішими для всіх?	

Портрет ромської спільноти

Запропонований збірний та дезагрегований портрет ґрунтується на спостереженнях і рекомендаціях, висловлених респондентками та респондентами та під час інтерв'ю у рамках дослідження.

1. Ромські родини

Склад і структура

- Переважає **патріархальна модель**: чоловік є головою родини, приймає ключові рішення, жінка відповідає за побут, виховання дітей та догляд за літніми родичами.

- Багато родин є **багатодітними** (5–12 дітей). Часто проживають великими родинними кланами, де підтримуються тісні зв'язки між поколіннями, а старші користуються особливим авторитетом і впливом.

- **Діти — найбільша цінність**. Навіть у найскладніших умовах родини майже ніколи не погоджуються на передачу дітей до інтернатів чи притулків.

Цитата: *«...никогда не отдают своих детей... даже в крайней нищете...»*

Матеріальні умови та життєві обставини

- Значна частина родин живе у складних та небезпечних житлових умовах: відсутність електропостачання, опалення, водопостачання та каналізації; житло може бути старим і аварійним.

- У компактних поселеннях і таборах умови особливо складні. Наприклад, у Нерубайському (Одеська область) ромські сім'ї мешкають понад 50 років, але до недавнього часу не отримували навіть базових комунальних послуг, як-от вивіз сміття — комунальні служби боялися заїжджати через стигму і страх.

- У багатьох домогосподарствах доступ до води лише через криниці; є проблема антисанітарії, особливо в багатодітних сім'ях, які живуть у тісних приміщеннях.

Цитата: *«...жили больше року без света... топили открытую печь в доме...»*

- Є окремі приклади покращення — у селі Курсунці (Одеська область) у межах проєкту провели централізовану воду для 8 домогосподарств спільно з місцевою владою. Проте в більш віддалених селах і таборах проблема з доступом до питної води та каналізації залишається гострою.

- Рівень бідності високий, джерела доходів нестабільні, переважно сезонні або з неформального сектору.

- Відсутність або втрата документів у батьків і дітей значно обмежує доступ до медицини, освіти та соціальних виплат.

Цитата: *«Навіть заможній ромській родині з вищою освітою відмовили в оренді банкетної зали, коли дізналися, що вони роми.»*

Культурні особливості та внутрішні ієрархії

- У низці громад зберігається внутрішня кастова система, що впливає на соціальний статус, рівень контактів та доступ до ресурсів.

- Є як інтегровані та заможні родини з вищою освітою, так і ті, що живуть у глибокій ізоляції, але всі вони стикаються з упередженням та дискримінацією з боку суспільства.

- Родини орієнтовані на взаємну підтримку: старші допомагають молодшим, виховання дітей відбувається колективно, у кризових ситуаціях громада консолідується.

Цитата: *«Вони дружні... з повагою до людей старшого віку.»*

Цитата: *«Як індуци: є вища каста, є нижча... від цього залежить доступ до ресурсів.»*

Роми, особливо більш інтегровані або з вищою освітою, **не завжди хочуть ідентифікувати себе як роми через страх осуду та дискримінацію.**

Це явище описується як **самостигматизація**.

Ключові формулювання:

- *«Роми часто приховують свою ідентичність через страх осуду й дискримінації. Навіть освічені люди уникають ідентифікації як ромів».*

- *«Стереотипізація ромів: навіть освічені люди часто бояться відкрито ідентифікувати себе як ромів через негативні суспільні уявлення».*

- *«Є гідні... один закінчив юридичний факультет, інший — консерваторію, але вони стидуються, що вони роми».*

- *«Вони стидуються, що вони роми... особливо ті, де є освіта».*

Документування як ключова умова доступу до прав і послуг.

Однією з головних потреб є паспортізація, легалізація житла та земельних ділянок, а також юридичне підтвердження існування особи або майна. Війна та окупація значно загострили проблему: багато ромських родин залишилися без документів і житла, що позбавляє їх доступу до

медичної допомоги, соціальних виплат, освіти та правового захист.

Цитата: *«Документування мається на увазі паспортизація, легалізація житла, землі, інших матеріальних благ, саме юридичний факт того, що це існує, ця людина є громадянином, або існує цей будинок. Це питання погіршилось, тому що багато у нас регіонів, там, де війна, там, де окупована територія, виїхали, фактично, вони залишилися без документів, без житла.»*

Вплив війни та сучасних викликів

- Втрата роботи або скорочення сезонних заробітків поглибили економічну вразливість.
- Зросла кількість родин, які живуть у небезпечних умовах без стабільних джерел доходу, із обмеженим доступом до медичної допомоги та гуманітарної підтримки.
- Війна призвела до втрати документів у частини родин, що додатково ускладнило доступ до соціальних сервісів та допомоги.
- Переселення та відтік населення: у деяких громадах, це стосувалося насамперед мешканців малих сіл.

Життя за кордоном (соціалізація)

Після початку повномасштабної війни значна частина ромських родин виїхала за межі України у пошуках безпеки. Приблизно половина з них змогла адаптуватися до життя в інших країнах Європи. Для багатьох цей процес ускладнюється низьким рівнем освіти, мовними бар'єрами, необхідністю проходження додаткових курсів для працевлаштування. Частина ромів змушена жити виключно за рахунок соціальної допомоги, не маючи можливості знайти роботу. Така ситуація створює виклики інтеграції, підвищує ризики соціальної ізоляції та потребує уваги з боку громадських і міжнародних організацій.

Цитата: *«...за кордоном... живуть просто на отримання соцдопомоги... не можуть мову вивчити..., половина змогли знайти себе в інших країнах Європи... це проблема, яку треба теж контролювати, допомагати»*

2. Ромські жінки, характеристика:

→ Переважно жінки фінансово та соціально залежать від чоловіків; часто проживають на території чоловіка або забезпечуються ним, патріархальні родини.

• Цитата: *«Жінки — вони безправні... культурні традиції залишають їх у надзвичайно складному становищі.»*

• Цитата: *«Жінки... зазвичай залежні від чоловіків. Вони проживають на їх території, або фінансово забезпечуються... І куди ж вони подінуться з тими дітьми?»*

→ Нестача базових ресурсів як бар'єр до розвитку — у багатьох випадках жінки не можуть думати про навчання чи роботу, поки не вирішені базові побутові проблеми (житло, вода, опалення).

• Цитата: *«Коли в людини базові потреби не закриті, вона не може думати про*

розвиток.»

→ **Нерівний доступ навіть у межах однієї громади** — частина жінок має стабільніший побут і певну освіту, але більшість перебуває в умовах бідності, ізоляції та низької поінформованості.

- Цитата: «Є сім'ї благополучні... А є ті, де живуть за своїми законами...»

→ **Відсутність документів у матерів** → автоматично ускладнює або затримує реєстрацію новонароджених. Також це фактор, що обмежує доступ до медицини, освіти та соціальної підтримки.

- Реконструйована цитата: «Як правило, ромські жінки не мають документів — і це трапляється дуже часто. Через це ми можемо надати лише екстрену, кризову допомогу тут і зараз, але влаштувати їх на довгострокове проживання чи надати інші послуги не виходить, поки документи не будуть у порядку. А якщо документів немає і в матері, і в батька, то й дитину швидко зареєструвати не можна — і вона автоматично залишається поза системою допомоги та освіти.»

→ **Низький рівень освіти:** багато хто має лише початкову або неповну освіту; Значна частина ромських жінок, особливо старшого покоління, мають низький рівень грамотності або взагалі не вміють читати та писати, що обмежує доступ до письмової інформації, державних сервісів та формальних освітніх програм..

- Цитата: «Є жінки, які не читають і не пишуть, і їм важко навіть заповнити анкету.»
- Для частини жінок мовний бар'єр (недостатнє володіння українською) ускладнює взаємодію з офіційними структурами та розуміння своїх прав.

→ **Часті ранні шлюби (12–14 років)**, що веде до передчасного материнства та обмежує доступ до освіти й можливостей професійного розвитку.

- Цитата: «Дівчата у 12 років виходять заміж, вони не ходять у школу...»
- У патріархальній моделі жінка після шлюбу сприймається як та, що повинна займатися лише сім'єю, а не здобуттям освіти чи професією. Ініціатива «вийти з дому для навчання» може викликати спротив чоловіка або старших родичів.
- Дівчата часто залишають школу після весілля через культурні установки, тиск родини чоловіка або через вагітність.
- Відповідальність за дітей та домашнє господарство забирає більшість часу. Часто немає фізичної можливості відвідувати заняття чи курси, особливо якщо сім'я живе у віддаленому населеному пункті.
- Навіть якщо навчання формально доступне, його продовження сприймається як несумісне з роллю дружини та матері.
- Після шлюбу витрати родини спрямовані переважно на базові потреби, а не на освіту. У багатьох випадках сім'ї вважають інвестицію в освіту жінки непотрібною, бо вона «все одно сидітиме вдома».

Команда БФ “Вітри змін”, Миколаївська область - **Зменшення ранніх шлюбів: важливий тренд, підтверджений у кількох громадах.**

Успішні приклади: молодь отримала альтернативу примусовим шлюбом завдяки участі у програмах. Цитата: *«Якби не ваш фонд, я б уже вийшла заміж і народила купу дітей. Ви мене витягли з депресії».*

→ **Молоді жінки, особливо ті, що виходять заміж у підлітковому віці, нерідко стикаються з тиском та контролем з боку старших жінок у сім’ї чоловіка.** Це може проявлятися у формі несправедливого розподілу хатньої роботи, обмеження свободи пересування, приниження чи втручання у виховання дітей. Такий тиск посилює відчуття ізоляції та безправ’я, особливо якщо молоді жінки живуть у домогосподарстві з великою кількістю родичів чоловіка.

- Цитата з інтерв’ю (приблизна реконструкція): *«Буває, що найбільше тисне не чоловік, а його мати чи сестри — контролюють кожен крок, можуть принизити, сказати, що вона ще нічого не вміє.»*

→ **Мають обмежену мобільність та коло соціальних контактів.** Причини:

- Культурні норми та патріархальні традиції — у багатьох сім’ях жінки майже не виходять за межі дому без супроводу чоловіка чи родичів. Це не лише питання безпеки, а й соціальне правило, яке «з дитинства вшивається» у поведінку.

- Ранні шлюби — дівчата після одруження беруть на себе догляд за дітьми та господарством, що практично позбавляє їх можливості відвідувати публічні місця, працювати чи навчатись.

- Недовіра до зовнішніх структур — навіть якщо є формальні можливості виходити та брати участь у заходах, жінки часто не йдуть через побоювання дискримінації, осуду або небажання «виносити» сімейні справи.

- Відсутність власних ресурсів — обмежений доступ до транспорту, грошей, телефонів чи інтернету робить навіть короткі поїздки або зустрічі складними.

- Різниця між громадами — є громади з активними лідерками і кращою інтеграцією, а є повністю ізольовані, де навіть базові контакти з офіційними структурами відсутні.

Прямі цитати з інтерв’ю:

- *«Вони майже завжди з дітьми... нікуди не ходять, окрім базару чи до сусідки.»*
- *«У 12–13 років одружилась, і все... тільки хата, діти і господарство.»*
- *«Просвіта має бути дуже акуратна, щоб не поставити блок... і людина не захотіла нічим ділитися.»*

→ **Домашнє насильство часто залишається прихованим** через традиції вирішення конфліктів всередині громади. **Рідко звертаються за офіційною допомогою**, особливо щодо домашнього та гендерно зумовленого насильства.

- Тема гендерно зумовленого насильства та домашнього насильства у ромській спільноті є табуованою і практично не виноситься за межі сім’ї чи громади. Що саме згадували

респонденти_ки:

- Офіційних звернень майже немає — навіть у межах проєкту, спрямованого на допомогу постраждалим, ромські жінки не зверталися напряду.

- Причини замовчування:

- страх осуду або помсти всередині громади;
- культурні норми, за якими «сімейні справи» не обговорюють з чужими;
- недовіра до державних структур;
- відсутність розуміння, що насильство — це порушення прав і що є право на

допомогу.

- Вирішення конфліктів через старійшин — у багатьох громадах у випадку насильства спершу звертаються до авторитетного чоловіка, який намагається «примирити» подружжя, а не залучати поліцію чи соціальні служби. Прямі цитати:

● *«За весь проєкт ні одна ромка не звернулася... Ромська спільнота закрита. Всі ситуації залишаються в сім'ї або громаді.»*

● *«Щось відбулося в сім'ї... звертаються до старішини громади. Він намагається привести до тями чоловіка, привести до тями жінку.»*

● *«Я жодного звернення не почув... Проблема в тому, що не розуміють, що мають право звернутися за допомогою.»*

→ **Стикаються з множинною дискримінацією;** мають низьку довіру до державних структур.

- У згадках в інтерв'ю під «множинною дискримінацією» респондент(к)и мали на увазі, що ромські жінки часто одночасно стикаються з кількома формами утисків:

Етнічна дискримінація — упереджене ставлення до ромів у цілому: відмови в обслуговуванні, стигма, негативні стереотипи.

● Приклад з інтерв'ю: *жінка розповідала, що навіть заможній ромській родині з вищою освітою відмовили в оренді банкетної зали, щойно дізналися про їхнє походження.*

Гендерна дискримінація — обмеження, пов'язані з традиційними патріархальними ролями.

● Приклад з інтерв'ю: *«Жінки — вони безправні... культурні традиції залишають їх у надзвичайно складному становищі.»*

● Жінки часто фінансово та соціально залежать від чоловіків, не мають права ухвалювати самостійні рішення про своє життя чи дітей.

Соціально-економічна дискримінація — бідність, відсутність доступу до ресурсів, складнощі з отриманням послуг через відсутність документів або упереджене ставлення установ.

● Приклад з інтерв'ю: *«Як правило, [ромські жінки] не мають документів... ми можемо надати послугу екстрено-кризову тут і зараз. Але влаштовувати... у нас не вийде, якщо не будуть документи в порядку.»*

Культурна ізоляція та табу — внутрішні обмеження громади, які забороняють виносити

проблеми назовні.

- Приклад з інтерв'ю: *«За весь проєкт ні одна ромка не звернулася... Ромська спільнота закрита. Всі ситуації залишаються в сім'ї або громаді.»*

- Через комбінацію цих факторів **ромські жінки опиняються у «подвійному чи потрійному кільці» бар'єрів**: навіть якщо одна перепона знімається (наприклад, є доступ до послуг), інші — культурні чи соціальні — продовжують блокувати можливості.

- **Множинна дискримінація**: від чоловіків, від старших жінок і від зовнішнього середовища.

- Цитата ФГД з командою БФ з Миколаївської області: *«Жінки страждають від множинної дискримінації — від чоловіків, від старших жінок, від інших громад.»*

→ Мають **низьку довіру до державних структур**.

У матеріалах інтерв'ю низька довіра ромських жінок (і загалом членів громади) до державних структур пояснюється кількома чинниками, які респонденти називали прямо або опосередковано:

Негативний досвід взаємодії з державними органами

- У минулому або теперішньому ромські сім'ї стикалися з упередженим ставленням, формалізмом або відмовами в обслуговуванні. Це створює очікування, що «звертатись марно».

- Цитата: *«Можуть не виносити це для чужих... у більшості випадків це просто недовіра до державних органів.»*

Цитата: *«Діти не ходять в школу... а відповідь: та це ж роми.»* — приклад дискримінаційного підходу з боку системи освіти.

Страх втрати контролю над ситуацією та репресій

Жінки бояться, що у випадку повідомлення про насильство чи проблеми, у них можуть забрати дітей або втрутитися у внутрішні справи сім'ї в спосіб, який вони не контролюватимуть.

- Цитата: *«Для них діти – це найголовніше. Тому... забрати дітей від родини — це нонсенс.»*

Культурна закритість та роль традиційних авторитетів

У багатьох громадах конфлікти та випадки насильства вирішуються всередині — через старійшин або родинних посередників, без залучення офіційних інституцій.

- Цитата: *«Щось відбулося в сім'ї... звертаються до старішини громади»*

Низька поінформованість про права та механізми захисту

Частина жінок просто не знає, що має право звернутися по допомогу або як це зробити.

- Цитата: *«Я жодного звернення не почув... Проблема в тому, що не розуміють, що мають право звернутися за допомогою.»*

Мовний та освітній бар'єр

Для частини жінок формуляри, офіційна мова документів і процедура звернення є складними через низьку грамотність або відсутність української мови на належному рівні.

- Цитата: *«Кожен п'ятий ром... не може писати, читати українською.»*
- **Вплив війни** — частина жінок опинилася в ще більш уразливому становищі через втрату джерел доходу, закриття шкіл/садків, відсутність укриттів у селах.
- **Обмеження участі жінок і дівчат через сезонність робіт або культурні події** — під час «сезону» ранніх шлюбів чи збору врожаю відвідуваність заходів різко падає.
- Цитата: *«Коли весною починається пора видавання заміж, вони максимально стараються зробити так, щоб ми не приїжджали.»*
- **Лідерство і приклад**: саме ромські жінки-мобілізаторки забезпечують доступ до закритих громад.
- Цитата ФГД з командою БФ з Миколаївської області: *«Сила нашого фонду — у різноманітті. У нас працюють представниці ромської спільноти.»*
- **Зрушення у ставленні чоловіків**: якщо жінка працює і приносить користь родині, це поступово визнається.

Реалізація потенціалу ромських жінок

1. Психосоціальна підтримка

- Індивідуальне та групове консультування з урахуванням культурного контексту, травматичного досвіду та рівня довіри до зовнішніх структур.
- У програми психосоціальної підтримки та роботи з родинними авторитетами варто включати окрему роботу зі старшими жінками — пояснювати, як їхня підтримка, а не тиск, може зміцнити родину та допомогти молодим матерям.
- Залучення жінок-мобілізаторок як посередниць і фасилітаторок — вони мають довіру та розуміння внутрішніх норм громади.
- Створення безпечних жіночих просторів для обговорення проблем, взаємопідтримки та розвитку навичок.

«Просвіта має бути дуже акуратна, щоб не поставити блок... і людина не захотіла нічим ділитися.»

2. Рольові моделі та наставництво

- Підтримка та видимість жінок-лідерок, які вийшли за межі традиційних ролей і здобули освіту чи професію.
- Рольові моделі можуть бути як серед молодших, так і серед старших жінок, які демонструють взаємопідтримку між поколіннями. Працювати не лише з молодими жінками, а й зі старшими жінками та авторитетними особами у родині — показувати, що підтримка, а не тиск, дає користь усій родині.
- Використання позитивних прикладів для натхнення інших жінок і дівчат, особливо

у поєднанні з програмами освіти та економічного розвитку.

«Коли вони виходять з цього середовища, піднімають на одну ступенечку вище — вони гідність якусь почали відчувати.»

3. Економічна самостійність: працевлаштування та самозайнятість

- Використання традиційних навичок (шиття, кулінарія, торгівля, рукоділля) у рамках дрібного підприємництва.
- Розвиток бізнес-навичок (робота з клієнтами, планування, реклама) та доступ до мікрофінансування або обладнання.
- Проведення навчань у форматі, доступному для жінок з обмеженою мобільністю, сімейними обов'язками та низьким рівнем грамотності (використання візуальних матеріалів, усних інструкцій, практичних занять замість текстових матеріалів).

«Є майстрині, які шують і вишивають, але не знають, як це продавати.»

4. Інфраструктура для дітей

- Створення безпечних дитячих просторів, гуртків та інклюзивних освітніх закладів у межах зони досяжності громади.

- Організація догляду за дітьми під час навчання або роботи матерів.

«Якщо є кімната для дітей — жінки охочіше приходять, бо знають, що дитина в безпеці.»

5. Робота з чоловіками та родинними авторитетами

- Проведення діалогів про рівноправність, роль жінки у розвитку сім'ї та громади.
- Підтримка прогресивних чоловіків як внутрішніх агентів змін, здатних впливати на ставлення до жіночої участі у навчанні, роботі та громадських ініціативах.

«Є такі чоловіки, що підтримують... один навіть був у мобільній команді.»

6. Просвітництво та профілактика насильства

- Інформаційні сесії щодо прав жінок, недопущення домашнього та гендерно зумовленого насильства, включно з репродуктивним.
- Формування розуміння шкідливості ранніх шлюбів, примусової вагітності та обмеження доступу до медичних послуг.
- Впровадження програм сексуальної та репродуктивної освіти для підлітків, адаптованих до культурного контексту громади.
- Прихована участь — деякі жінки можуть брати участь у заходах або навчанні лише з мовчазної згоди чоловіка/родини, і це треба враховувати у плануванні активностей.

«За весь проєкт ні одна ромка не звернулася... Ромська спільнота замкнута. Всі ситуації залишаються в сім'ї або громаді.»

7. Адаптовані освітні, інформаційні та просвітницькі ініціативи

- Усі програми навчання та інформування мають бути адаптовані до рівня грамотності учасниць — із використанням усних інструкцій, візуальних матеріалів, практичних занять і прикладів з повсякденного життя.

- Особлива увага — розвитку цифрової грамотності, щоб розширити доступ жінок до онлайн-ресурсів, дистанційного навчання та можливостей для працевлаштування.

8. Важливість врахування сезонності і культурних подій — періоди весіль або сезонних робіт можуть зупинити участь жінок у програмах.

9. Потреба у комплексному підході — навіть якщо є програми розвитку чи працевлаштування, вони неефективні без вирішення базових побутових проблем та організації догляду за дітьми.

3. Ромські діти, характеристика:

→ Вразливість

- Найвразливіша категорія у ромських громадах, особливо в маргіналізованих і бідних сім'ях. Вразливість зумовлена комбінацією факторів: бідність, відсутність документів, дискримінація з боку системи освіти

- Цитата: *«Діти – найвразливіша категорія на сьогодні.»*

→ **Бар'єри доступу до послуг/ соціально-правовий статус.** Відсутність документів у матерів → автоматично ускладнює або затримує реєстрацію новонароджених. Це створює ланцюговий ефект: дитина без свідоцтва про народження не може бути швидко зареєстрована у садку чи школі, отримувати соціальні виплати, медичні послуги.

- Респонденти також підкреслювали, що бюрократичні процедури можуть тривати тижнями або місяцями, а в деяких випадках сім'ї взагалі не завершують оформлення через відсутність ресурсів або страх взаємодії з офіційними структурами.

- Цитати з інтерв'ю: *«...це достатньо тривалий і складний процес, якщо навіть у батьків дітей немає документів... до 10 днів і навіть 20 не вистачить...»*
«...нема документів навіть на дітей, хоча у сім'ї по 8–9 дітей.»
«...як правило, [ромські жінки] не мають документів. Дуже часто таке трапляється.»

→ Низька залученість батьків до шкільного життя. Причини:

Відсутність пріоритету освіти

Частина батьків не розглядає навчання як необхідну чи корисну інвестицію, особливо для дівчат. Для сім'ї важливішими можуть бути допомога у домашніх справах, догляд за молодшими дітьми чи участь у сезонних роботах.

- Приклад з інтерв'ю: *«Діти не ходять в школу... а відповідь: та це ж роми.»* — показує, що вчителі і адміністрації також іноді приймають цю ситуацію як “норму”, не шукаючи рішень.

Низький рівень освіти самих батьків

Батьки, які не вчилися або мають лише початкову освіту, часто не знають, як підтримувати дитину у навчанні, допомагати з домашніми завданнями або взаємодіяти зі школою.

- Приклад: *«Кожен п'ятий ром... не може писати, читати українською»* – це стосується і дорослих, і дітей.

Недовіра до шкільної системи
Є випадки дискримінації чи упередженого ставлення з боку шкіл, що знижує готовність батьків взаємодіяти з педагогами.

- Приклад: *«Діти не ходять в школу... а відповідь: та це ж роми»* – демонструє відсутність партнерського діалогу між школою і батьками.

Культурні установки
У патріархальних і традиційних громадах питання освіти дітей (особливо дівчат) вирішуються в контексті ролей у сім'ї, а не як окремий пріоритет.

Матеріальні бар'єри
Батьки можуть утримувати дітей вдома через брак одягу, взуття, шкільного приладдя або грошей на проїзд.

- Тобто, низька залученість – це не лише пасивність чи байдужість, а наслідок поєднання економічних, освітніх, культурних і дискримінаційних бар'єрів, які батьки самі відчують і часто не знають, як подолати.

→ **Доступ до освіти**

- Часто не відвідують школу або починають навчання із запізненням (у 9–10 років). Є випадки повної відсутності шкільного навчання, особливо у сім'ях без документів або у громадах, де немає адаптованих умов.

- Цитата: *«В якихось громадах... діти не учаться, не ходять в школу.»*
- *«Є сім'ї, де діти ходять і в школу, і в інститути... А є сім'ї, з якими ми працюємо, де... середньовіччя.»*

- Цитата: *«Діти не ходять в школу... а відповідь: та це ж роми.»*
- Причини пропусків та відсутності навчання **Відсутність документів** — неможливість офіційного зарахування.

«...нема документів навіть на дітей, хоча у сім'ї по 8–9 дітей.» **Дискримінація та упереджене ставлення і пасивність системи** щодо інтеграції ромських дітей у навчання з боку адміністрацій та педагогів.

- Реконструйована цитата: *«Діти не ходять у школу, і коли питаєш, чому вони не навчаються, відповідь від школи або місцевих — “та це ж роми”. Тобто, навіть ніхто не намагається щось змінити чи заохотити їх до навчання, бо це сприймається як щось звичне і неминуче.»*

Сімейні обмеження — батьки можуть не вважати освіту пріоритетом, особливо для дівчат.
Економічні чинники — відсутність грошей на одяг, шкільне приладдя, транспорт.

Цифровий розрив: під час дистанційного навчання багато дітей не мали

гаджетів (планшетів, ноутбуків) або доступу до інтернету. У бідних сім'ях навіть відсутній вайфай, що унеможливлювало регулярне підключення до уроків. Діти користувалися телефонами батьків лише епізодично, що призводило до втрати навчального матеріалу, відставання та відсутності навичок роботи з технікою.

- **Освітні втрати посилилися під час COVID-19 і війни** — відсутність техніки, інтернету, укриттів у школах; у деяких селах школи не працюють взагалі.

- **Низька мотивація до навчання без додаткової підтримки.** В інтерв'ю респонденти пояснювали, що навіть за наявності технічних умов або відкритих освітніх можливостей діти та молодь не завжди користуються ними. Це пов'язано з:

Відсутністю прикладів успішної освіти в сім'ї чи громаді — якщо ніхто з родини не здобув освіти і не отримав роботу завдяки навчанню, діти не бачать сенсу докладати зусилля.

- **Короткостроковим мисленням через бідність** — сім'я та сама дитина більше зосереджені на поточному виживанні, ніж на довгострокових цілях.

- **Низькою підтримкою вдома** — батьки можуть не розуміти, як допомогти з навчанням, або навіть не вважати його важливим.

- **Відсутністю мотиваційних програм** — під час війни та COVID-19 багато позашкільних активностей зникло, і діти втратили звичку до системної навчальної діяльності.

Пряма цитата: *«Ми можемо створити будь-які умови, але якщо не мотивувати правильно... буде низька залученість.»*

→ **Інші форми вразливості**

- Є випадки педагогічної занедбаності — дитина не має базових навичок та режиму.

- Цитата: *«Дуже часто дитина, яка вперше йде в школу, не може висидіти навіть 35 хвилин, бо не привчена до режиму.»*

- **Зустрічаються випадки дитячої експлуатації та жебракування, особливо у бідних родинах.**

- **Присутність під час насильства в сім'ї** — діти стають непрямими або прямими постраждалими.

- Цитата: *«Дуже рідко, коли постраждала особа — просто доросла і все. У більшості випадків або діти були присутніми, або безпосередньо зазнали насильства.»*

→ **Підлітки та молодь у ромських громадах можуть бути вразливими до алкоголізму та наркозалежності, особливо в умовах безробіття, відсутності освітніх і дозвіллевих можливостей.**

З контексту інтерв'ю ця проблема пов'язана з кількома факторами:

Соціальна ізоляція та відсутність альтернативного дозвілля — у селах або маргіналізованих районах підліткам немає куди піти, бракує гуртків чи спортивних секцій. **Безробіття та економічна нестабільність у родині** — немає чіткої життєвої перспективи, мотивації та підтримки з боку старших.

Вплив оточення — якщо в оточенні поширені шкідливі звички, молодь швидко переймає ці моделі поведінки.

Відсутність профілактичних програм — мало хто проводить цілеспрямовану роботу із запобігання залежностям серед ромських підлітків.

- Реконструйована цитата: *«Частина молоді, особливо там, де немає роботи й можливості розвиватися, спивається або вживає наркотики. Це не тому, що вони “такі”, а тому, що немає чим зайнятися і ніхто не працює з ними профілактично.»*

→ **Сімейний контекст**

- Більшість дітей залишаються в родинах навіть у кризових умовах. Передача до інтернатів чи притулків — надзвичайно рідкісна через культурні цінності та страх втрати дитини.

- Цитата: *«Для них діти – це найголовніше. Тому... забрати дітей від родини — це нонсенс.»*

→ щодо **гендерного розриву серед ромських дітей і підлітків** простежуються кілька важливих моментів:

Освітній розрив

- Дівчата частіше припиняють навчання раніше через ранні шлюби (12–14 років), вагітність або тиск родини чоловіка.

Це призводить до того, що вони рідше здобувають навіть базову середню освіту.

- Хлопці можуть довше залишатися у школі, але також нерідко кидають навчання, щоб почати працювати (сезонні роботи, заробітки в інших містах або країнах).

Цитати: *«Дівчата у 12 років виходять заміж, вони не ходять у школу...»*
«Часто хлопці їдуть на заробітки, навіть неповнолітні, бо вдома немає роботи.»

Соціальні очікування і контроль

- Дівчата — під більшим контролем родини, особливо після досягнення підліткового віку. Мобільність обмежена, коло спілкування вузьке, участь у заходах або навчанні — часто тільки з дозволу старших або чоловіків.

- Хлопці — мають більше свободи пересування і соціальних контактів, але й більше ризику потрапити у негативні компанії або почати вживати алкоголь чи наркотики.

Цитати: *«Дівчина після весілля вже нікуди не піде без згоди чоловіка...»*
«Хлопці можуть поїхати в інше місто на роботу, але часто це неофіційно і небезпечно.»

Ризики та вразливості

- Дівчата — вищий ризик ранньої вагітності, репродуктивного насильства, ізоляції та залежності від чоловіка.

- Хлопці — вищий ризик залучення до небезпечної праці, конфліктів із законом, адикцій (алкоголь, наркотики).

Цитати: *«Є підлітки, які вже в 15–16 років п'ють...»*
«Дівчатка іноді навіть не знають, що можна отримати допомогу, якщо тебе змусили вийти

заміж.»

Доступ до програм і сервісів

- Дівчата — частіше не можуть відвідувати позашкільні чи громадські програми через догляд за молодшими дітьми, домашні обов'язки, заборону з боку родини.
- Хлопці — можуть брати участь у вуличних чи спортивних активностях, але менше користуються соціальними чи психологічними послугами.

Вплив війни на ромських дітей та підлітків

1. Освітні втрати

- Закриття шкіл у селах через відсутність укриттів, що фактично зупинило навчальний процес.
- Перехід на дистанційне навчання без доступу до техніки й інтернету поглибив цифровий розрив.
- В окремих громадах діти перестали відвідувати школу взагалі, навіть коли вона працює, через втрату навчальної мотивації та складнощі з відновленням навчального ритму.

Цитата: «З початком війни... в селах немає укриття, школа не працює взагалі. І діти — вони просто неба.»

2. Посилення бідності та нестабільності

- Батьки втратили сезонну або неформальну роботу, що збільшило кількість дітей, залучених до допомоги в господарстві чи заробітку.
- У бідних сім'ях діти частіше пропускають школу, щоб допомагати родині або через неможливість придбати одяг, зошити чи оплатити проїзд.

3. Психологічний вплив

- Постійне відчуття небезпеки та відсутність безпечного простору.
- Для дітей із сімей, які нікуди не евакуювалися, війна стала «новою нормою» без чіткого розуміння, коли це закінчиться.
- Тривога, ізоляція та відсутність структурованого дозвілля посилюють ризики деструктивної поведінки.

4. Зростання ризиків для підлітків та молоді

- Через брак можливостей для освіти та роботи збільшилася вразливість до залежностей (алкоголь, наркотики), ранніх шлюбів та експлуатації.
- Дівчата-підлітки залишаються вразливими до ранньої вагітності, особливо коли закриваються школи і зникають будь-які просвітницькі програми.

5. Вплив на соціалізацію

- Діти та підлітки мають менше контактів поза своєю громадою, що звужує коло спілкування та обмежує досвід взаємодії з «зовнішнім світом».
- Під час війни менше працюють волонтерські та освітні ініціативи, які раніше давали дітям можливість долучатися до позашкільної діяльності.

Розкриття потенціалу та захист ромських дітей та підлітків

1. Освітня підтримка та доступ до навчання

- Адаптаційні та підготовчі програми для дітей, які починають шкільне навчання із запізненням (9–10 років) або мають значні прогалини у знаннях.
- Індивідуальний супровід / тьюторство для поступової адаптації до шкільного середовища та вимог навчання.
- Неформальні освітні центри або мобільні класи у віддалених громадах, де немає постійного доступу до шкіл.
- Подолання цифрового розриву: забезпечення гаджетами, доступом до інтернету, розвиток цифрової грамотності.

2. Безпечне та змістовне дозвілля

- Створення підліткових просторів, де можна навчатися, відпочивати та спілкуватися у безпечному середовищі.
- Розвиток гуртків, спортивних секцій, творчих студій у зоні досяжності громади.
- Залучення молоді до волонтерських та соціальних ініціатив як способу зміцнити навички та впевненість.

3. Профілактика залежностей та ризикованої поведінки

- Групові заняття та індивідуальна робота з підлітками, які мають ризики алкоголізму чи наркозалежності.
- Інформаційні кампанії, адаптовані до культурного контексту, щодо шкоди алкоголю, наркотиків та інших форм девіантної поведінки.

4. Доступ до медичних і соціальних послуг

- Виїзні медичні бригади та мобільні соціальні команди для охоплення віддалених громад.
- Спрощені процедури оформлення документів для матерів і дітей, щоб уникнути затримок у реєстрації та отриманні соціальних послуг.

5. Психосоціальна підтримка та розвиток (особливо в умовах війни)

- Групові та індивідуальні сесії з психологами та соціальними педагогами для подолання наслідків стресу, тривоги та травматичного досвіду, у тому числі пов'язаного з війною (втрати, евакуація, життя під обстрілами).
- Арт-терапія, музика, спорт і творчі майстерні як безпечний спосіб вираження емоцій та зниження рівня напруги.
- Створення дружніх до дитини просторів у громадах і місцях тимчасового проживання, де діти можуть отримати підтримку, відновити відчуття стабільності та продовжувати навчання.
- Залучення молодіжних лідерів та волонтерів з ромської громади як фасилітаторів та наставників, що володіють довірою та розумінням культурних особливостей.

- Інтеграція життєвих навичок (life skills) у програми — розвиток комунікації, вирішення конфліктів без насильства, командної роботи, навичок безпечної поведінки в умовах війни.

- Забезпечення безпечного дозвілля як профілактики залучення підлітків до ризикованої поведінки, включно з алкогольною та наркотичною залежністю.

Робота з дівчатами-підлітками:

- профілактика ранніх шлюбів, примусової вагітності та гендерно зумовленого насильства;
- формування усвідомлення прав та власних кордонів;
- підтримка у продовженні навчання та здобутті навичок, що відкривають економічні можливості;
- наставництво від жінок-лідерок з громади, які можуть стати позитивними рольовими моделями.

6. Протидія дитячому жебракуванню, експлуатації та примусовій праці

- Виявлення випадків залучення дітей до жебракування, вуличної торгівлі чи інших форм експлуатації через мобільні команди та співпрацю з громадами.
- Робота з батьками щодо ризиків і наслідків експлуатації для розвитку дитини, роз'яснення правової відповідальності.
- Залучення соціальних служб для захисту прав дітей та надання екстреної підтримки у випадках експлуатації.
- Альтернативні програми зайнятості для підлітків — оплачувані стажування, гуртки з професійної орієнтації, можливості безпечного підробітку.
- Профілактичні інформаційні кампанії у громадах із фокусом на права дітей та неприпустимість використання дитячої праці.

7. Робота з батьками та родинами

- Просвітницькі програми про важливість освіти, особливо для дівчат, та її зв'язок з майбутніми можливостями.
- Гендерно-трансформаційний підхід до позитивного батьківства — залучення чоловіків до догляду та виховання дітей, формування спільної відповідальності.
- Навчання батьків ненасильницькому спілкуванню та конструктивному вирішенню конфліктів у родині.

8. Гендерна рівність та безпечна участь дівчат

- Забезпечення безпечних маршрутів до школи та громадських просторів.
- Можливість участі дівчат у програмах без супроводу старших, якщо це безпечно та прийнятно для громади.
- Подолання внутрішньої дискримінації щодо дівчат, включно з ранніми шлюбами та примусовою вагітністю.

9. Комплексний підхід

- Поєднання освітніх, соціальних, медичних і культурних програм для створення цілісного середовища розвитку.
- Врахування сезонності та культурних подій (періоди весіль, сезонних робіт), які можуть впливати на участь дітей у програмах.
- Співпраця з жінками-мобілізаторками та чоловіками-лідерами для забезпечення підтримки з боку громади.

4. Ромські чоловіки, характеристики:

→ Соціальна роль та вплив у громаді

- Чоловіки традиційно займають домінантне становище в родині та громаді; старші чоловіки часто виступають старійшинами й арбітрами у вирішенні конфліктів, мають вплив на прийняття рішень у справах громади.
- Їхнє слово часто є вирішальним у питаннях шлюбів, пересування членів родини, розподілу ресурсів і навіть доступу жінок та дітей до освіти чи послуг.
- У багатьох випадках чоловіки контролюють взаємодію сім'ї з офіційними структурами, зокрема з соціальними службами, школами чи медичними закладами.

Команда БФ “Вітри змін”, Миколаївська область - ***Бар'єр і водночас ключ до змін: авторитет чоловіка визначає поведінку жінки, але деякі чоловіки починають підтримувати, коли бачать користь.***

- Цитата: *«Його авторитетна думка дуже важлива. Вона ніколи не піде всупереч чоловікові».*

→ Економічна ситуація та зайнятість

- Значна частина чоловіків не має постійної офіційної роботи або професійної кваліфікації; переважає неформальна зайнятість: будівельні та ремонтні роботи, заготівля та здавання металобрухту, сезонні підробітки в сільському господарстві.
- Часто працюють без офіційного оформлення, що обмежує доступ до захисту прав і соціальних гарантій.
- Мовний бар'єр та низька кваліфікація ускладнюють інтеграцію на офіційному ринку праці.

→ Освітній рівень та мотивація

- Чимало чоловіків мають неповну середню або лише початкову освіту; серед старшого покоління поширена неписьменність.
- Мотивація до підвищення кваліфікації часто низька — у частини присутнє переконання, що «роботу можна знайти без освіти», особливо в неформальному секторі.
- Є позитивні приклади освічених і прогресивних чоловіків (юристи, музиканти,

працівники мобільних команд), але навіть вони іноді приховують свою етнічну належність через страх дискримінації.

→ **Ставлення до змін і прав жінок**

- У консервативних громадах частина чоловіків чинить опір роботі з жінками та дівчатами, особливо у «сезон» ранніх шлюбів, коли вони прагнуть зберегти традиційні звичаї.
- Водночас є чоловіки, які підтримують освіту та розвиток жінок.
- Робота з чоловіками як з агентами змін має великий потенціал, адже їхня підтримка може зняти багато бар'єрів для жінок та дітей.

→ **Вразливості та виклики**

- Втрата або відсутність документів обмежує доступ до офіційної роботи та послуг.
- У частини чоловіків спостерігається психоемоційне напруження через економічну нестабільність, безробіття, умови війни; у деяких випадках — вживання алкоголю як спосіб зняти стрес.
- Молодь (17–18 років) іноді звертається по допомогу, але розміщення у притулках ускладнене через вимоги безпеки та брак адаптованих рішень для чоловіків.

→ **Вплив мобілізації під час війни**

- Через повномасштабне вторгнення значна частина чоловіків, які мали роботу, перестали виходити з дому, адже діти зазвичай оформлені на матір, а офіційно всиновити їх дуже складно. Це створює ризик, що навіть батька багатодітної родини можуть мобілізувати, оскільки відсутні документи, які підтверджують його статус і кількість дітей.
- Є задокументовані випадки мобілізації неписьмених чоловіків, яких змушували підписувати документи, не пояснивши змісту, — вони не розуміли, що відбувається.
- Наслідки для сім'ї: жінка втрачала останнього годувальника і підтримку, залишалася з дітьми в умовах бідності та невизначеності; це спричиняло надзвичайний стрес і поглиблювало соціальну та економічну вразливість родини.

Цитати

- *«Чим нижчий рівень свідомості, тим страшніша та картина... чоловік — Бог.»*
- *«Є гідні... один закінчив юридичний факультет, інший — консерваторію, але вони стидуються, що вони роми.»*
- *«Іноді... коли весною починається пора видавання заміж, вони максимально стараються зробити так, щоб ми не приїжджали.»*
- *«З чоловіками теж варто працювати, щоб вони розуміли: щаслива жінка з ресурсом — це користь для родини.»*

Залучення ромських чоловіків

Роль чоловіків у підтримці потенціалу жінок і дітей

- У більшості ромських родин саме чоловіки приймають остаточні рішення щодо освіти дітей, дозволу на участь жінок у тренінгах, проєктах чи виїздах.
- Їхнє схвалення або, навпаки, опір може суттєво вплинути на можливість жінки отримати освіту, доступ до соціальних послуг чи працевлаштування.
- Позитивно налаштовані чоловіки стають агентами змін у своїх громадах, сприяючи зняттю бар'єрів і підтримуючи розвиток жіночого лідерства та захист прав дітей.

Поточні бар'єри

- Традиційні патріархальні норми та стереотипи щодо гендерних ролей: жінка як берегиня дому, чоловік — єдиний годувальник і контролер.
- Опір окремих чоловіків участі дружин чи дочок у заходах, особливо під час «сезону» ранніх шлюбів.
- Недовіра до державних і соціальних структур, страх втратити контроль над сім'єю.
- Відсутність або низький рівень обізнаності про переваги інклюзивної освіти, рівноправної участі жінок і захисту дітей.

Практики залучення

- Ромські мобільні команди та громадські мобілізатори-чоловіки, які працюють як посередники між жінками та чоловіками громади, допомагаючи зменшувати недовіру та пояснювати вигоди участі у проєктах.
- Інформаційно-просвітницькі заходи для чоловіків: обговорення прав дітей, шкідливості ранніх шлюбів, можливостей для родини, які дає освіта жінок і дівчат.
- Робота з підлітками-хлопцями: гендерно-трансформаційні підходи, навчання рівноправним стосункам, профілактика насильства, розширення уявлення про роль чоловіка в родині.
- Приклади співпраці: у кількох громадах залучення авторитетних чоловіків (лідерів або тих, хто має досвід співпраці з проєктами) допомогло зменшити опір до участі жінок у навчанні та роботі.

Важливі аспекти захисту дітей

- Залучення чоловіків до теми позитивного батьківства як способу зменшення домашнього насильства та покращення добробуту дітей.
- Роз'яснення, що захист дітей (від насильства, експлуатації, жебракування) — це не тільки обов'язок держави чи жінок, а й відповідальність батька.
- Навчання чоловіків щодо прав дитини, необхідності документування дітей для доступу до освіти, медицини, соціальних послуг

- Пропонування чоловікам практичних способів долучитися — наприклад, супровід дітей до школи, участь у батьківських комітетах, спільне з дружиною планування освітнього маршруту.

Рекомендації

1. Інтегрувати роботу з чоловіками в усі програми з розширення можливостей жінок і захисту дітей, а не розглядати їх лише як “фонову аудиторію”.
2. Використовувати авторитетних чоловіків громади як приклад і канал комунікації.
3. Розвивати програми для підлітків-хлопців з елементами лідерства, рівноправ’я та профілактики насильства.
4. Запровадити сімейні формати заходів, щоб жінки і чоловіки отримували однакову інформацію і могли спільно ухвалювати рішення.
5. Адресувати питання документування як ключову умову доступу до послуг та захисту від ризиків (у тому числі мобілізації без належних підстав).